

ZGODOVINA

Letnik XII • številka 1–2 • MMIII

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

W Š O L I

S. S. Imperator, Hamburg America
Largest in the World.
50,000 Tons—900 feet long.

Slovensko izseljenstvo

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

ZGODOVINA

Letnik XII
številka
1-2
MMIII

V Š O L I

Naša kolumna

Dr. Marjan Drnovšek

Ali je zgodovina izseljenstva tudi del slovenske zgodovine 3

Iz zgodovinopisja

Dr. Marjan Drnovšek

Izseljenec. Življenjske zgodbe Slovencev po svetu 4

Mag. Rozina Švent

Slovenski begunci v Avstriji 18

Inga Miklavčič – Brezigar

Od Goriške do Afrike – V spomin na aleksandrinke 26

Dr. Zvone Žigon

Od Aleksandrije do Cape Towna 31

Dr. Nada Šabec

Slovenski jezik in potomci izseljencev 33

Dr. Janja Žitnik

Literarno ustvarjanje med izseljenci 39

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi

Dragica Motik, Irma Veljič

Vsakdo je lahko tujec 48

Dragica Motik

Slovenski izseljenci v Argentini ohranjajo jezik in kulturo svojega rodu 53

Mag. Pavla Karba

Izobraževalno druženje kot ga še ni bilo 62

Vilma Brodnik

Primeri obravnave teme Rast in migracije prebivalstva v III. letniku gimnazije 63

Naš pogovor

Dr. Marjan Drnovšek

Pogovor z Julijanom Strajnarjem 66

Popotovanja zgodovinarjev

Tone Krajnc

Nekaj vtisov s potovanja po Egiptu 69

Zgodovina in matura

Bojan Končan

Zgodovina na maturi 2002 71

Tekmovanja

Janez Globočnik

Kuhinja 73

Barbara Arzenšek

Prvo državno tekmovanje mladih zgodovinarjev 74

Seminarji

Bernadetta Horvath

Poročilo s konference Sveta Evrope, ki je bila organizirana v Budimpešti od 2. do 7. 10. 2001 74

Tadeja Galonja, Ksenija Weis

Konferenca Pakta za stabilnost Jugovzhodne Evrope in Sveta Evrope o prihodnosti učbenikov in učnih sredstev za pouk zgodovine v Sinai junija 2002 76

Zgodovina v šoli

12. letnik, številka 1–2/2003

ISSN 1318-1416

Slike na naslovnici so objavljene iz didaktičnega kompleta Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike Založbe ZRSŠ in iz zloženke o izseljevanju iz Ribniške doline Muzeja Miklova hiša iz Ribnice.

Izdajatelj in založnik:

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Uredniški odbor:

docent dr. Bojan Balkovec (Filozofska fakulteta), Vilma Brodnik, prof. (ZRSŠ), Andreja Drolc, prof. (Gimnazija Šentvid, Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), Janez Globočnik, prof. (Srednja ekonomsko-turistična šola Radovljica), dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri ZRC SAZU), doc. dr. Janez Marolt (Filozofska fakulteta), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (OŠ Bičevje, Ljubljana), dr. Štefan Trojar (Filozofska fakulteta)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Tehnična urednica: Andreja Drolc, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSŠ, OE Ljubljana

Parmova 33, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50

e-pošta: vilma.brodnik@zrss.si

Tajništvo: Elissa Tawitian, prof., Goranka Kreačič, mag. Francesca Žumer

Jezikovni pregled: Ana Galjot, prof.

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje in prelom: KULT, oblikovalski studio, Simon Kajtna, s. p.

Tisk: Kurir, d. o. o.

Spoštovane bralke in bralci!

V prejšnji številki Zgodovine v šoli nam jo je zagodel tiskarski skrat pri zapisu številke letnika. Pravilni zapis se glasi XI, številka 3–4 in ne XII. letnik, številka 3–4. Za neljubo napako se vam iskreno opravičujemo.

Vilma Brodnik, odgovorna urednica

Naročila revije sprejema:

elektronska pošta: zalozba@zrss.si

ali

faks: 01/300 51 99

Izhajanje revije sofinancira ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, pod zaporedno številko 578.

Ljubljana, 2003

Naročnina:

8500,00 SIT – cena štirih števk letnika za ustanove

6700,00 SIT – cena štirih števk za posameznike

2200,00 SIT – cena posameznega izvoda v prosti prodaji

6200,00 SIT – cena štirih števk letnika za študente, dijake in upokojece

1550,00 SIT – cena posamezne številke za študente, dijake in upokojece

10200,00 SIT – cena štirih števk za tujino

Dr. Marjan Drnovšek

Ali je zgodovina izseljenstva tudi del slovenske zgodovine

»Izseljenci ostanejo veja našega naroda,
oni so naša kri, naši bratje po veri in jeziku.«

(Andrej Lavrič, 1913)

Mogoče se bo komu zastavljeno vprašanje zdelo nepotrebno, misleč, da je kristalno jasno, da je preteklost slovenskega izseljenstva hkrati del slovenske preteklosti. Ali je to res? Samo z vidika slovenskega zgodovinopisja je to le del širše problematike, ki jo označujemo kot t. i. odnos do izseljevanja in izseljenstva na splošno, od njegovih prvih začetkov do današnjih dni. Odrinjenost izseljenstva na obrobje slovenske zgodovinske zavesti je samo posledica širšega dogajanja in v nekakšnem sozvočju s splošnim odnosom Slovencev do rojakov in njihovih potomcev po svetu.

Če pomislim na izseljevanje Slovencev v večjem obsegu, to je od konca 19. do srede sedemdesetih let preteklega stoletja, ugotavljam, da so deli javnih institucij in organizacij ter kritični posamezniki vedno izražali svoje mnenje o izseljevanju in življenju Slovencev v novih okoljih. Cerkev, politične stranke, pesniki in pisatelji, kritični misleci in znanstveniki, ideologi in mnogi drugi so bolj ali manj obsojali ta pojav, svarili pred odhajanjem v temno, hladno in nepredvidljivo tujino. Vsakdo je tudi utemeljeval svoje mnenje, češ da je to škodljivo za vernost Slovencev, obstoj slovenskega naroda, družinsko srečo, ideološko pripadnost itd., pri čemer so se sklicevali na nevarnosti tujine zaradi svobodomiselnosti (posledično verska mlačnost), na maloštevilnost Slovencev (narodnostni vidik), njihov moralni propad (razpad družin), na izgubo vdanosti obstoječemu sistemu v domovini (npr. mlačnost do socialističnega samoupravnega sistema v Jugoslaviji) itd. Nekaj, kar je bilo z vidika oblikovalcev javnega mnenja slabo, so odrivali na omenjeno obrobje védenja, v nekakšen polmrak, sivino občestva, ki mu pravimo slovenski narod. Vrh izključevanja, zamolčanosti in obsojanja je bil dosežen v petinštiridesetletnem obdobju socialistične Slovenije, v odnosu do t. i. politične emigracije, v katero niso uvrščali samo povojnih beguncev, ampak vse tiste, ki so kasneje odšli v tujino kot ekonomski izseljenci (delavci na začasnem delu v tujini) in so tam postali mlačni, ali pa so javno izražali verska čustva, se niso udeleževali prireditev organiziranih s strani jugoslovanskih organizacij in društev ipd. Tudi v samostojni Sloveniji niso redki tisti, ki menijo, da so to tujci, ki naj se čim manj vmešavajo v zadeve slovenske države. In to še danes. Zato ni čudno, da se v publicistiki 20. stoletja srečujemo z oznakami, kot so, izseljevanje je »rak,

rana slovenskega naroda« oziroma njegov »mrtvi ud« (1913), »to je srčna kri našega narodnega telesa, ki hoče izkapljati v tujo zemljo« (Edvard Kocbek, 1938); politična emigracija pa je »sramota, ki umira počasi« (1980), in še bi lahko naštevali.

Skrbi za ohranjanje izseljenskega zgodovinskega gradiva (arhivalij, muzealij, knjig, časopisov itd.) in poudarjanju njegovega hranjenja v muzejski ali arhivski instituciji sledimo od časov omenjenega množičnega izseljevanja Slovencev v ZDA. Omenimo vsaj dve »zgodovini« ameriških Slovencev, to sta deli Jurija Trunka *Amerika in Amerikanci* (Celovec 1912) in Jožeta Zavertnika *Ameriški Slovenci* (Chicago 1925), ki sicer bolj odražata čas, v katerem sta nastali, zato pa pomenita danes pomemben vir pri proučevanju ameriških Slovencev. Bolj izrazita je bila ta skrb v času med obema svetovnjima vojnoma, kar je bilo povezano z delovanjem Družbe sv. Rafaela v Ljubljani. To pa so spodbujali predvsem ameriški Slovenci. Mnogo je bilo načrtov in pobud, malo pa rezultatov. Zbrali so malo gradiva, muzej oziroma arhiv ni bil ustanovljen (npr. Narodni muzej v Ljubljani ni pokazal interesa zanj), ameriški Slovenci niso dobili monografije o njih samih in še bi lahko naštevali. V štiridesetih letih pa je deloval Slovenski narodni muzej v Clevelandu (1939–1949), ki je počasi zamrl. Ob prvi razstavi (1942) je slovenski pisatelj Ivan Molek zapisal: »Kljub naši brezbriznosti v mladih letih se je ohranilo za nami na kupe predmetov v tisku, zapisanih v črkah in sliki, ki živo pričajo o našem življenju v Ameriki pred tridesetimi, štiridesetimi in petdesetimi leti, ki tvorijo lep kupček naše tukajšnje kompaktne zgodovine ...« (Cankarjev glasnik, VI/3, Cleveland). Usoda tega gradiva mi danes ni znana.

Po letu 1950 se obudijo prizadevanja za zbiranje izseljenskega gradiva, katerih nosilec je postala Slovenska izseljenska matica. Različne znanstvene (npr. Slovenska akademija znanosti in umetnosti) in kulturne ustanove (npr. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani) se vključijo po letu 1960. Na znanstvenem področju je po težavnih začetnih korakih pred dobrim desetletjem in pol zaživel današnji Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani. Njegovo delovanje je večdisciplinarno. Zgodovina slovenskega izseljenstva je le eno od področij njegovega preučevanja. Sistematičnega zbiranja izseljenskega gradiva ni, smo pa tudi eden redkih manjših evropskih izseljenskih narodov, ki nimamo izseljenskega muzeja. Pred dvema letoma so razstavili manjšo izseljensko zbirko v Ribnici (Muzej Miklova hiša). V Muzeju novejši

zgodovine Slovenije v Ljubljani so sredi aprila 2002 zaprli nestalno razstavo *Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, ki je želela spodbuditi k razmišljanju, ali Slovenci sploh potrebujemo izseljenski muzej.

In kako je v šolstvu? Samo bežen pregled učbenikov na vseh stopnjah nam pokaže, da je zgodovini izseljenstva namenjeno malo pozornosti. Redki so primeri, ko njihovi avtorji povedo kaj več. Podobno je verjetno tudi z učnimi načrti. Gotovo je to posledica vsega, o čemer sem že govoril. Vendar, bodimo optimisti. Nekaj se le premika. Eden od konkretnih rezultatov je bila izdelava izobraževalne videokasete *Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike* (2001) in leto dni kasneje (2002) spremljajočega priročnika za učitelje z enakim naslovom. Nastala sta v okviru projekta Modeli poučevanja in učenja in v okviru predmetnega področja zgodovina (Zavod Republike Slovenije za šolstvo). Tudi omenjena razstava v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije je imela močno pedagoško noto. Učenci vseh stopenj so bili med njenimi najrednejšimi obiskovalci.

Skratka, zgodovina izseljenstva je gotovo sestavni del slovenske narodne zgodovine. Njena posebnost je, da je hkrati del zgodovine priseljenskega okolja, kar pomeni veliko prednost, saj nas umešča v širšo svetovno zgodovino. Ni slovenske družine, ki v preteklosti ali danes ne bi imela nekoga v tujini. Prvi izseljenci so s pridnimi rokami in z umno glavo prispevali h gospodarskemu in k siceršnjemu razvoju priseljenskega okolja, njihovi otroci in vnuki pa so se že šolali, napredovali na družbeni lestvici, postali uspešni gospodarstveniki, politiki, znanstveniki, umetniki, vojaki in še bi lahko naštevati. Bodimo ponosni nanje in na njihove bližnje, ki so jim omogočili izobraževanje. Zgodovinarji moramo pokazati tudi te svetle strani izseljevanja. Še danes je v odnosu do izseljenstva prisotno veliko čustev, ideoloških in političnih trenj, in – gledano z vidika zgodovinopisja – kar prevelika zazrtost samo v sedanost, brez posluha za preteklost. Vsa preteklost Slovencev, tistih, ki so živeli v vsakokratnem državnem okviru, kot tudi tistih, ki so živeli izven njega, tako na slovenskem etničnem ozemlju kot tudi vsepovsod po svetu, je del slovenske preteklosti in predmet obravnave slovenskega zgodovinopisja, posledično pa tudi splošne kulturne vzgoje in pedagoškega procesa, ki ima izreden pomen pri ohranjanju in utrjevanju zgodovinske zavesti.

Dr. Marjan Drnovšek,
Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU v
Ljubljani

Izseljenec

Življenjske zgodbe Slovencev po svetu

Članek je prirejen ponatis iz zbornika »Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu«, ki je izšel pri Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani jeseni 2001 ob razstavi z istoimenskim naslovom, ki je bila odprta v imenovanem muzeju od oktobra 2001 do septembra 2002. V zadnjem času svetovno in slovensko zgodovinopisje posveča vedno več pozornosti usodam posameznikov, ki so iz najrazličnejših razlogov odšli v svet, da bi našli boljše življenje. Zgodbe so kazale, kako različne so bile usode t. i. izseljencev oz. priseljencev. Razstavljeno radivo nam je omogočilo vpogled v marsikateri osebni, intimni kotiček posameznikove usode, hkrati pa nas je seznanjalo z njihovo vpetostjo v delovno in siceršnje življenjsko – domače in priseljensko – okolje.

Z razstavo smo želeli izpostaviti posameznika, izseljenca (izseljenko) oziroma priseljenca (priseljenko), ki sta živela – in še vedno živita – kot del množice, ki jo poznamo pod

skupnim imenom slovensko izseljenstvo. Med ogledom so se obiskovalci srečali s posamezniki in družinami, ki so bile bolj ali manj neznani širšemu krogu ljudi, čeprav smo izpostavili tudi nekatere, ki so že bolj navzoči v slovenski (zgodovinski) zavesti. Naš namen ni bil v izpostavitvi samo »znamenitih Slovencev«, ampak v predstavitvi usod ljudi, ki so sestavljali večinski del izseljenske množice. Povečini so bile to zgodbe prvega izseljenskega rodu, ki so z eno nogo ostali v stari, z drugo pa vedno bolj trdno stali v novi domovini. Drugače povedano: korenine njihovega življenja so ostale v domačem, vedno bolj pa so se razraščale tudi v novem okolju. Nekateri med njimi so se vrnili, drugi so ostali, poklicali za seboj svoje najbližje ali si družino ustvarili šele v novem okolju. Marsikateri njihov otrok se je izšolal in postal znan v priseljenski deželi kot viden in uspešen gospodarstvenik, znanstvenik, kulturnik, umetnik, državnik, vojak ali še kaj. In tudi v tem vidimo pomen seznanjanja z izseljenskimi zgodbami t. i. »preprostih ljudi«.

Razstava nam je nudila le utrinke naključno zbranih izseljenskih usod, hkrati pa je bila zamišljena kot spodbuda za celovitejšo muzejsko predstavitev slovenskega izseljenstva, saj je Slovenija ena redkih izseljenskih dežel, ki še nima zaokrožene zgodovinske predstavitve in muzejske postavitve tega dela življenja slovenskega naroda.

Da lahko razumemo usodo posameznika moramo poznati tudi širše zgodovinsko ozadje, ki ga v osnovnih črtah orisujem v nadaljevanju.

Kdo je izseljenec

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1975) piše, da je izseljenec oseba, ki se izseli v tujino.

V zgodovini slovenskega izseljevanja srečamo zanj različna poimenovanja, na primer uradna (izseljenec/emigrant, delavec v tujini, zdomec, delavec na začasnem delu v tujini, sezonski delavec, Slovenec po svetu ipd.), glede na vzrok izselitve (verski, ekonomski, politični izseljenec, begunec), državo priselitve (Amerikanec, Vestfalec, aleksandrinka, Hrvat, Francoz, Argentinec ipd.), poklic (misijonar, krošnjar, dojlja v Egiptu, rudar v Ameriki, gozdar v Slavoniji, domžalska slamnikarka v Chicagu ipd.) in še bi lahko naštevati. Najpogostejše oznake zanj v priseljenjskih državah so bile in so priseljenec/imigrant, tujec (Étranger), gostujoči delavec (Gastarbeiter) itd., našli pa bi tudi kakšno slabšalno besedo. V zadnjem času najpogostejše slišimo o t. i. begu možganov (intelektualni izseljenec).

V obdobju zadnje Jugoslavije je obstajalo ostro uradno ločevanje med emigrantom, izseljencem in delavcem na začasnem delu v tujini. Prvi je bil pripadnik sovražne emigracije, povojni begunec ali samo nenaklonjen novemu sistemu v Jugoslaviji, drugi je bil član starega in novi državi naklonjenega izseljenstva, npr. v Združenih državah, tretji, novi izseljenec, je bil praviloma naklonjen oziroma vsaj vdan obstoječemu sistemu v svoji državi.

Vprašanje časa odsotnosti je sooblikovalo ločevanje med izseljencem in zdomcem, pri čemer naj bi prvi pripadal skupini starejše in stalne izselitve, npr. v Združenih državah Amerike, drugi pa skupini novejše, začasne izselitve v tujino. Mnogi zdomca povezujejo z ekonomskim izseljencem v razvite evropske države po drugi svetovni vojni, nekateri ga enačijo s tistim Slovincem, ki je moral prisilno zapustiti domovino, to je s političnim izgnancem oziroma z ideološkim izseljencem.

Kakor koli že: oznake so samo zunanja lupina, ki vsebuje podobno vsebino. Zato si na v naslovu zastavljeno vprašanje lahko odgovorimo, da je izseljenec vsak, ki začasno ali stalno zapusti dom in zaradi najrazličnejši vzrokov odide »v svet oziroma na tuje«.

Dom(ovina) in svet

Prvi izseljenski korak naredi posameznik v trenutku, ko z domačega praga »stopi v svet«. Kaj sta domovina in svet oziroma kaj je tujina?

Domovina je imela zanj – in za mnoge ima še vedno – več pomenov. Do konca prve svetovne vojne (1918) je bila zanj v ožjem pomenu to domača vas, nato širša regija (Gorenjska, Dolenjska, Bela krajina, Notranjska itd.), dežela (Kranjska, Štajerska itd.) in ne nazadnje država Avstrija, delu Slovencev tudi Ogrska ali Italija). Materinščina je odločujoča

za pripadnost t. i. jezikovni domovini, na mednarodni ravni pa domovinsko (državno) pripadnost določa potni list. Govorimo tudi o ožji, etnični (narodni) domovini in širši, to je vsakokratni državi, v kateri so živeli – in še vedno živijo – Slovenci (Avstrija, Italija, Madžarska, obe Jugoslaviji). Z osamosvojitvijo smo Slovenci dobili tudi svojo lastno nacionalno državo.

In kaj je svet oziroma tujina? Vsakokratni prestop državne meje je bil tisti uradni in za izseljenca simbolno odločujoči prihod v tujino (inozemstvo), od koder je nadaljeval pot v svet. Tujina mu je postala drugi dom, mnogim do konca bivanja hladna, temačna in neprijazna; drugim dežela novih možnosti, uspeha, novega življenja. Marsikdo je v tujini, izgubil stik z domačimi, večina se je prilagodila, izboljšala življenjsko raven in si ustvarila družino. Če je novo okolje priseljencu pomenilo drugo domovino, je bilo za njegovega otroka edina domovina. Zato govorimo o izseljencu (v novem okolju priseljencu) kot pripadniku prve generacije. Njegovi otroci, rojeni v tujini, so postali pripadniki druge generacije, njihovi otroci tretje itd. To ne pomeni, da se niso zanimali za domovino svojih staršev oziroma prednikov, vendar so (bili) po jeziku, čutenju in v načinu življenja del rojstne domovine.

Pečat odnosu do domovine in sveta je dajala tudi ideološka pripadnost, zato se ne smemo čuditi verzu neznanega in socialistično usmerjenega izseljenca iz leta 1913:

*»Jaz domovine ne poznam.
Kjer kruh je, tam je domovina.
Za narod moj ne vem, ne znam;
ves svet le ena je družina.«*

Kdaj, od kod in kam so se izseljevali

Odkar obstaja človeštvo so se ljudje tudi selilili. Današnje slovensko ozemlje, vpeto med sredozemski, alpski, panonski in dinarski svet, je bilo vedno na selitvenem prepihu. Najbolj množično je selitvena mrzlica zajela to ozemlje v 19. in 20. stoletju. Do šestdesetih let 20. stoletja je bilo predvsem izseljensko, nato tudi priseljensko (iz drugih delov Jugoslavije), danes pa je predvsem prehodno ozemlje za mnoge begunce z vzhoda.

Korenine slovenskega izseljevanja so stare. Selitvena gibanja spremljamo od srednjega veka, najpogostejše v zvezi s trgovino, študijem in poučevanjem na tujih univerzah, z romanji, delovanjem misijonarjev, udeležbo v tujih vojskah, učenjem pri tujih rokodelskih in obrtnih mojstrih, rudarjenjem itd. Prostorsko je bilo starejše izseljevanje omejeno predvsem na Evropo.

Na začetku 19. stoletja je »Staro celino« zajela ameriška izseljenska »mrzlica«. Zaobšla ni niti Slovencev. Sprva je

prevzela posameznike in manjše skupine, od osemdesetih let do zaprtja zlatih vrat Združenih držav Amerike (1924) pa velike množice. Dotaknila se je vsega slovenskega ozemlja, najbolj pa so odhajali ljudje z Dolenjske in iz Bele krajine, z Notranjske in s Primorske. Slednji dve se je bolj dotaknila tudi brazilska izseljenska »mrzlica«, ki je zajela naše kraje konec 19. stoletja. Sočasno je od šestdesetih let 19. stoletja potekalo izseljevanje v Egipt (zlasti iz spodnje Vipavske doline, s Krasa, z Goriškega in Brd), od osemdesetih let pa predvsem z osrednje Kranjske in s Štajerske v nemški deželi Porurje in Vestfalijo. Nikakor ne smemo zanemariti izseljevanja v nemške dele Avstrije, to je v rudnike na Štajerskem in industrijska središča na Dunaju in Gradcu s širšo okolico. Z obrobij vsega slovenskega ozemlja je bilo vseskozi močno sezonsko izseljevanje krošnjarjev, rokodelcev in popotnih obrtnikov v vzhodne dežele, npr. na Hrvaško, v Slavonijo, Romunijo, Rusijo in še kam. Nadaljevalo se je tudi v 20. stoletju, na primer Ribničani še danes prodajajo svojo »suho robo« po Sloveniji in tudi zunaj nje.

V obdobju med svetovnima vojnama se je izseljenski tok preusmeril v zahodnoevropske države, to je v Francijo, Belgijo, Luksemburg, Nemčijo na Nizozemsko. S Primorske, ki je bila pod Italijo, se je množičen izseljenski val usmeril v Argentino, kot begunci oziroma »emigranti« pa so odhajali v Jugoslavijo. Sezonski delavci iz Slovenije so našli zaposlitev v Evropi in v drugih delih Jugoslavije; največ jih je bilo iz Prekmurja. Nadaljevalo se je izseljevanje v Egipt in se povečalo v Kanado. Pozabiti pa ne smemo na močno navzočnost Slovencev več generacij v ZDA in Vestfalce v Nemčiji.

Med drugo svetovno vojno je bilo veliko Slovencev tudi nasilno konfiniranih ali izseljenih s svojih domov, predvsem v uničevalna italijanska in nemška koncentracijska taborišča. V tem času so morali tudi kočevski Nemci (Kočevarji) zapustiti svoje domove. Po vojni pa jih je večina – večinoma prisilno – zapustila Slovenijo.

Druga svetovna vojna in komunistični prevzem oblasti leta 1945 sta sprožila val beguncev. Ti so se zatekli v Avstrijo in Italijo. Po letu 1947 so odšli po svetu, to je v evropske države, ZDA, Kanado, največ v Argentino, nato v Avstralijo in še kam (displaced persons). Po vojni so morali zapustiti Slovenijo tudi mnogi njeni prebivalci nemškega rodu. Zapleteni odnosi ob določanju meje na kopnem med Jugoslavijo in Italijo so po letih 1947 in 1954 sprožili val izseljevanja Italijanov (in tudi Slovencev) z ozemelj dodeljenih Jugoslaviji. Do začetka šestdesetih let je potekalo ilegalno izseljevanje s slovenskega ozemlja v zahodnoevropske države, nato pa je bilo odhajanje v tujino dovoljeno z urejenimi potnimi listinami. V petdesetih letih se je tržaško prebivalstvo množično odločalo za odhod v Avstralijo, med njimi je bilo veliko Slovencev.

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja se je slovenski val usmeril v razvite zahodnoevropske države, to je v Nemčijo, Švico, Francijo, skandinavske države in še kam. V manjšem obsegu se je nadaljevalo izseljevanje v druge dele sveta, Kanado, Afriko in Azijo, v nekoliko večjem obsegu v Avstralijo. Ves čas, najbolj pa v zadnjih desetletjih, sledimo t. i. begu možganov, ki ostaja najbolj zaželena delovna sila razvitega sveta.

Marsikdo se sprašuje, kaj bo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Odgovor naj poiščejo za to, usposobljeni strokovnjaki in politiki. Dejstvo pa je, da sta čas in smer izseljevanja in njegovega prenehanja vedno določale priseljenke države, ki so s svojo odprtostjo ali zaprtostjo tok priseljevanja spodbujale ali zmanjševale oziroma prekinile. Nikdar se niso Slovenci zaradi narodnostnih ali kakšnih drugih razlogov odločili, da ostanejo doma. Vedno jih je premamil razviti svet z možnostjo dela, višjimi plačami in višjim življenjskim standardom.

Koliko jih je odšlo

Najpogostejši vprašani o izseljenstvu sta, koliko Slovencev se je izselilo in koliko jih danes živi po svetu. Odgovora nista lahka in bolj ali manj slonita na ocenah in različnih (hipotetičnih) statističnih oziroma demografskih izračunih. Vzrokov za to je več. Omenimo naj samo enega. Večina statističnih spremljanj gibanja prebivalstva pri odhajanju ali prihajanju v novo okolje je temeljila (in še vedno temelji) na državljanstvu in ne na narodnosti. Slovenci smo bili do leta 1918 državljani Avstro-Ogrske (po 1867. letu dveh državnih polovic), Italije, Madžarske in zlasti obeh Jugoslavij. Redko so v priseljenkih državah spraševali po narodnosti, maternem jeziku, prednikih ipd. Marsikdaj so jih povezovali s Hrvati v isto etnično skupino, npr. v ZDA in Kanadi, mnogi Slovenci so se izrekli po državljanstvu in ne narodni pripadnosti itd. Zato v nadaljevanju navajamo le ocene (za vse Slovence ne glede na državno pripadnost).

Čas do prve svetovne vojne oziroma do leta 1924

Izselilo se je do 300.000 oseb; največ jih je odšlo v Združene države Amerike. Ob popisu prebivalstva v ZDA se je leta 1910 za slovenski materni jezik odločilo 123.631 oseb prve generacije (rojene na Slovenskem) in 59.800 oseb druge (rojene v ZDA), skupaj torej 183.431 oseb. Pri ugotavljanju maternega jezika v Nemčiji ob popisu leta 1900 se je zanj odločilo 9.193 oseb (6.453 moških in 2.740 žensk). Po podatkih kanadskih priseljenških uradov se je do prve svetovne vojne priselilo v to državo le 2.937

Slovencev in Hrvatov. Že leta 1897 je po oceni sodobnikov živel v Egiptu 7.700 Slovenk in le 300 Slovencev.

Med obema svetovnjima vojnoma (1918—1941)

Tik pred drugo svetovno vojno je po takratni oceni geografinje Slave Lipoglavšek Rakovec živel v ZDA 250.000, Kanadi okrog 6.000, Argentini 25.000, Braziliji 5.000 in v Avstraliji 200 slovenskih izseljencev. Po uradnih statistikah se je v letih 1927–1939 izselilo iz Slovenije v evropske države 38.117 oseb (ni upoštevan čas pred 1927, ko so se ljudje množično izseljevali). V 30. letih je bil zaradi svetovne gospodarske krize močan val povratnikov iz evropskih držav. V letih 1931–1939 se je iz Slovenije izselilo 47.661, vendar se je vrnilo 38.117 oseb. Po ocenah je v Nemčiji v letih 1929–1931 živel okrog 30.000 Slovencev, v Franciji 23.000 (l. 1939/40 kar 34.000), na Nizozemskem 4.000 (l. 1939/40 samo 2.000), v Belgiji okrog 2.500 (1939/40) itd. Asimilacijska procesa v ZDA in Nemčiji sta bila ta čas močno delujoča, hkrati pa je velika svetovna gospodarska kriza v tridesetih letih vplivala na priseljenka gibanja v evropskih državah. Za ta čas moramo izpostaviti pravi eksodus primorskih Slovencev pod Italijo, saj se jih je nad 20.000 izselilo v Argentino (in okrog 2.000–3.000 iz osrednje Slovenije in Prekmurja) in do leta 1931 okrog 22.000 v Jugoslavijo.

Po letu 1945

Koliko Slovencev je bilo v tujini in koliko se jih je izselilo po vojni? Po podatkih Slovenske izseljenske matice (1955) je živel v ZDA 250.000, Kanadi 3.000, Argentini 26.000, Braziliji 3.000, Afriki 3.000, Avstraliji in na Novi Zelandiji 3.000, v Nemčiji 25.000, Franciji 10.000, Belgiji 1.000 in na Nizozemskem 1.000 slovenskih izseljencev, torej skupaj 322.000 predvojnih ekonomskih izseljencev. Glede ameriških Slovencev so se pozneje ocene nekoliko bolj približale realnim; gibale so se od 100.000 do 120.000. Leta 1990 je po uradnih podatkih ameriških oblasti prebivalo v ZDA 124.437 oseb slovenskega rodu.

Maja 1945 je v Avstrijo in Italijo pobegnilo do 20.000 do 25.000 oseb. Okrog 10.500 domobranskih vojnih ujetnikov in okrog 600 civilistov so Angleži vrnil v Jugoslavijo. Ostali so se po letu 1947 iz begunskih taborišč razselili po svetu, npr. okrog 6.000 v Argentino, veliko v ZDA, Kanado in Avstralijo. V letih 1946–1948 se je vrnilo iz prekoceanskih dežel manj kot 3000 in iz evropskih držav 38.355 Slovencev (repatriacija).

Zadnji veliki ekonomski val je v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja zajel od 80.000 do 100.000 Slovencev. Višji zaslužek in boljše življenje so si iskali v eni od razvitih zahodnoevropskih držav.

In danes? Še leta 1991 je bilo na začasnem delu v tujini 40.427 slovenskih delavcev, 12.445 pa jih je bilo zaposlenih v drugih republikah Jugoslavije. Skupaj z družinskimi člani je leta 1991 prebivalo zunaj Slovenije 116.984 slovenskih državljanov.

Čeprav so številke mnogokrat približne, pretirane ali podcenjujoče, moramo poudariti, da v jedru le dokazujejo številčnost izseljenskega pojava pri Slovencih, ljudeh, ki jim mnogi tako radi pripisujejo zaprtost v svoj podalpski vrtiček.

Zakaj so se izseljevali

Ko govorimo o vzrokih izseljevanja, moramo upoštevati tako zunanje vzroke, vezane na priseljenka okolja, kot notranje, ki so povezani s splošnim civilizacijskim (tehno-loškim), socialnim, kulturnim razvojem, z gospodarskim in ne nazadnje tudi s posameznikovim odnosom do svojega življenja in okolja.

Čas do prve svetovne vojne (1914)

Če se osredotočimo na to obdobje, lahko rečemo, da je bilo slovensko ozemlje gospodarsko manj razvito, s prevladujočim tehnološko zaostalim in razdrobljenim kmetijstvom, pomanjkanjem kapitala in slabo razvito industrijo. Pomanjkanje dela in s tem kruha na domači grudi je mnoge pregnalo v mesta in tujino. Kmečko delavstvo je predstavljalo jedro izseljencev, vendar ne smemo zanemariti tudi drugih spodbujevalcev. To so utesnjenost vaškega okolja, nepredvidene in takrat zelo pogoste neljube obveznosti, npr. do nosečega dekleta, »spori« z domačimi, beg pred služenjem vojaškega roka, sodnim preganjanjem in še kaj. Večina je odšla v ZDA. Ob tem se lahko vprašamo, zakaj šele proti koncu 19. stoletja in ne prej, ko so bile zgoraj opisane gospodarske razmere še težje. Višja kulturna raven (pismenost), večja bralnost časopisov, boljša obveščenost o življenjskih razmerah onstran Atlantika na eni strani in razvitejše prometne zveze (vlak, parniki), cenejša pot in vse bolj delujoče propagandno »kolesje« ladijskih in drugih družb (izseljenske pisarne) na drugi strani so bile zagotovo tiste spodbudne sile, ki so vplivale na množično odhajanje Slovencev na tuje. Primerjava med vrednotenjem dela doma in na tujem (praviloma višja) je bila predvsem tista vabljiva sila, ki je vplivala na odločitev za odhod. Pustolovcev je bilo v obdobju množičnega izseljevanja že malo. Odhajali pa so tudi že deloma izučeni, npr. rudarji, gozdarji, znamenite slamnikarce iz okolice Domžal, izdelovalci sodov itd. Veliko kmečkih fantov, ki so se zaposlili v premogovnikih v Zasavju, je nadaljevalo pot na Nemško (Porurje in Vestfalija), marsikdo med njimi si je s tam prihranjenim denarjem kupil vozovnico do Amerike. Vendar je imela večina izseljencev le zdravo telo, radovedno in pogumno dušo ter zlasti pridne

in delovne roke. Primorke so v tem obdobju odhajale v Egipt kot dojlje, kuharice in varuške, mnoga dekleta so odhajala kot sezone delavke na ogrska polja. Njihovi moški vrstniki so delali kot gozdarji in tesarji na Hrvaškem, vozniki v Bosni itd. Znameniti so bili tudi dunajski kostanjarji, ribniški in kočevski krošnjariji (med slednjimi tudi Kočevarji) in še bi lahko naštevati. Večina je videla možnost boljšega zaslužka.

Medvojno obdobje (1918–1941)

Z vključitvijo večine slovenskega ozemlja v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (1918) je postala nekdanja nerazvita provinca Avstrije najbolj razvit del nove države. To značilnost je obdržala do nastanka samostojne Slovenije. Vrnimo se v čas po prvi svetovni vojni, ko so ZDA zaprle svoja »zlata vrata«, zahodnoevropske države pa so zaradi izgube moške delovne sile med vojno, poveljne obnove in kasnejšega hitrega gospodarskega razvoja do izbruha znane gospodarske krize rabile nove pridne roke. Izseljenski tok se je usmeril proti zahodu, interesi kapitala pa proti vzhodu in jugovzhodu, kjer je bilo veliko cenene delovne sile. Slovenija se je v tem času spreminjala v industrijsko deželo, delež agrarnega prebivalstva se je znižal s 66 % (1921) na 50 % (1940). Vendar je kmetijstvo ves čas delovalo na meji preživetja, premogovništvo je doživljalo težke čase zaradi konkurenčnosti premoga iz drugih delov Jugoslavije, zato nas ne preseneča, da je bil med takratnimi izseljenci velik delež rudarjev. Pri primorskih Slovencih pod Italijo so bili gospodarski vzroki povezani s političnimi, to je raznarodovalnimi pritiski fašistične Italije. Med Slovenci v Jugoslaviji, zlasti med Prekmurci, je bilo razvito sezonsko izseljevanje v druge dele Jugoslavije (v Slavonijo, Bačko, Baranjo in druge dele Srbije), v Francijo in v drugi polovici 30. let tudi v Nemčijo. Zakaj? Ker je bilo v Prekmurju preveč kmečke delovne sile, industrija pa je bila prešibka, da bi lahko zaposlili te presežke.

Ekonomski val izseljevanja v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja

Odpiranje državnih mej za svoje državljane od začetka šestdesetih let 20. stoletja je povezano z odpiranjem Jugoslavije v svet in nastajajočim gibanjem neuvršenih ter s pritiskom demokratičnih zahodnih sil, ki so zahtevale njihovo odprtost. Hitra gospodarska rast v razvitih evropskih državah je v tem času zahtevala novo delovno silo, ki je začela (organizirano) prihajati tudi iz Slovenije. Največ jih je odšlo iz Prekmurja, Posavja in Bele krajine, kjer je živelo veliko kmečkega prebivalstva, življenjska raven pa je bila nižja kot v drugih delih Slovenije. Zaposlitev in boljši zaslužek sta bila glavna vzroka za odhod v tujino. Med odhajajočimi je bilo že več poklicno usposobljenih, čeprav so imeli možnost zaposlitve tudi doma. Simboli takratnega

standarda so bili avtomobil, radio in televizijski sprejemnik. Ko so se posamezniki odločali za odhod, so verjeli v kratkost svojega bivanja na tujem, kar jim je olajšalo odločitev, vendar so mnogi ostali v novem okolju.

Kako so potovali

Zagotovo je tehnološki razvoj v prometu zelo pripomogel k bolj množičnemu, udobnejšemu, hitrejšemu in ne nazadnje cenejšemu potovanju od doma do priseljskega cilja. In nasprotno: večje zanimanje za potovanje je pospeševalo ta razvoj.

Friderik Baraga je sredi prve polovice 19. stoletja potoval skozi Evropo v poštni kočiji. Njegov stanovski kolega Jakob Trobec se je čez nekaj desetletij usedel na vlak v Ljubljani in se odpeljal do enega od atlantskih pristanišč. Tako so storili tudi vsi slovenski izseljenci, ki so mu sledili v naslednjem stoletju. Od šestdesetih let 20. stoletja so potovali tudi z avtobusi in le nekoliko pozneje so se mnogi na obisk domačih in nazaj na delo peljali s svojim avtomobilom. Le kdo se ne spomni avtomobilskih kolon domačih in tujih »gastarbajterjev«, ki so ob velikih praznikih zapolnili mejne prehode in glavne prometnice skozi Slovenijo?

Strah pred morjem je bil velik pri prvih izseljencih, pozneje pa manjši. To je razumljivo, saj je večina izseljencev doživela prvi stik z morjem na poti v čezmorske države. Zlasti v dobi jadrnic je bila plovba po morju povezana z marsikaterimi dogodivščinami. Najbolj so se bali viharjev. Zato lahko razumemo verze misijonarja Franca Pirca iz leta 1835, ki jih je posvetil opisu viharja, od katerih navajamo le osrednjega:

*Ni nevarniš'ga na sveti,
kakor sred morja vihar;
kdor perpravljen ni umreti,
naj ne hodi nanj nikar.*

Tudi na morju je z odkritjem parnega stroja prišlo do prave prometne revolucije, saj je zanesljiva para nadomestila nezanesljiv veter in morske tokove. Jadrnice so sprva nadomestili parniki, ki so še uporabljali jadra. Pravi parniki so na prehodu v 20. stoletje naenkrat lahko peljali že več tisoč potnikov. Ko se je ustavilo množično izseljevanje iz Evrope v ZDA, je zlata doba pomorskega potniškega prometa – kljub povečanemu prevozu v Južno Ameriko in druge dele sveta – začela počasi bledeti in po obsegu potnikov slabeti, dokler niso potniških parnikov spodrinila velika potniška letala, ki so začela množično osvajati nebo nad zemeljsko oblo od petdesetih let 20. stoletja dalje.

Duhovnik Andrej Bernard Smolnikar je leta 1836 na poti iz Trsta do Bostona v ZDA prebil na jadrnici dolgih 58 dni. Slabih trideset let zatem (1864) je bogoslovec in kasnejši ameriški škof Jakob Trobec na ameriški jadrnici Mercury preživel v družbi 500 potnikov 40 dni na poti iz Le Havra na atlantski obali do New Yorka. Znameniti

duhovnik, koroški rodoljub in potopisec, Jurij Trunk je leta 1909 plul na parniku Martha Washington le 18 dni, in to od Trsta do New Yorka. Danes traja polet z letalom od Frankfurta do New Yorka okrog 9 ur.

Kovček izseljenca in povratnika

Vsakdo, ki je odšel v svet, je s seboj vzel osebno prtljago. Redki so bili slovenski izseljenci, ki so doma vse prodali in se odločili za odhod; njihova prtljaga je bila morda obsežnejša kot pri tistih, ki so verjeli, da bodo odšli v svet samo za nekaj let. Večina tudi ni imela imetja, da bi ga prodali, zato so si denar za vozovnice in žepnino za pot pridobili s prihranki ali se zadolžili pri domačih in sorodnikih ter znancih v tujini. Potovalni kovčki so bili različnih velikosti, vsebina pa podobna: osebno perilo, obleke, predmeti za higieno, nabožne knjige pri vernih, drobni spominki na dom, npr. domači križ ali fotografija domačih, hrana za pot ipd. Izobraženi so vzeli kako knjigo več. Tisti, ki so zbežali zaradi najrazličnejših vzrokov, so bili celo brez prtljage. Izredno pomembni so bili denar in dokumenti. Marsikdo je vzel s seboj inštrument, npr. harmoniko. Kovčki in cule so bili simbol potujočih, tudi izseljencev. Če si ogledamo redke ohranjene fotografije in razglednice, se ne moremo znebiti vtisa o skromnosti prtljage slovenskih izseljencev v Ameriko pred prvo svetovno vojno v primerjavi z izseljenci iz anglosaških dežel nekaj desetletij prej, pri katerih so prevladovali veliki kovčki, pravi zabojniki. Eden od razlogov je bil ta, da so slednji doma vse prodali, saj so se odločali za stalno naselitev v novem okolju. Tudi tisti, ki so v obdobju med svetovnima vojnima odhajali v zahodnoevropske rudnike, niso nosili s seboj veliko prtljage, še manj pa tisti v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja.

S simbolnega vidika je nekakšna vmesna faza čas pošiljanja denarja in paketov, to je različnih uporabnih stvari (hrane, obleke ipd.) domačim oziroma v obdobju povojne obnove tudi kraju, župniji, bolnišnici, državi in še bi lahko naštevali. Pošiljanje materialne pomoči poznamo tako po prvi kot drugi svetovni vojni, npr. bolniški avtomobil Otroški bolnici v Ljubljani (1954). Glavnina te pomoči je prihajala iz Združenih držav. Še letos so ameriški Slovenci darovali denar za graditev Pediatrične bolnišnice v Ljubljani. Marsikaj sta »teta ali stric iz Amerike« prinesla ob obisku domačih. Veliko dolarjev je potovalo tudi v pismih, v bolj urejenih časih pa po poštni nakaznici.

Kovčki povratnikov so bili različni. Mnogi so se vrnili brez vsega, ali iz Amerike, zlasti pa iz zahodnoevropskih držav med veliko gospodarsko krizo v tridesetih letih 20. stoletja. T. i. Amerikanci, ki jih je slikovito opisal Ivan Tavčar v povesti V Zali, so podoba ameriško oblečenih mož, »okinčanih« z zlato oziroma s srebrno »ketnco« in uro ter s šopom dolarjev v rokah, ki so jih hitro zapravili v vaški gostilni. Kmalu so postali reveži, kakršni so bili ob odhodu.

Drugi so se vrnili s prihranki, odkupili dolgove, dokupili zemljo, nadgradili domačo hišo. Tudi teh ni bilo malo. Posebna zgodba je vračanje izseljencev iz zahodnoevropskih držav, zlasti iz Francije, po končani drugi svetovni vojni (repatriiranci). Nova Jugoslavija jih je vabila in jim obljubljala »raj«. Vračali so se z vlaki. S seboj so lahko vzeli le omejeno število premičnin. Zapustili so urejeno življenje in prišli v povojno Slovenijo, kjer je primanjkovalo stanovanj in hrane, pa tudi z zaposlovanjem so bile težave. Razočaranja so bila velika. V petdesetih letih 20. stoletja zasledimo tudi »Amerikance«, ki so se kot upokojevalci vrnili v Slovenijo in zaradi valutne razlike dobro zaživeli v »starem kraju«. Mnogi, ki so odšli v razvite zahodnoevropske države v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, čakajo na upokojevalce, doma jih že čaka obnovljena hiša ali vsaj vikend. Ob osamosvojitvi sta v domačih političnih logih tleli dve upanji, prvo, da se bodo argentinski Slovenci v večjem številu vrnili v Slovenijo, in drugo, da bo kapital izseljencev izdatno podprl gospodarstvo v mladi državi. Obe upanji sta se izkazali za zmotni, ne nazadnje tudi po krivdi nove države Slovenije.

Izseljenski kovčki so si bili torej podobni, tako po velikosti kot vsebini, povratniški pa različni, odvisno od tega, ali je izseljencu uspelo ali ne. Čeprav ni mogoče ugotoviti razmerja med uspešnimi in neuspešnimi, si drznimo postaviti tezo, da je bilo uspešnih (kar ta beseda pač pomeni) več kot neuspešnih. Najhuje je bilo med veliko gospodarsko krizo v tridesetih letih 20. stoletja, ki je enako močno prizadela tudi Slovence doma.

»Naš fant je pa rudokop«

Kdo so bili odhajajoči je naslednje vprašanje, ki se nam postavlja ob razmišljanju o slovenskih izseljencih, hkrati z vprašanjem, kaj so postali v novem okolju. Po spolu je bilo v vseh izseljenskih valovih v 19. in 20. stoletju med izseljenci vedno več moških kot žensk, odhajali pa so v najboljših letih glede na starost (navadno med 14. in 45. letom), rodnost in delovne sposobnosti. Specifični ženski valovi so bili bolj izjema kot pravilo, npr. »Aleksandrinke«, domžalske »slamnikarce«, kuharice in služkinje ipd. Ženske so bolj sledile možem in fantom, kar je običajno pomenilo stalno naselitev. Za obdobje množičnega izseljevanja naj kot primer navedemo spolno strukturo izseljencev iz okrajnega glavarstva Kočevje, kjer je leta 1892 odšlo 363 moških in 165 žensk, leto dni zatem pa 544 moških in le 178 žensk. O domžalskih »slamnikarcah« ohranjeni podatki kažejo, da je bilo junija 1923 v ZDA skupno 384 oseb iz Domžal in okolice (Stob, Študa, Depala vas), od tega 238 žensk in le 146 moških.

Jedro izseljencev so sprva sestavljali kmečki fantje in moške. Kasneje pa tudi strokovno usposobljeni in izobraženi ljudje (beg možganov). V novem okolju so morali mnogi delati tisto, kar ni ustrezalo njihovim izkušnjam ali usposobljenosti; kmečki fant, vaje dela na polju in v gozdu, je

moral oditi v rudnike in tovarne. Če pri tem mislimo le ZDA in Avstralijo, ne moremo prešteti primerov, ko so mnogi priseljenci z dodatnim izobraževanjem napredovali na t. i. zaposlitveni in družbeni lestvici. Še boljše možnosti so imeli njihovi otroci in vnuki. Odlično znanje jezika priseljske države je bil prvi pogoj za uspešno napredovanje v novem okolju, kar tam rojenim in šolanim ni predstavljalo velikih težav, prišlekom pa. Če naredimo primerjavo med ZDA in Avstralijo in večjim delom evropskih držav, vidimo bistveno razliko v tem, da so oblasti v prvih dveh primerih videle priseljence kot trajne naseljenke, v drugem pa le kot »gast-arbajterje«. Temu ustrezen je bil tudi vložek države vanje. Seveda pa so bili primeri od časa do časa in od države do države različni, zato ne smemo posploševati tovrstnih razmišljanj.

V ZDA je imelo leta 1990 kar 738 ljudi slovenskega rodu doktorat znanosti. Mnogi pomembni Slovenci so bolj znani, drugi uspešni, vendar manj znani. Kdo ne pozna imen, kot so v ZDA Friderik Baraga, Louis Adamič, Frank Lausche, James Oberstar, George Voinovich (zadnji trije so politiki), Ronald Sega (ameriški vesoljec)? V širši javnosti so manj znani številni zdravniki, znanstveniki, profesorji, gospodarstveniki in še bi lahko naštevali. Poglejmo samo v zadnji Kdo je kdo slovenskega pokolenja v Združenih državah leta 1995 (Who's Who of Slovene Descent in the United States 1995), ki sta ga pripravila Jože Velikonja in Rado L. Lenček.

In stavek iz naslova? V obdobju množičnega izseljevanja je na vprašanje, kaj pa vaš fant ali mož dela v Ameriki, večina odgovorila, da je »rudokop«. Gotovo je bil rudarski poklic med najpogostejšimi pri slovenskih izseljencih do začetka druge svetovne vojne, deloma tudi po njej. V šestdesetih in sedemdesetih letih je prevladovalo tovarniško delo, danes pa vedno bolj intelektualno, npr. v računalniški stroki.

Kulturno in družabno življenje

Poleg trdega in napornega dela ter družinskih obveznosti so imeli izseljenci tudi prosti čas. Preživljali so ga različno. Vključili so se v izseljenska društva, ki so imela poleg socialne tudi kulturno, izobraževalno in družabno vlogo. Vseskozi so se društva oblikovala po nazorski, ideološki in politični pripadnosti, kar je marsikje in marsikdaj vodilo do nasprotovanj, pravih malih »vojn«, besednih obračunov v tisku ipd. To »delitev« zasledimo še danes. Mnoga društva so se ukvarjala tudi z založniško dejavnostjo (časopisi, revije, knjige), imela so knjižnice, prireditvene dvorane, gostinske lokale, športne naprave itd. Predvsem so bila prava izseljenska društva, katerih člani so bili pripadniki prve generacije, saj so imela tudi nalogo obujanja domovinskih občutkov. Od tod njihova ljudska kulturna dejavnost, npr. ljudske igre, zborovsko petje, folklor ipd. Kot primer navedimo slovenska izseljenska društva v zahodni Evropi v 20. stoletju.

Le redka so se dotaknila tudi visoke kulture, npr. v ZDA med svetovnjima vojnama, v Argentini po letu 1947 in še kje.

Za društveno delovanje so bili vedno zaslužni posamezniki in to velja tudi danes. Predolg bi bil seznam, če bi našteali vse tiste, ki so posvetili svoj prosti čas, mnogi tudi denar in prostor za srečanja Slovencev v tujini. Pomoč v denarju in knjigah z organiziranjem obiskov domovine in podobno so nudile in še nudijo državne in zasebne institucije iz domovine. Ta pomoč je bila vedno preslabotna, po letu 1945 tudi ideološko pogojena. Danes je razdrobljena in nepregledna, vendar želi Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije to preseči in zagotoviti večjo preglednost.

V celoti lahko rečemo, da so imela izseljenska društva pomembno povezovalno vlogo med Slovenci po svetu in pri njihovih stikih z domovino. Hkrati pa moramo vedeti, da je bilo kljub mnogim številno močnim društvom, npr. v ZDA, aktivno in pasivno članstvo le vrh piramide, to je manjšinski del vseh izseljencev, večina pa nam je manj znana oziroma sploh neznana. To je tisti del, ki je hitreje podlegel asimilaciji. Z ustavitvijo izseljevanja Slovencev se je ustavilo tudi »pomlajevanje« izseljenskih društev. To pa je drugi problem, ki danes tare slovenska društva po svetu.

»In pristopim k altarju božjemu ...«

Med prvimi, ki so se odzvali na izseljevanje, je bila Cerkev na Slovenskem, hkrati pa so v priseljskih okoljih opravljali svoje poslanstvo slovenski misijonarji, domači in tuji duhovniki, redovniki in redovnice, vendar ne samo pri utrjevanju vernosti, ampak tudi pri organiziranju dopolnilnega šolskega pouka, kulturnega in družabnega življenja izseljencev; zanemariti pa ne smemo niti njihove dejavnosti na socialnem področju. V bogatejših državah, npr. v ZDA, so z denarjem, materialnimi in delovnimi prispevki izseljencev gradili cerkve, drugod so gostovali v tujih, marsikje pa so se morali zadovoljiti z občasnimi obiski slovenskih duhovnikov, npr. v obdobju pred veliko nočjo. Stalnih ali gostujočih slovenskih duhovnikov je vedno primanjkovalo, če so stalne prošnje zanje v obeh stoletjih resnične, in to ne glede na državo priselitive.

Cerkev se je najbolj zavzemala za odhajanje v tujino v obdobju množičnega izseljevanja v Ameriko. Sprva je le svarila, nato svetovala in pomagala na poti v svet. Nikoli pa se ni mogla sprijazniti, da so se Slovenci izseljevali kljub njenim svarilom zaradi posledic razbijanja družine. Ščasoma je svetovala, da naj možje čim prej povabijo ženo in otroke in da naj v novem okolju obdržijo zvestobo katoliški Cerkvi (del Prekmurcev pa svoji cerkvi) in slovenskemu narodu. Zato moramo obravnavati njeno delovanje v priseljskih

državah tudi s stališča ohranjanja narodne identitete. V 20. stoletju se je tudi v izseljenstvu srečala z novimi, agresivnimi in s konkurenčnimi ideologijami, med katerimi je bil komunizem na prvem mestu. Nazorske, ideološke in politične delitve so postale realno dejstvo. Čeprav tovrstni mozaik ni bil preprosta preslikava dogajanja v Sloveniji (kljub mnogim podobnostim), še manj med posameznimi priseljenjskimi okolji, sta verne Slovence po svetu le povezovala skupna vera in po letu 1945 tudi odpor do komunizma.

Delovanje izseljenjskih duhovnikov, katoliških društev (od zavarovalniških do cerkvenih bratovščin) in župnijskih šol ali vsaj poučevanje verouka, cerkvena in kulturna srečanja ob velikih praznikih, obiski škofov iz domovine, izdajanje katoliških glasil med izseljenci in pošiljanje katoliških časopisov, revij in knjig iz domovine in še kaj so bile oblike njene navzočnosti med izseljenci. Kjer je živelo več Slovencev skupaj, so bila ustanovljena verska središča. Z izseljenjskimi nedeljami in dnevi, s časopisnimi članki, knjigami, filmi ipd. so domačo javnost stalno seznanjali – in jo še vedno seznanjajo – o življenju Slovencev po svetu. Nikakor ne smemo pozabiti obiskov izseljencev in njihovih potomcev v Sloveniji, med katerimi verni navadno romajo k znanim slovenskim cerkvam, najpogosteje na Brezje.

Težko je zajeti in naštet vse organizacijske oblike delovanja Cerkve med Slovenci v izseljenstvu. Dejstvo pa je, da vernim izseljencem veliko pomeni verski obred v slovenskem jeziku, nekoč in danes, da jim razmnožene podobe brezjanske Marije pomenijo košček domovine (tako kot slike in modeli Blejskega otoka in Bleda vsem Slovencem), da jih košček potice ne spominja samo na božič ali veliko noč, ampak tudi na dom in še bi lahko naštevali. Zato tudi v ohranjenih izseljenjskih pismih vernih izseljencev najdemo utrinke, spomine, upanja in želje o veri in domači cerkvi, kar je bilo marsikdaj razvidno tudi v nakazilu za pre-novo kapel, cerkvenih zvonikov ali samo pokopališkega zidu.

Izjemni dogodki so bili nove maše slovenskih duhovnikov v tujini. Med njimi je bila tudi nova maša Alojzija Blaznika v New Yorku leta 1906. Ob tej priložnosti so izdali »podobico« kot spomin na ta dogodek.

Radost ob slovenski knjigi

»Prejeli smo pismo. Da ste videli naša otroka, kako sta kar poskakovala od veselja! Novega veselja smo bili deležni sinoči, ko smo spet sprejeli nekaj knjig,« je zapisala navdušena izseljenjska mati v Izseljenjskem vestniku leta 1939. Ohranjanje jezika med izseljenci oz. učenje jezika med potomci sta bili dejavnosti, ki jima sledimo od vseh začetkov izseljevanja v 19. stoletju in ki potekata še danes. Knjiga v slovenskem jeziku je bila – poleg časopisja in v novejšem času radia in televizije – glavna »ljubezen« tistih izseljencev,

katerim je bila skrb za ohranjanje jezika in izobraževanje med glavnimi interesi v prostem času. V marsikaterem župnišču, narodnem domu, društvu ali pri zasebniku so zbirali knjige in jih posojali izseljencem. Mnogo društev je imelo prave knjižnice. Knjige so dobivali tudi iz Slovenije, marsikaj pa so izdali tudi sami.

Čeprav lahko med Slovenci po svetu naštejemo številne umetnike in umetnice s področja slikarstva, kiparstva, lončarstva, arhitekture, glasbene dejavnosti, gledališke in filmske igre in še kaj, je ustvarjalna dejavnost pisane besede med najbolj odmevnimi. To dokazuje tudi obsežni pregled slovenske izseljenjske književnosti v treh knjigah, ki ga je uredila Janja Žitnik v sodelovanju s Helgo Glušič (1999). Mnogi so postali priznani že za življenja, druge je bilo treba šele »najti«, saj so objavljali v številnih izseljenjskih in drugih glasilih. Nekateri so postali znani tudi v priseljenjskem okolju (nujnost uporabe jezika okolja!), drugi samo v svojem jezikovnem krogu. Mnoge so poznali tudi v domovini, druge je širši krog ljudi v Sloveniji spoznal šele po letu 1990, npr. številne »argentinske« Slovence. Izid vsake slovenske knjige v tujini pomeni zadoščenje za avtorja in praznik za njegove bralce.

Ob izseljenjski književnosti se nam odpira tudi vrsta vprašanj: koliko je umeščena v znanstveno in kulturno zavest Slovencev, kakšni sta njeni literarna in estetska vrednost, koliko je ohranjenih izvodov knjig in glasil v Sloveniji in v izseljenjskih okoljih, in še bi lahko naštevali. Na vrsto teh vprašanj dobimo odgovor v omenjenih v treh knjigah, zato naj izpostavim samo njeno kulturno in narodnosposobjevalno vrednost. Tega se moramo ob vrednotenju te literature zavedati. Marsikateri preprost človek je v svoji notranji stiski (odtrganost od družine, tujost okolja, domotožje ipd.) prijel za pero in izlil svojo stisko na papir. Tudi te strani izseljenčevega vsakdana ne smemo zanemariti. Več kot vse statistike, suhoparni arhivski viri in opisovanje organizacijskih struktur izseljenstva nam povedo o njegovem življenju preprosti verzi ali sestavki.

Domotožje

Hrepenenje po domu oziroma domovini najpogosteje povezujemo z izseljenjsko usodo. To čustvo pogosto razberemo iz izseljenjskih pisem, zlasti v literaturi in publicistiki. Tudi izpod peres navadnih ljudi je marsikdaj nastala preprosta pesem ali verz o njihovem odnosu do doma. »Imeti dom« v strokovnem pomenu pomeni pripadnost, »domotožje« pa pomeni »toženje po domu«. Izseljenec je moral v tujini ustvariti nov dom, kar pomeni nov začetek. Za nekatere je bilo to olajšanje, za druge težava. Razpetost med starim in novim domom je rodila domotožje.

V Izseljenjskem zborniku Družbe sv. Rafaela v Ljubljani (1938) je natisnjena nepodpisana pesem z naslovom Pesem izseljenca:

*O, rodni moj dom!
V tujini po tebi mi joče srcé,
noči mimo mene brez spanja beže
in nosijo mi nepokoja gorjé.
O, rodni moj dom!*

*O, rodni moj dom!
Spominjam se v temnih te, dolgih nočeh
in v sanjah potujem po znanih potéh,
grmiček vsak drag mi je, drag mi vsak breg.
O, rodni moj dom!*

*O, rodni moj dom!
Tu sije pač sonce, a v srcu je mraz.
Tam žarki so topli, kjer rodna je vas,
kjer rad bi, ko nekdanj, zavriskal na glas.
O, rodni moj dom!*

Ljudje, ki so odšli v svet in se niso vrnili, so v sebi odnesli podobo domačega kraja in ljudi. Kljub poznejšim fotografijam, razglednicam in filmom jim je v spominu ostala podoba, ki so si jo vtisnili v srce ob odhodu od doma. To dožemanje je bilo tem globlje, ker so odhajali kot mladi ljudje, sčasoma pa so se temne strani življenja doma (zaradi katerih so se mnogi odločili za odhod v tujino) razpršile in ostali so samo lepi spomini. Slikar Božidar Jakac se je s svojega prvega obiska Združenih držav Amerike (1929–1931) spominjal mnogih večerov, ko so se možje ob prazničnih večerih in ob kozarcu vina raznežili, spregovorili o domačih v domovini in včasih zapeli kakšno žalostno pesem ... Nedaleč od njih pa so njihovi v Ameriki rojeni otroci plesali ob zvokih ameriške glasbe. Domotožja niso poznali. Mnoge je prav domotožje prisililo, da so se vrnili domov; spodbudna sila za to odločitev je bila verjetno tudi nezmožnost vklopitve v novo okolje. Marsikatera slovenska žena je opremila domače stanovanje ali hišo tako kot doma. Na okna je postavila rože. Pred hišo je imela vrtiček, čeprav je bil prostor še tako majhen. Tudi to je del ohranjanja spomina na dom.

Če se vrnemo k pesmi, najdemo v njej tipične opredelitve doma (domovine) kot nečesa toplega, svetlega, trenutno odmaknjenega, nedosegljivega in zato tako zaželenega, na drugi strani pa je tujina, kjer vladata mraz in tema. Ne manjka niti spomin na znane poti, grmovje, breg in rodno vas. Torej se ves čas izseljevanja srečujemo – bolj ali manj – s črno-belimi gledanjem na odnos tujina – domovina, ki v mnogočem še danes ni preseženo.

Arhivsko, knjižno in muzejsko izseljensko gradivo

Naj končamo z opozorilom o slabi ohranjenosti izseljenskega arhivskega in še slabši muzejskega gradiva. Stanje knjižnega in časopisnega gradiva je nekoliko boljše, vendar daleč od idealnega.

Pomena vrednosti izseljenskega arhivskega gradiva kot dela slovenske kulturne dediščine so se zavedali že sodobniki množičnega izseljevanja v Združene države, predvsem v obdobju med svetovnima vojnama. Družba sv. Rafaela v Ljubljani je po letu 1927 načrtovala sistematično zbiranje zgodovinskega gradiva med izseljenci in ustanovitev arhiva oziroma muzeja. O bolj sistematičnem zbiranju virov in strokovne literature so razmišljali tudi pri »izseljenskem odseku« Zavoda za mednarodno javno pravo Pravne fakultete v Ljubljani, vendar je izbruh vojne prekinil načrte. (Mimogrede: V Clevelandu v ZDA je v letih 1939–1949 deloval Slovenski narodni muzej, ki ga je vodil Erazem Gorše.)

Leta 1951 ustanovljena Slovenska izseljenska matica je v okviru zgodovinske sekcije zbirala slovensko izseljensko gradivo. Na začetku šestdesetih let se je začel pogovor o oživitvi zbiranja zgodovinskega gradiva in ustanovitvi Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU v Ljubljani (1963). Sledila so leta načrtov, delnih začetkov in postopnega razvoja raziskovanja slovenskega izseljenstva. Danes je naslednik omenjenega centra Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani. Leta 2000 je izdal tudi Vodnik po arhivskem gradivu inštituta. Zgodovinsko gradivo v najširšem pomenu besede (arhivalije, tiski, muzealije) hranijo še Slovenska izseljenska matica, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Arhiv Republike Slovenije, Slovenski etnografski muzej in v manjšem obsegu drugi slovenski arhivi, muzeji in knjižnice. Pomembno zasebno zbirko tega gradiva ima Janez Arnež v Ljubljani (Studia Slovenica). V ZDA ima bogato zbirko gradiva Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja Univerze Minnesota v St. Paulu, znana je zasebna zbirka Eda Gobca in še bi lahko naštevali. Pred desetletji je delovala Adamičeva spominska soba v Blatu pri Grosupljem, leta 2000 je bila v Ribniškem muzeju (Muzej Miklova hiša) odprta razstava o izseljevanju iz Ribniške doline. Gradivo slovenskih misijonarjev hranita in deloma razstavljata Slovenski etnografski muzej v Ljubljani in Slovenski verski muzej v Stični. Bilo je tudi nekaj občasnih in lokalno omejenih razstav z izseljensko tematiko.

V želji, da bi nastale popolnejše zbirke izseljenskega arhivskega gradiva, muzealij in ostalega gradiva, prosimo vsakogar, ki bo prebral zgornje vrstice, da povpraša in poišče ali so doma na podstrehi ali v kleti, v kakšni zaprašeni škatli ali kovčku morda predmeti, dokumenti, pisma ali fotografije koga od domačih, ki je bil izseljenec in je gradivo poslal domov ali ga prinesel s seboj kot povratnik. Že med nastajanjem razstave smo dobili nove muzejsko-arhivske zbirke in nekaj tega gradiva lahko vidite tudi na razstavi. Ne zavržite izseljenskega gradiva, čeprav se vam zdi še tako nepomembno, ampak ga oddajte bližnjemu arhivu, muzeju ali knjižnici! S tem boste pomagali dopolniti izseljenski del slovenske kulturne dediščine, ki je, znova poudarjamo, ubog in nepopoln. S tem bo dosežen t. i. drugi namen naše tematske številke.

Uradno število izseljencev s Kranjske 1892–1913¹

Že po ugotovitvah sodobnikov so uradne številke prenizke in jih moramo – po njihovem mnenju – povečati za 25 % (95.244) oziroma celo 35 % (102.863). (Podatki so nepopolni za leti 1895 in 1913 in manjkajoči 1894.)

Leto	ČRN ²	KAM	KOČ	KRA	KRŠ	LIT	LJ-M	LJ-O	LOG	NME	POS	RAD	A ³
1892	301	16	604	48	243	83	13	93	276	406	16	8	2.1
1893	246	33	766	43	328	172	15	366	390	583	5	8	2.9
1894	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1895	79	-	75	13	15	23	7	45	-	78	-	1	3.3
1896	231	12	693	51	74	107	3	135	346	306	938	2	2.8
1897	156	5	449	16	24	33	6	102	148	90	88	1	1.1
1898	299	10	566	13	72	77	5	209	78	340	25	-	1.6
1899	561	39	938	94	133	200	15	388	310	613	37	-	3.3
1900	396	78	617	161	214	132	17	366	279	514	78	5	2.8
1901	619	64	1048	247	277	236	39	575	451	729	209	10	4.5
1902	535	195	1220	170	336	259	78	611	530	921	233	31	5.1
1903	453	298	1132	258	524	382	199	791	703	897	730	145	6.5
1904	239	148	703	140	180	168	47	272	332	511	130	13	2.8
1905	602	307	1326	246	501	298	70	733	677	836	678	60	6.3
1906	491	316	994	304	436	300	92	662	670	832	628	112	5.8
1907	489	342	1540	281	451	320	98	815	595	947	419	231	6.5
1908	154	98	384	122	73	112	35	229	202	261	127	17	1.8
1909	356	179	951	182	240	176	53	402	504	692	398	57	4.1
1910	205	162	1239	271	290	202	58	389	367	839	326	56	4.4
1911	190	101	574	131	135	119	41	151	159	427	140	40	2.2
1912	124	280	888	243	335	298	53	478	272	759	513	83	4.3
1913	141	377	859	318	416	230	-	423	277	631	454	117	4.2
B ⁴	6.867	3.060	17.566	3.352	5.297	3.927	944	8.235	7.566	12.212	6.172	997	76

Izseljevanje iz Jugoslavije v letih 1936 in 1937⁶

Ena tretjina vsega jugoslovanskega izseljevanja je bila iz Slovenije (takratne Dravske banovine), ki je štela 1.120.159 prebivalcev.

EVROPA		1937 A/B
Francija	4.249/2.018	7.607/2.932
Nemčija	589/192	2.562/704
Turčija	969/53	1.106/80
Češkoslovaška	657/63	671/34
Romunija	470/269	630/189
Bolgarija	252/121	357/39
Albanija	573/10	340/16
Avstrija	328/173	273/58
Belgija	29/168	177/74
Grčija	189/18	153/31
Madžarska	18/21	20/11
Italija	12/59	17/36
Švica	6/16	16/3
Holandija	8/95	4/26
Luksemburg	1/9	4/2
Drugam/od drugod	275/60	350/68
SKUPAJ	8.625/3.345	14.287/4.303

DRUGI KONTINENTI	1936 A/B ⁷	1937 A/B
ZDA	1.568/926	2.432/1.262
Kanada	653/372	919/395
Argentina	836/372	897/565
Avstralija	352/53	511/24
Nova Zelandija	105/7	158/7
Iran	22/-	94/87
Južna Afrika	102/2	66/11
Čile	81/30	59/22
Urugvaj	32/10	56/16
Brazilijska	21/23	36/27
Bolivija	12/-	40/-
Peru	6/-	7/-
Drugam/od drugod v J. Ameriko	6/9	16/13
Egipt	7/-	12/-
Palestina	21/-	5/-
Ostale države sveta	36/41	70/33
SKUPAJ	3.860/1.861	5.378/2.462
VSEH	12.485/5.206	18.665/6.765

IZ DRAVSKE BANOVINE	1936	1937
EVROPA	3.590/1.782	6.865/2.868
DRUGI KONTINENTI	434/220	557/319
SKUPAJ	4.024/2.002	7.422/3.187

Zaposlovanje delavcev v tujini 1964–1972⁸

(Stanje ob koncu vsakokratnega leta)

1963	29.400
1964	31.880
1965	31.980
1966	37.870
1967	43.790
1968	51.150
1969	60.130
1970	64.960
1971	68.710
1972	73.200

Izobrazbena struktura zaposlenih v Sloveniji in v tujini (1971)⁹

%	Visoka	Višja	Srednja	Nižja	VKV ¹⁰	KV	PK	NK
Slovenija	4,2	3,0	13,1	7,9	4,4	27,5	12,6	27,3
Tujina	1,8	0,9	5,9	6,2	1,9	42,9	11,1	29,3

Delavci na začasnem delu v tujini (1981)¹¹

(V Sloveniji je živel 1.891.864 prebivalcev)

	Moški	Ženske	Skupaj
Delavci v tujini	24.553	17.273	41.826
Družinski člani	5.389	6.268	11.657
Povratniki	-	-	26.190 ¹²

Izbrana bibliografija

Sestavila Daša Hribar in Marjan Drnovšek

ADAMIČ, Louis. *The Native's Return. An American Immigrant Visits Yugoslavia And Discovers His Old Country*. New York & London: Harper & Brothers, 1934.

ADAMIČ, Louis. *Izbrana pisma Louisa Adamiča*. (Izbral in uredil Henry A. Christian). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.

ADAMIČ, Louis. *A Nation of Nations*. New York: Harper & Brothers, 1945.

Ana Praček Krasna. *Življenje in delo v dveh domovinah za en svet*. Katalog razstave. (Avtor: Mihael GLAVAN.) Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1990.

Arhitekt Viktor Sulčič. *Trst 1895–Buenos Aires 1973*. Katalog. (Avtor razstave: Irene MISLEJ.) Ajdovščina & Ljubljana: Pilonova galerija & Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989.

ARNEŽ, Janez. *Slovenian community in Bridgeport*. New York & Washington: Studia Slovenica, 1971.

ARNEŽ, Janez. *Slovenci v New Yorku*. New York: Studia Slovenica, 1966.

BAHOVEC, Fred. *Ljubljancin na Aljaski. Spomini in lovske zgodbe*. (Uredil: Janez Bogataj.) Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1987.

BAJEC, Jože. Marie Prisland, Dr. Frank Kern. *Mohorjev koledar 1982*. Celje: Mohorjeva družba, 1982, str. 97–99.

BAJEC, Jože. *Slovensko izseljensko časopisje 1891–1945*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1980.

Baragov simpozij. Zbornik. (Uredili: Stane Granda, Marjan Zupancič, Pavle Rot.) Trebnje: Občina, Baragov odbor, 1999.

Baragova misijonska pisma. (Zbral in uredil: Jože Gregorič.) Ljubljana: Družina, 1983.

BECHER, Michael & METZEL-BUCHER, Birgit. *Ausländer*. Bonn: Verlag »pro lokalzeitung« e. V., 1983.

Benigar Janez: *izbrano gradivo*. (Pripravila: Irene Mislej.) Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988.

BERNARD, Antonija. *Slovenski priseljenci v Franciji. Traditiones 26*. Ljubljana: SAZU, 1997.

BITTNER, William C. *Frank J. Lausche: a political biography*. New York & Washington: Studia Slovenica, 1975.

¹ Marjan Drnovšek, Okrajna poročila o izseljevanju s Kranjske v letih 1982–1913, Gestrinov zbornik (ur. Darja mihelič), Založba ZRC SAZU, Ljubljana 1999, str. 417.

² Okrajna glavarstva: ČRN (Črnomelj), KAM (Kamnik), KOČ (Kočevje), KRA (Kranj), KRŠ (Krško), LIT (Litija), LI-M (Ljubljana mesto), LI-O (Ljubljana okolica), LOG (Logatec), NME (Novo mesto), POS (Postojna), RAD (Radovljica).

³ A = letna vsota izseljencev iz vseh okrajnih glavarstev.

⁴ B = vsota vseh izseljencev iz posameznega okrajnega glavarstva 1892–1913.

⁵ Skupna vsota vseh izseljencev s Kranjske v obravnavanem obdobju.

⁶ Omahen Franc, Naše izseljevanje v letih 1936–1937, Izseljenski zbornik Izseljenske zbornice v Ljubljani 1938 (ur. Kazimir Zakrajšek), str. 53–62.

⁷ A = število izseljencev, B = število povratnikov.

⁸ Družbeni razvoj SR Slovenije 1947–1972, Zavod RS Slovenije za planiranje & Zavod RS Slovenije za statistiko, Ljubljana 1974, str. 47.

⁹ Družbeni razvoj SR Slovenije 1947–1972, Zavod RS Slovenije za planiranje & Zavod RS Slovenije za statistiko, Ljubljana 1974, str. 48.

¹⁰ Visoko kvalificirani (VKV), kvalificirani (KV), polkvalificirani (PK) in nequalificirani (NK).

¹¹ Statistični letopis SR Slovenije 1987, Zavod RS Slovenije za statistiko, Ljubljana 1987, str. 74, 618.

¹² Gre za osebe, ki so po l. 1965 odšle na delo v tujino in so se pred popisom prebivalstva 1981 dokončno vrnile.

BOGOVIČ, Alenka & CAJNKO, Borut. *Slovenci v Franciji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1983.

BOLHAR, Alojzij. *Anton Bezenšek. Njega življenje in delo*. Celje. Odbor za proslavo osemdesetletnice rojstva profesorja Antona Bezenška v Ljubljani, 1934.

BRECELI, Aleš. Nekaj podatkov o izseljevanju iz Slovenskega Primorja v Južno Ameriko, predvsem v Argentino. *Annales*, 7/10. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1997, str. 215–236.

BÜKVIČ, Frank. *Zgodbe iz zdomstva in še kaj*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1979.

CEGLAR, Charles A. *The works of Bishop Frederic Baraga / Bibliography Bishop Frederic Baraga*. Hamilton: Baragiana Publ., 1991.

DETELA, Lev. *Časomir življenja: spominsko srečanje s polpreteklostjo*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1987.

Doktorič David: *primorski duhovnik med Starim in Novim svetom*. (Uredila: Irene Mislej.) Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1996.

DOLGAN, Robert. *The Polka King: the Life of Frankie Yankovic as told to Robert Dolgan*. Cleveland: Dillon–Liederbach, 1977.

Domovina in svet. Simpozij o dr. Tinetu Debeljaku, Škofja Loka 1990. (Urednik: Marko Jenšterle.) Ljubljana & Buenos Aires: Karantanija & Slovenska kulturna akcija, 1991.

Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah. (+ Bibliografija.) Simpozij. Dve domovini / Two Homelands 4. Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1993.

DRNOVŠEK, Marjan. Vpetost Primorske v moderne selitve na Slovenskem. *Primorska srečanja*, 241–42'2001. Nova Gorica: Kulturno društvo Primorska srečanja, 2001, str. 338–344.

DRNOVŠEK, Marjan. Potovanja k ameriškim Slovencem. V: *Melikov zbornik. Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*. (Uredniki: Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvim, Jasna Fischer, Walter Lukan, Branko Marušič.) Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2001.

DRNOVŠEK, Marjan. Slovenski izseljenci na pragu Amerike. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 47/1–2. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 52–55.

DRNOVŠEK, Marjan. Podoba Amerike na ilustracijah Ivana Vavpotiča. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 46/1–2. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 83–110.

DRNOVŠEK, Marjan. Velika gospodarska kriza in slovenski izseljenci. *Gospodarske krize in Slovenci*. Zbornik. (Uredila Neven Borak, Žarko Lazarevič.) Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino & Zveza ekonomistov Slovenije, 1999.

DRNOVŠEK, Marjan. *Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Nova revija, 1998.

DRNOVŠEK, Marjan. Odnos Partije do slovenske emigracije. V: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* (Ur. Drago Jančar). Ljubljana: Nova revija, 1998, str. 234–247.

DRNOVŠEK, Marjan / SCHMIDT, Matjaž. *V Ameriko*. Ljubljana: Založba Mladika, 1997.

DRNOVŠEK, Marjan. *Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1888–1924*. Ljubljana: Založba Mladika, 1991.

Dve domovini: Razprave o izseljenstvu / Two Homelands: Migration Studies, 1–12. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990–2000.

Ezuli, optanti, izseljenci... I. Projekt: Vzroki in posledice izseljevanj iz Slovenske Istre po 2. svetovni vojni. Annales, 10, 1(20). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2000, str. 163–252.

Ezuli, optanti, izseljenci... II. Projekt: Vzroki in posledice izseljevanj iz Slovenske Istre po 2. svetovni vojni. Annales, 10, 2 (22). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2000, str. 355–418.

Foto album izseljencev iz Benečije: s študijami o posameznih migracijskih obdobjih Foto album degli emigranti della Benecia: con saggi sui periodi del fenomeno migratorio. (Urednik: Marko Kravos.) Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1986.

France Ahčin. Akademski kipar. Argentina. Katalog. (Avtor razstave: Irene Mislej.) Ljubljana & Domžale: Slovenska izseljenska matica & Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Kulturna skupnost Domžale & KIC Križanke, 1989.

FRIŠ, Darko. *Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924*. Viri 14. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1999.

FRIŠ, Darko. *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva založba, 1995.

FURLAN, William P. *In Charity Unfeigned: the Life of Father Francis Xavier Pierz*. St. Cloude: Diocese of St. Cloud, 1952.

GANTAR–GODINA, Irena. *T. G. Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem 1895–1914*. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana, 1987.

GENORIO, Rado. *Slovenci v Kanadi / Slovenes in Canada*. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1989.

GENORIO, Rado. *Geografsko proučevanje mednarodnih migracij: teoretski in metodološki okvir proučevanja na primeru slovenskega izseljenstva v Kanadi*. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1981.

GESTRIN, Ferdo. *Slovanske migracije v Italijo*. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana, 1998.

GOBETZ, Edward. *Frank Kosmach: from Pauper to President of St. Paul Federal Savings and Loan Association: a Bibliographical Study of a Slovenian Immigrant*. Willoughby Hills: Slovenian Research Center of America, 1982.

GOBETZ, Giles Edward. *Slovenian Heritage I*. Willoughby Hills: Slovenian Research Center of America, 1980.

GOBETZ, Giles Edward. *From Carniola to Carnegie Hall. A Biographical Study of Anton Schubel. Slovenian Immigrant Singer and Musical Pedagogue*. Wickliffe, Ohio (U.S.A.) & Merlebach, Moselle (France) & Maria Elend (Austria): Euram Book, 1968.

GOGALA, Mirko. *Usoda izseljencev*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1996.

GOLOB, France. *Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

Intelektualci v diaspori. Mednarodni simpozij: 100. obletnica rojstva Louisa Adamiča, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Portorož, 1.–5. 9. 1998. Zbornik. (Uredila Irena Gantar Godina.) Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1999.

Iseljenstvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom. Zbornik. (Uredništvo: Ivan Čizmić in drugi.) Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1978.

JAKAC, Božidar. *Odmevi Rdeče zemlje. Po pismih iz Amerike priredil Miran Jarc*, I. in II. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna Ljubljana, 1932.

JENŠTERLE, Marko. *Z argentinskimi Slovenci*. Ljubljana: Karantanija, 1992.

JEZERNIK, Maksimilijan. *Frederick Baraga: a portrait of the first Bishop of Marquette based on the archives of the Congregatio de propaganda fide*. New York & Washington: Studia Slovenica, 1968.

KAJZER, Janez. *Obljubljeni kraj*. Ljubljana: Borec, 1984.

- KALC, Aleksej. Iz Trsta do Argentine in nazaj. *Primorska srečanja*. Nova Gorica: Kulturno društvo Primorska srečanja, 2001, str. 365–368.
- KALC, Aleksej. Prekoceansko izseljevanje skozi Trst 1903–1914. *Zgodovinski časopis*, 46/4. Ljubljana: zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996.
- KAVČIČ, Bogdan. *Zdomci in domovina*. Ljubljana: Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije, Center za raziskovanje javnega mnenja, 1971.
- KERMAUNER, Taras. *Slovenski čudež v Argentini*. Trilogija (1. Predstavitve SPE, 2. Krščanska tragedija, 3. Srečanja in portreti.) Ljubljana: Slovanska kulturna akcija, 1992.
- KLEMENČIČ, Matjaž. *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba, 1999.
- KLEMENČIČ, Matjaž. *Slovenes of Cleveland. The Creation of a New Nation and a New World Community Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.
- KLEMENČIČ, Matjaž. *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji. Naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*. Maribor: Založba Obzorja, 1987.
- KLEMENČIČ, Matjaž. Slovenci v ameriški statistiki v 19. in v 20. stoletju. *Celovski zvon*, 11/4. Celovec: Mohorjeva družba, 1984.
- KOBAL, Andrej. *Slovenci v službi F.B.I. in druge zgodbe ameriških Slovencev*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1981.
- KOBAL, Ivan. *Men Who Built the Snowy – Men Without Women*. Newtown: Saturday Centre Books, 1982.
- KOCIJANČIČ, Cvetka. *Upornik s čopičem. Življenjska pot slovenskega izseljenca in slikarja Andreja Štrifofa*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1990.
- KODERMAC, Alojzij. Izseljenci. Nekaj misli ob izseljenskem tednu. *Organizacijski vestnik Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov LRS*, V/7–8. Ljubljana: Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS, 1954.
- KOJDER, Apolonja Maria. *Marynia, don't cry. Memoirs of two Polish-Canadian families*. North York (Canada): Multicultural History Society of Ontario, 1995.
- KOLAR, Bogdan. *Na misijonskih brazdah Cerkev. Oris zgodovine slovenskega misijonstva*. Celje: Mohorjeva družba, 1998.
- Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*. Zbornik. (Uredila Irene Mislej.) Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete & Slovenska izseljenska matica, 1995.
- Leksikon migracijskega i etničnega nazivlja*. (Uredil: Emil Heršak.) Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1998.
- LIPOGLAVŠEK–RAKOVEC, Slava. Slovenski izseljenci. *Geografski pregled predvojne stanja. Geografski vestnik*, XXII. Ljubljana: Geografsko društvo v Ljubljani, 1950, str. 3–60.
- LUKŠIČ–HACIN, Marina. *Zgodbe in pričevanja. Slovenci na Švedskem*. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 2001.
- LUKŠIČ–HACIN, Marina. *Multikulturalizem in emigracije*. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999.
- LUKŠIČ–HACIN, Marina. *Ko tujina postane dom. Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- MAKUC, Dorica. *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1993.
- MALACIČ, Janez. *Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1997.
- MELIK, Anton. *Amerika in ameriška Slovenija. Popotni zapiski*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956.
- Migrants of identity. Perceptions of home in a world of movement*. Oxford & New York: Berg, 1998.
- MISLEJ, Irene. *Primorski umetniki v svetu – šest izbrancev. Primorska srečanja*. Nova Gorica: Kulturno društvo Primorska srečanja, 2001, str. 357–359.
- Naši na tujih tleh. Antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki*. (Uredila: Jerneja Petrič.) Ljubljana: Cankarjeva založba & Slovenska izseljenska matica, 1982.
- People on the move: migrants, refugees, seafarers, nomads, all itinerants*. Vatican City: Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People, (1971–), 1994.
- PERTOT, Marjan. *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945–1987*. Trst: Knjižnica Dušana Černeta, 1987 (1. knjiga), 1991 (2. knjiga).
- PETRIČ, Jerneja. *Svetovi Louisa Adamiča*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
- Pod Južnim križem. Antologija emigrantske proze 1945–1991*. (Pripravili: Zora Tavčar, Helga Glušič, Martin Jevnikar.) Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Podoba našega otroka v Argentini*. (Uredil: Danilo Sedmak.) Trst: Slovenski raziskovalni inštitut, 1997.
- PRAČEK-KRASNA, Ana. *Newyorški razglednik*. Ljubljana: Prešernova družba, 1991.
- PRAČEK-KRASNA, Ana. *Moja ameriška leta*. Koper: Založba Lipa, 1980.
- PRIBAC, Bert. Iz dnevnika fundamentalista v razsulu. *Primorska srečanja*. Nova Gorica: Kulturno društvo Primorska srečanja, 2001, str. 370–374.
- Priseljenski tisk v priseljenjskih državah*. Mednarodni simpozij, Univerza v Mariboru, 18.–21. 4. 1991. Znanstvena revija, 3/2. (Uredil Matjaž Klemenčič.) Maribor: Pedagoška fakulteta in Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete v Mariboru 1991, str. 291–558.
- Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote. Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994*. / Darko FRIŠ, Bogdan KOLAR, Andrej VOVKO (ur. Darko Friš). Ljubljana: Ilex-Impex d. o. o., 1996.
- RAPOC, Ivan. *Zgodbe iz Maghreba. Slovenski živinozdravnik v arabskem svetu*. Maribor: Alea, 1989.
- REBULA, Alojz. *Duh Velikih jezer. Lik Ireneja Friderika Baraga*. Celje: Mohorjeva družba, 1997.
- Simpozij Louis Adamič. Ljubljana. 16.–18. september 1981*. (Uredil: Janez Stanonik.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1981.
- SKOK, Martina. *Primorci v Kanadi. Primorska srečanja*. Nova Gorica: Kulturno društvo Primorska srečanja, 2001, str. 350–352.
- Slovenci v Hrvaški*. Zbornik. (Uredila: Vera Kržišnik–Bukić.) Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.
- Slovenian letters by missionaries in America, 1851–1874*. (John A. Arnez.) New York & Washington: Studia Slovenica, 1984.
- Slovenska izseljenska književnost*. Knjige: 1 (Evropa, Avstralija, Azija), 2 (Severna Amerika), 3 (Južna Amerika). (Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič.) Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU) & Založba Rokus, 1999.
- Slovenska kronika XX. stoletja*. Ljubljana: Nova revija, 1995–1996.
- Slovenski pionir. Nekaj črtic iz življenja prvih Slovencev v Clevelandu*. (Zbral: Frank J. Turk.) Cleveland: Ameriška Domovina, 1955.
- Slovenski ameriški slavček Ivan Zorman*. (Uredil: Edo Gobetz.) Celovec: Mohorjeva družba, 1991.

Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945: od begunskih taborišč preko naselitvenih središč po svetu v matično domovino. (Besedila: Rozina ŠVENT, Mihael GLAVAN.) Ljubljana: Svetovni slovenski kongres & Narodna in univerzitetna knjižnica, 1991.

Slovensko semenišče v izseljenstvu. (Uredil: Edo Škulj.) Ljubljana: Teološka fakulteta, 1997.

Slovenščina in slovenska kultura v zdomstvu. Prizadevanja za ohranitev slovenskega jezika in kulture med Slovenci v tujini. (Dragica MOTIK ... et al.) Ljubljana: Zavod R Slovenije za šolstvo, 2001.

SODJA, Franc. *Lepo je biti mlad.* Buenos Aires: Baragovo misijonišče, 1971.

Soočanje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje. Mednarodni simpozij, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Portorož, 18.–19. 5. 1995. Zbornik. (Uredila Irena Gantar Godina.) Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1996.

ŠABEC, Nada. *Half pa pu. The language of Slovene Americans.* Ljubljana: ŠKUC, 1995.

ŠKERLJ, Božo. *Neznana Amerika.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1955.

ŠMITEK, Zmago. *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture.* Ljubljana: 1986.

TREBŠE-ŠTOLFA, Milica. *Slovenska folklorna skupina Nagelj. Toronto, Ontario, Kanada. 1959–1999.* Koper: Pokrajinski arhiv, 1999.

ŠVENT, Rozina. Med sanjami in resničnostjo. *Primorska srečanja*, 241–242/2001. Nova Gorica: Kulturno društvo Primorska srečanja, 2001, str. 361–364.

TADINA, Ivanka. Ignazio Knoblehar (1819–1858). »Grande pioniere della civiltà cristiana... e insigne apostoli dei neri«. Romae: Pontificia Universitatis Urbaniana, Facultas missiologiae, 1991.

TAVČAR, Zora. *Slovenci za danes v zdomstvu in emigraciji.* Trst–Ljubljana: Mladika-Družina, 1998.

TRUNK, Jurij. *Amerika in Amerikanci.* Celovec: Samozaložba, 1912.

URBANČIČ, Ljanko. *Srečanja, portreti, dejanja.* Ljubljana: M & M, 1991.

V Novi svet... Nekaj slovenskih prispevkov k oblikovanju Amerike. Razstava. Mestni muzej Ljubljana, 3.–25. 9. 1992. (Avtorji besedil in izbor gradiva: Marjan DRNOVŠEK, Mihael GLAVAN, Bogdan KOLAR, Irene MISLEJ, Monika PEMIČ, Janez STANONIK, Nives SULIČ). Slovenski izseljenski koledar'93. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1992, str. 215–286.

V spomin Francetu Piru 1785–1880. (Uredil: France Adamič ... et al.) Ljubljana: Sadjarsko društvo Slovenije, 1982.

Vodnik po arhivskem gradivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. (Avtor Dean CEGLAR.) Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 2000.

VOLK, Sandi. O zakonskem urejanju položaja istrskih in dalmatinskih beguncev v Italiji 1945–1963. *Razprave in gradivo*, 35/99. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999, str. 77–96.

VOVKO, Andrej. Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama. *Zgodovinski časopis*, 46/1. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1992, str. 87–92.

WERNER, Erich. *Slovenci v Porurju.* Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1985.

Who's who of Slovene descent in the United states 1995. (Sestavila: Joseph VELIKONJA & Rado L. LENCEK.) New York: Society for Slovene Studies, 1995.

ZALOKAR, Jurij. *Mavrična kača.* Radovljica: Didakta, 1991.

ZAVERTEK, Jože. *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine*

Združenih držav in slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote. Chicago: Slovenska narodna podpora jednota, 1925.

ZIKA, Ivan. Franc Pir. Oče umne sadjereje na Kranjskem in oče mesta St. Cloud v Ameriki. *Kamniški zbornik* Kamnik: s.n., po 1965.

ZIKA, Ivan. Nekaj o Kamničanu Andreju Bernardu Smolnikarju. *Kamniški zbornik*, VI, 1960. Kamnik: 1960.

ZUPANČIČ, Jernej. *Slovenci v Avstriji.* Ljubljana: Inštitut za geografijo, 1999.

ZWITTER, Fran. *Razvoj prebivalstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do danes.* Ljubljana: 1936.

ŽIGON, Zvone. *Iz spomina v prihodnost. Slovenska politična emigracija v Argentini.* Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 2001.

ŽIGON, Zvone. *Otroci dveh domovin. Slovenstvo v Južni Ameriki.* Ljubljana: Založba ZRC, 1998.

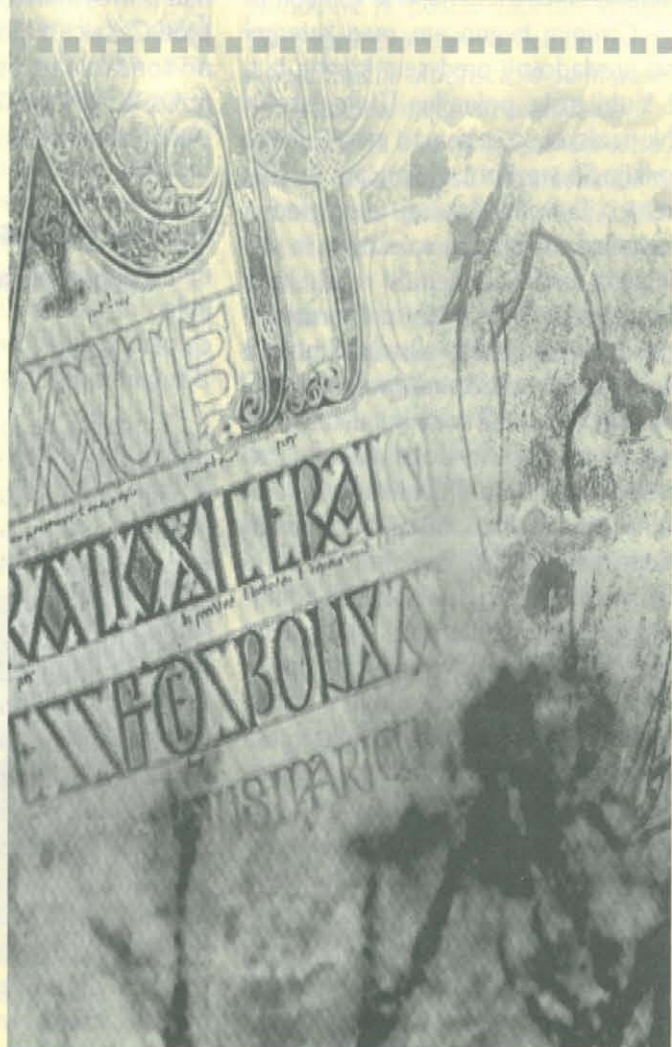
ŽIGON, Zvone. Politična kultura med Slovenci v Južni Ameriki (Argentina). *Traditiones* 26. Ljubljana: SAZU, 1997, str. 347–356.

ŽITNIK, Janja. Slovenska izdaja Orla in korenin. Avtentičnost in odmevnost. *Razprave SAZU*, Razred II, XV. Ljubljana: SAZU, 1996, str. 325–334.

ŽITNIK, Janja. *Orel in korenine med »brušenjem« in cenzuro.* Ljubljana: ZRC SAZU, 1995.

ŽITNIK, Janja. *Pero in politika. Zadnja leta Louisa Adamiča.* Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana 1993.

ŽITNIK, Janja. *Louis Adamič in sodobniki 1948–1951.* Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1992.

Mag. Rozina Švent, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

Slovenski BEGUNCİ V AVSTRIJI

Uvod

Prve dni maja 1945, ko je bil oslobojen že velik del Slovenije, se je na negotovo begunsko pot podalo več kot 20.000 Slovencev. Večinoma so bili to vojaki – domobranci in manjše skupine četnikov, ki so se v začetku aprila 1945 preimenovali v Slovensko narodno vojsko (SNV). Sprva je bil njen poveljnik Ivan Prezeli. Ker pa se je on z delom vojske že prej umaknil v severno Italijo, je NO na svoji seji 3. 5. 1945 na njegovo mesto imenoval generala Franca Krenerja, ki je vodil umik.

Civilnim beguncem, med katerimi so prevladovali predvsem kmetje iz t. i. Ljubljanske pokrajine (Dolenjske in Notranjske), so se na poti proti Ljubelju priključili številni Ljubljančani in Gorenjci. Ta velika, skoraj nepregledna množica civilistov in vojakov se je priključila umikajoči nemški vojski, ki se je prav tako hotela čim prej umakniti preko jugoslovansko-avstrijske meje in se predati zahodnim zaveznikom v Avstriji. Vsi skupaj so se hoteli umakniti po, še ne povsem dokončanem, Ljubeljskem predoru. Pri umiku so si nemški vojaki hoteli izboriti določeno prednost, toda zaradi številnih ovir na ljubeljskem klancu (pokvarjeni avtomobili in druga mehanizacija, prevrnjeni kmečki vozovi, odvržena prtljaga in orožje), jim je to uspevalo le v manjši meri. Toda vseeno so za nekaj časa preprečili prehod civilnim beguncem, ki so se morali zato podati na še bolj naporno pot preko samega prelaza, kar jim je povzročilo še dodatne težave in tudi nekaj žrtev.

Tudi po prestopu meje težav še ni bilo konec. V dolini so najprej naleteli na neprehoden most preko Drave v

Borovljah, ki so ga pred njimi zavzeli partizani. Umikajoči množici so preprečevali predajo zavezniški vojski – njemu 5. korpusu, ki je bil v sestavi 8. armade. 11. maja 1945 je prišlo do zadnje bitke med partizani in umikajočimi se domobranci. Z velikimi izgubami so partizani ta spopad izgubili (preko 150 padlih partizanov). Tako je bila nadaljnja pot odprta. Domobranska vojska, ki je bila oblečena v nemške uniforme in tudi oborožena z njihovim orožjem, je morala odložiti vse orožje pod humberskim gradom (grad leži tik nad Dravo) in nato peš nadaljevati pot proti Celovcu. Njihova pot se je začasno končala na prostranem Vetrinjskem polju, ki leži jugozahodno od Celovca, v neposredni bližini samostana Vetrinja.

1. Begunska taborišča

1. 1 Vetrinj

Taborišče se je delilo na dva dela (ločila ju je cesta) – na civilno in vojaško taborišče, ki sta imela vsak svojega poveljnika. Vojaško taborišče je vodil poročnik W. E. Ames, civilnega pa major Paul Barre, kot pomočniki pa mu pomagajo še g. Corselis in gospodični Balding in Philips. Praviloma se civilisti in vojaki medsebojno niso smeli obiskovati, vendar je bilo to pravilo zaradi sorodstvenih vezi pogosto kršeno oziroma se je po tistem celo dopuščalo. Že v nekaj dneh sta se obe taborišči glede na dane možnosti kar dobro organizirali. Na srečo je bilo beguncem tudi vreme kar naklonjeno, saj prvih štirinajst dni ni deževalo. Ljudje so si naredili zasilna bivališča na in pod vo-

zovi ter izkoristili ves odpadni material, ki je ležal v neposredni bližini taborišča (pločvino, lepenko, deske, nekateri so za streho uporabili smrekovo lubje itn.). Le redkim beguncem je uspelo najti skromna bivališča pri bližnjih kmetih in v vetrinjskem samostanu (predvsem v opuščeni zgradbi na severnem delu). Veliko bolj urejen videz je dajalo vojaško taborišče, saj je večina vojakov povečini prebivala pod šotori. Ker v prvih dneh še ni bilo poskrbljeno za skupno prehrano, so se ljudje morali znajti vsak zase. Jedli so tisto, kar so pripeljali s seboj. Občasno so jedli tudi konje in krave, ki so se pasli v bližini taborišča. Že takoj so se pokazale razlike med begunci. Nekateri so se na pot temeljito pripravili, drugi so v paniki pozabili najnujnejše stvari, spet tretji so si rešili le gola življenja in so bili povsem odvisni od dobrote in pomoči drugih. Le redki begunci so imeli s seboj dovolj denarja, da so si lahko kupovali hrano v trgovinah in pri okoliških kmetih. Skoraj vsi so računali, da je njihov umik le začasen in da se bodo čez 14 dni vrnili domov na svoje domove.

Ko so bili rešeni osnovni življenjski pogoji, je bilo treba poskrbeti tudi za red in disciplino. S svojimi aktivnostmi je takoj začel tudi Narodni odbor za Slovenijo (osrednji politični in predstavniški organ slovenskega protirevolucionarnega tabora – NOS), ki so ga v taborišču predstavljali: dr. Joža Basaj, France Kremžar, dr. Franc Bajlec, Marko Kranjc in dr. Celestin Jelenc. Že 15. maja so v taborišču ustanovili tudi poseben taboriščni odbor, ki naj bi majorju Barreju pomagal pri organiziranju taborišča. Sestavljali so ga: Jonke (vodstvo), Jan (tajnik), Lekan (skrb za pre-

hrano), Zupančič (veterina), Pernišek (informiranje), Matič (blagajna). Tem so priključili kot člane tudi predstavnike posameznih pokrajin (Dolenjske, Notranjske, Gorenjske, Štajerske in posebej tudi Ljubljane). Odbor se je na začetku praviloma sestajal vsak dan ob 9. uri zjutraj, kasneje pa po potrebi.

Ker je bilo v taborišču veliko otrok vseh starosti, ki so se razposajeno podili med zasilnimi bivališči, je bilo treba poskrbeti predvsem zanje. Tako so že prve dni poskrbeli za popis vseh šoloobveznih otrok in vseh učiteljev ter začeli z organiziranjem šolstva (ljudska šola, gimnazija in otroški vrtec). Nalogo so zaupali nekdanjemu ravnatelju dr. Marku Bajuku.

Vse resnejše so postajale tudi težave s preskrbo vojaškega dela taborišča, zato so ljudje kar verjeli nepreverjenim govoricam, da bodo vojake premestili v taborišča v Italijo. Z odvažanjem vojske so začeli že 24. maja – najprej so odpeljali srbske prostovoljce in četnike in komoro SNV (40 mož z 20 vozmi in konji). Od 27. maja do 31. maja 1945 so si dnevno sledili transporti domobrancev, ki so se jim pridružili tudi nekateri civilisti. Vsi so bili prepričani, da transporti resnično odhajajo v Italijo. Vse do konca niso verjeli govoricam in pripovedim nekaterih vojakov, ki so ušli s transportov in se vrnili v taborišče s strašnimi novicami, da domobranci vračajo v Jugoslavijo. Vrnjene domobranci so

predajali na dveh krajih – v Podrožci in v Pliberku. V Jugoslaviji so jih potem začasno namestili po različnih taboriščih – v Škofovih zavodih v Ljubljani, Škofji Loki, na Teharju. Žal se še danes ne da ugotoviti točnega števila vrnjenih domobrancev. Številke se gibljejo od 8000 do 12.000. Velika večina je bila pobita v mesecu juniju na različnih moriščih po Sloveniji (Kočevski Rog, okolica Hrastnika in Celja, Pohorje, Brezarjevo brezno pri Ljubljani itn.). Predvsem so se temu poboju izognili le mlajši domobranci (mlajši od 18 let) in nekateri, ki so se domobrancem priključili šele leta 1945 (nekateri so bili mobilizirani celo v taborišču Vetrinju). Vsi pa so bili deležni mučenja, stradanja in poniževanja. V začetku junija naj bi po prvotnih načrtih v Jugoslavijo vrnili tudi civilne begunce, kar pa je preprečila uspešna intervencija majorja Barreja in zdravnika dr. Valentina Meršola, ki sta na angleški vojaški komandi v Celovcu dosegla, da so ta ukaz spremenili – v Jugoslavijo so vrnili le tiste, ki so to sami želeli. Vsi ostali so dobili dovoljenje, da lahko ostanejo v taborišču. Skrb zanje je prevzela zavezniška vojaška uprava in britanski Rdeči križ. Za povratek se je odločilo le ok. 260 ljudi – večinoma so bili to ljudje, ki so jih tik pred koncem vojne mobilizirali Nemci, da so jim s svojimi vozmi in konji vozili pratež, in nekaj svojcev vrnjenih domobrancev. Tako so v taborišču ostali le civilni begunci

(razseljene osebe – displaced persons – DP) – med nje so se pomešali tudi nekdanji vojaki, ki so se preoblekli v civilna oblačila oz. so pobegnili in se tako rešili. Ko se je travma zaradi vrnjenih domobrancev nekoliko umirila, so že 5. junija 1945 v taborišču Vetrinju ustanovili Socialni odbor za slovenske begunce v Avstriji, ki ga je vodil mons. Matija Škerbec. Odbor je že na svoji naslednji seji, ki jo je imel 7. junija, sklenil, da bodo v taborišču ustanovili pevski zbor za cerkveno in svetno petje, organizirali poljudna predavanja za različne starostne skupine in spole, začeli z izdajanjem taboriščnega tiska, organizirali telovadbo in šport, organizirali strokovne tečaje in učenje tujih jezikov. Osnovni namen vseh teh organiziranih aktivnosti je bil predvsem ta, da se ljudje ne bi vdajali malodušju in brezdelju. Na veliko presenečenje beguncev je vojaška uprava 18. junija zamenjala dotedanjšega taboriščnega komandanta Barreja in ga nadomestila z majorjem Bellom, njegov pomočnik je postal kapetan Winter. Takoj naslednji dan je sledila manjša reorganizacija taborišča, ki pa ni posebej prizadela njegovih prebivalcev.

Čeprav je bilo življenje v taborišču Vetrinju dokaj dobro organizirano, se je zavezniška uprava konec junija odločila, da ga bo razpustila in begunce preselila na različne lokacije v angleškem zasedbenem območju. V dneh od 25. do 29. junija so begunce preselili: 2600 – predvsem Gorenjcev in Ljubljancev v Lienz – Peggez na vzhodnem Tirolskem, 1600 – Dolenjcev v Spittal na Dravi, 600 – Ljubljana z okolico, Jezica, Ig, Devica Marija v Polju v Št. Vid na Glini in 400 – preostali v Judenburg.

1.2 Lienz - Peggez

To je bilo v času od 29. junija 1945 do 13. novembra 1946 največje slovensko begunsko taborišče v Avstriji. Taborišče je bilo ok. 2 km izven mesta in je imelo 34 velikih barak. Vsaka baraka je imela več ločenih sob, kjer so prebivale posamezne družine ali skupine znancev (ločenih po spolu), umivalnico in stranišče. Za prehrano

Begunci iz Slovenije ob prihodu na Vetrinjsko polje maja 1945, v: Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1995, zv. 9, str. 78

sta skrbeli dve taboriščni kuhinji. V taborišču so imeli tudi svojo ambulanto z bolniškimi sobami, posebno gledališko dvorano in za opravljanje verskih obredov posebno taboriščno kapelo.

Lienško taborišče je ves čas svojega obstajanja veljalo kot vzorno urejeno taborišče, ki so si ga ogledovali številni posamezniki in skupine. Toda navkljub tej urejenosti so begunci še vedno živeli v nenehnem strahu, da bodo izročeni jugoslovanskim oblastem. To nezaupanje je bilo toliko bolj razumljivo, ker so se v taborišču večkrat oglašile jugoslovanske repatriacijske komisije, ki so ljudi prepričevale, naj se vrnejo domov. Ta njihova aktivnost se je še dodatno stopnjevala v pomladanskih mesecih leta 1946, ko je predvsem preprosto kmečko prebivalstvo že samo začutilo »klic domače zemlje« – poljska dela. Ker so nekateri vodilni posamezniki ljudi prepričevali, da še ni prišel čas za povratek v domovino, ker se razmere še niso povsem uredile, so bili nekateri od njih aretirani in za krajši čas odstranjeni iz taborišča. Toda kljub tej akciji se za vrnitev v domovino ni prijavilo večje število posameznikov. 12. julija 1946 je prišla v taborišče posebna UNRRINA (UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration, organizacija je delovala od 1943–1949) repatriacijska komisija, ki jo je vodil dr. Bedo. Takrat so razvrstili vse begunce v posebne skupine:

1. skupina – ljudje, ki so odšli iz Jugoslavije pred 1. 1. 1945 – vojni ujetniki in prisilni delavci;

2. skupina – ljudje, ki so odšli iz Jugoslavije med 1. 1. 1945 – 8. 5. 1945 – večinoma so bili to politični begunci;

3. skupina – prostovoljni begunci in tisti, ki so se po ukazu jugoslovanskih oblasti morali izseliti (ljudje z nemškimi priimki, Volksdeutscherji).

Velika večina beguncev je spadala v tretjo skupino. Ob tej priložnosti so bili narejeni tudi posebni spiski beguncev, ki so kasneje služili tudi kot osnovni sezname za preseljevanje beguncev v prekomorske države (večinoma v

Argentino). Sredi leta 1946 se je precej poslabšala tudi taboriščna prehrana (zmanjšala se je količina dnevnega obroka kruha, vse manj kalorične enolončnice in nesladkana črna kava). Zaradi občasnih epidemij (prebavne motnje, davica, celo črne koze) je sledila večkratna karantena taborišča. Sami begunci so mislili, da so prepovedi izhodov posledica nočnih obiskov nekaterih posameznikov, ki so na okoliških njivah kradli poljske pridelke (predvsem krompir). Za vsa taborišča je veljala tudi posebna prepoved gibanja, ki je bila omejena 10 km okoli taborišča. Le izjemoma so begunci lahko pridobili posebne potne dovolilnice, ki so jim dovoljevale obisk krajev izven določene razdalje (npr. zdravniški pregledi, uradne poti v Celovec itn.). Slaba prehrana je bila pogosto tudi vzrok za zelo razvito vrtičkarstvo, kjer so si begunci uredili majhne zelenjavne vrtove in gojili celo tobak, saj so prav moški pogosto pogrešali cigarete.

Kljub vzorni urejenosti ni v taborišču nikoli zmanjkalo bolnikov. Nekateri, predvsem starejši, so imeli kronične bolezni (tudi tuberkulozo), otroci pa so pogosto obolevali za različnimi prehladnimi obolenji (posledica slabe in nezadostne prehrane ter slabe obleke in obutve, ki so jo otroci izrabili ali prerasli). Bilo je tudi nekaj smrtnih primerov – do konca oktobra 1946 je umrlo ok. 40 ljudi, od tega polovico otrok.

1. 3 Spittal (Špital) ob Dravi

Sprva so v tem taborišču poleg Slovencev, ki jih je bilo ok. 1600, živeli tudi predstavniki drugih narodnosti (Rusi, Hrvati, Srbi, Litovci itn.). Predvsem po preselitvi lienškega taborišča, postane to taborišče zelo veliko s 104 barakami. Nekatero so še iz časa prve svetovne vojne, druge so bile zgrajene posebej za DP s ok. 4600 slovenskimi begunci. Takoj po preselitvi je občasno prihajalo do nesporazumov med obema skupinama beguncev. »Lienčani«, ki so bili navajeni na poseben red, so hoteli del svoje urejenosti

prenesti in uveljaviti tudi v Spittalu. Ker je prišlo do selitve oz. združevanja taborišč v zimskih mesecih, se je kmalu pokazala še dodatna težava, povezana z ogrevanjem taboriščnih zgradb. Januarske temperature so dosegle tudi do -25°C . Tako je bil ogrožen tako šolski pouk kot delo v posebnih taboriščnih delavnicah. Samo taborišče se je spremenilo v pravo drsalnico.

Po urejenosti je spittalsko taborišče zaostajalo za lienškim. Že to, da je tukaj živelo več kot še enkrat toliko prebivalcev, za katere je bilo treba poskrbeti in jim omogočiti osnovne pogoje bivanja, je za vodstvo taborišča predstavljalo skoraj neobvladljive težave. Vsak posameznik je videl predvsem svoje težave in pokazale so se številne karakterne poteze posameznikov. To se je najbolj pokazalo pri razdeljevanju oblačil in obutve – saj so vsi hoteli dobiti nova oblačila, četudi jih nekateri niti niso potrebovali. Na srečo to ni bil prevladujoč pojav in je v glavnem vendarle med begunci prihajalo do medsebojne pomoči (predvsem v času bolezni ali kakšnih drugačnih težav).

Angleški vodja taborišča v Spittalu je bil najprej ravnatelj Lt. Col. Ch. Daintree, ki ga je v začetku aprila 1946 zamenjal M. L. F. Jarvie, ki je prišel iz Avstralije.

Zaradi številnih prehranjevalnih težav in težav z ogrevanjem so zopet začeli z močnejšim pritiskom na begunce, da bi se v večji meri odločili za vrnitev v domovino. UNRRA je začela izvajati tudi manjše »prisile«, npr. ukinjanje obrtnih delavnic, ki so v veliki meri pokrivalo najnujnejše potrebe taboriščnikov (suha roba, izdelovanje kovinskih posod, copat, igrač, krojaške in šiviljske delavnice) in jim istočasno tudi prinašale nekaj dodatnih finančnih sredstev (denar so kasneje lahko porabili za nakup dodatne hrane). Uprava je ukinila tudi skromna izplačila učiteljem. Toda tudi vsi ti pritiski beguncev niso omajali v njihovi volji, da ne bi vztrajali v taboriščih. Tudi politični položaj v svetu, kjer so vsi po tihem pričakovali začetek tretje svetovne vojne, v kateri naj bi zavezniki obračunali s komunističnimi režimi v Vzhodni

Otroški vrtec v Spittalu, v: Koledar – Zbornik Svobodne Slovenije, Buenos Aires 1952, str. 174

Evropi, je vse bolj kazalo na to, da so ti režimi dokaj stabilni. Ker pa begunci komunističnega režima v Jugoslaviji nikakor niso hoteli in mogli sprejeti, so njihovi voditelji vedno bolj ozirali in poizvedovali pri vladah posameznih držav, kdo bi jih bil pripravljen sprejeti. Velika večina beguncev je želela ostati v Evropi, toda prav tukaj so bili izgledi za naselitev večjega števila beguncev najslabši. Najboljša rešitev zanje bi bila, če bi ostali v Avstriji. Ta možnost je bila neizvedljiva. Tudi Avstrijo samo je precej prizadela vojna vihra in je bila potrebna obnove. Večinoma so bili domačini dokaj nenaklonjeni beguncem in niti koroški Slovenci jih niso sprejemali z večjo naklonjenostjo (posledica propagande). Najbolj so jim zamerili to, da so sodelovali oz. vsaj simpatizirali z okupatorji. Ostale evropske države kot npr. Francija in Nizozemska sta imeli dovolj svojih težav. Predvsem slednja, ki je v tej vojni izgubila svoje nekdanje kolonije je morala sprejeti in poskrbeti za te nekdanje koloniste. Zato so bile za preselitev mogoče predvsem prekomorske države. Med temi državami sta bili na samem vrhu Kanada in ZDA in šele nato države Južne Amerike in Avstralija. Ko so začeli begunci bolj resno razmišljati o tej zadnji možnosti, se je pokazal še dodatni problem, na katerega sprva niso računali. Večina držav, ki je bila pripravljena sprejeti begunce, je to pogojevala s tem, da morajo begunci določeno delovno dobo (1–2 leti)

preživeti v državnih službah (delo na železnici, pri gradnji večjih industrijskih objektov in izgradnji infrastrukture, v gozdarstvu) – takšno delo pa so lahko opravljali le mladi in zdravi ljudje. Žaželeni so bili predvsem mladi, samski moški in morda še mlajša dekleta. Nihče ni hotel sprejeti starejših ljudi in družin z majhnimi otroki. Pri reševanju tega težkega vprašanja je beguncem največ pomagal duhovnik Janez Hladnik, ki je že od srede tridesetih let deloval med Slovenci v Argentini. Ta je preko svojih dobrih zvez z nekaterimi argentinskimi politiki dosegel, da ga je sprejel v avdienco sam predsednik republike, Juan Peron. Ko mu je Hladnik predstavil težave slovenskih beguncev, je dobil od Perona soglasje, da se lahko v Argentino preseli 10.000 Slovencev. Argentina, ki je imela nenaseljena ogromna področja v osrednjem in južnem delu države, je bila pripravljena sprejeti vse kategorije prebivalcev – od starejših do dojenčkov, samo da so zdravi. Edini pogoj, ki ga je postavil Peron je bil ta, da se begunci ne smejo ukvarjati s politikom. Tako je leta 1947 potekala široka akcija – zbiranje prijavitelcev, pridobivanje dokumentov (potnih listov) in argentinskih viz. V to akcijo so vključili tudi tiste begunce, ki so živeli v italijanskih taboriščih.

V spittalskem taborišču so bile leta 1947 tudi nekatere nove vodstvene spremembe. Tako je ravnatelja Jarvieja že meseca marca zamenjal ravnatelj

Navarin, ki je želel bolj uspešno kot njegov predhodnik izvesti repatriacijo beguncev. Pritisk so najbolj občutili nekateri politični voditelji, predvsem tisti, ki so jih jugoslovanske oblasti uvrstile na listo vojnih zločincev (to pa so bili skoraj vsi, ki so se med vojno bolj aktivno vključili v politiko ali tisti, ki so sodelovali v vojaških formacijah). Ustanovljena je bila tudi posebna zasliševalna komisija, ki jo je na Dunaju vodil Mac Lain (med vojno je opravljal funkcijo zveznega oficirja v Titovem Vrhovnem štabu). V več vojaških akcijah po taboriščih so aretirali nekaj vidnejših posameznikov in jih prepeljali v zapore v St. Martinu in Wolfsbergu. Po zaslišanju in po krajšem pridržanju so večino sicer izpustili, toda med begunci se je zopet v večji meri pojavil strah pred nasilno vrnitvijo v Jugoslavijo. Po vrnitvi v taborišče so mnogi bodoče noči preživeli izven taborišča ali pa na skrivnih mestih (bunkerjih) v bližini svojih prebivališč. Ta strah je še podkrepila posebna »Blejska pogodba«, ki sta jo 8. septembra 1947 podpisala Steel in Tito. Pogodba je govorila tudi o vračanju oz. izročanju vojnih zločincev in o možnosti repatriacije (pogodbo je že novembra 1947 preklicala jugoslovanska vlada). V tem času je ponovno prišlo do menjave ravnatelja – mesto prevzame ravnatelj Maidon, za njegovo pomočnico je bila imenovana Mrs. Meredith. Čeprav sta bila pri svojem delu z begunci korektna, od njih niso dobili večje podpore in razumevanja. Temu je nekoliko botroval sam značaj obeh vodij (bila sta hladna in nedostopna), nekaj pa je naredil tudi čas, ki so ga v veliki negotovosti preživljali begunci po taboriščih, in vsakovrstno pomanjkanje. Morda se prav na tem mestu lahko vprašamo, zakaj so se menjavali ravnatelji begunskih taborišč vsakih nekaj mesecev. Razloga sta bil vsaj dva:

- da se med begunci in vodstvom ne bi razvili preveč prijateljski odnosi, ki bi morda celo dopuščali kakšne posebne olajšave za begunce oz. izboljšanje njihovega položaja;

- da so s temi menjavami »ustregli« jugoslovanski vladi, ki ni bila zadovoljna z angleško politiko vračanja beguncev.

Spremembe so se zgodile tudi med slovenskimi organizacijami v taborišču. Tako se je na seji Socialnega odbora 29. 6. 1947 le-ta preimenoval v Slovenski begunski svet. Sestavljali so ga naslednji politiki: Škerbec, Pernišek, prof. Sever, dr. Blatnik, Maurič, Lekan, Markeš, Ambrožič, dr. Puc in ravnatelj dr. Marko Bajuk. Občasno so se tudi med samimi voditelji pojavljali nesporazumi – zlasti med mlajšo stražarsko skupino in starejšimi politiki.

Spittalsko taborišče je delovalo vse do konca leta 1950, ko je samo od sebe zamrlo – preprosto je zmanjkalo beguncev. Ti so se večinoma preko Italije preselili v prekomorske dežele, nekaj posameznikov se je za stalno naselilo v Avstriji in drugih evropskih državah, še bolj redki pa so bili tisti, ki so se vrnili v Jugoslavijo.

Slovenski begunski pevski zbor v Spittalu (v sredini stoje: pevovodja S. Mihečič, šef Britanske obveščevalne službe Mr. Gerald Sharp in primarij dr. V. Meršol – z očali), v: Koledar – Zbornik Svobodne Slovenije, Buenos Aires 1953, str. 123

Zelo zanimiva je tudi sestava beguncev po spolu in starosti. Ohranjeni so spiski beguncev v Avstriji za obdobje 1947 oz. 1948. Skupno je bilo registriranih 5098 ljudi. 1606 oz. 31.5 % je bilo žensk, od tega jih je bilo 64 oz. 1.26 % starejših od 60 let. 959 oz. 18.8 % je bilo otrok, ki so bili l. 1945 stari do 15 let. 163 oz. 3.2 % otrok se je rodilo v taboriščih. 1122 oz. 22 % je bilo vseh otrok. 2370 oz. 46.5 % je bilo moških, 78 oz. 1.5 % jih je bilo starejših od 60 let. 1428 oz. 28.01 % je bilo starih od 20 do 40 let (vojni obvezniki).

1. 4 Št. Vid na Glini

V tem taborišču, ki leži na obrobju Gosposvetskega polja, se je konec junija 1945 naselilo okoli 600 Slovencev. Begunci so se večinoma naselili v napol porušeni zgradbi nekdanje pirotehnične tovarne, nekaj jih je dobilo prebivališča pod vojaškimi šotori. Ker so bili pogoji tamkajšnjega bivanja izredno skromni, so begunce kmalu preselili v taborišče Kellerberg od tam pa leta 1947 v Spittal.

1. 5 Judenburg – Lichtenstein

V bližini tega štajerskega mesta so že sredi leta 1945 ustanovili posebno taborišče za okoli 500 beguncev. Be-

Avstriji. To taborišče je bilo znano še po eni posebnosti. V njem je IRO odklonila največje število slovenskih beguncev (predvsem starejših). Ti so se morali kasneje preseliti v taborišče Treffling.

Poleg teh večjih taborišč so bila v angleški zasedbeni coni še manjša taborišča kot npr. Bistrica ob Dravi, Sv. Jedert nad Velikovcem, Asten. Veliko posameznikov si je že takoj po prihodu v Avstrijo našlo začasno delo pri avstrijskih kmetih, ki jim je zelo primanjkovalo delovne sile. Njihovi sinovi so bodisi padli kot vojaki na fronti bodisi so bili ujetniki ali izčrpani od vojnih grozot. Begunci so namesto neposrednega plačila (denarja) imeli zagotovljeno stanovanje in prehrano. Ker so bile avstrijske kmetije precej velike in bogate, so nekateri begunci, ki so imeli sorodnike ali prijatelje v taboriščih, tudi njim pomagali z nekaterimi poljskimi pridelki. Po oceni naj bi krajši ali daljši čas izven taborišča živelo kar ok. 3.000 ljudi (skoraj vsi pa so bili zaradi možnosti preselitve vpisani v sezname beguncev v taboriščih).

Posebno skupino predstavljajo t. i. skupina študentov, ki so ji avstrijske oblasti dovolile nadaljevanje študija na univerzi v Gradcu. Čeprav je za vse avstrijske študente veljalo pravilo, da morajo ob vpisu predložiti originalna maturitetna spričevala ali pa ponoviti maturo pred posebno avstrijsko komisijo, so begunski študenti premagali tudi to oviro. Vseučiliški senat v Gradcu je namreč sprejel poseben sklep, da velja za univerzo potrdilo o maturi, ki ga je izdal ravnatelj dr. Marko Bajuk v taborišču v Lienzu. Enak sklep je nato sprejela tudi tehnična fakulteta v Gradcu in montanistična fakulteta v Leobnu. Študij je nadaljevalo 49 visokošolcev iz Lienza, 23 iz Spittala, 13 iz Bistrice in 2 iz Judenburga. Vsi študenti so prebivali v skupnih barakah na obrobju mesta. Kmalu po sprejetju so tam organizirali svoje Slovensko akademsko društvo. Njegov prvi predsednik je postal študent Jože Jančar, ki je bil istočasno tudi njihov zastopnik pri avstrijskih in angleških oblasteh. V začetku decembra 1945 so začeli izda-

gunci so prebivali v dobrih zidanih barakah. Spomladi leta 1948 so tudi to taborišče ukinili in begunce preselili v taborišče Trofaiach pri Leobnu. To novo taborišče je kmalu zaslovelo po posebni obrtni dejavnosti. V neposredni bližini taborišča je bilo veliko »letalsko pokopališče«. Begunci so si izborili dovoljenje vojaških oblasti v Avstriji, da lahko ta odpadni material uporabljajo za izdelovanje posode za potrebe gospodinjstva in za izdelavo cerkvenih obrednih posod (monštranice, kelihi, križi). Njihov župnik Malavašič pa je osebno poskrbel za taboriščno kapelico, ki je kmalu zaslovela kot najlepša begunska kapelica v

jati tudi svoje glasilo Slovenska misel in svoj kulturni krožek, ki je organiziral več zanimivih predavanj. Imeli so tudi svoj pevski zbor, ki ga je občasno vodil S. Mihelčič. Ker so imeli zelo omejene finančne možnosti, so v taboriščih večkrat organizirali posebne zbiralne akcije. Tako zbrani denar jim je vsaj nekoliko pomagal, da so lahko študirali tako kot njihovi avstrijski kolegi. Sam rektor graške univerze jih je večkrat pohvalil, ker so nekateri pri izpitih dosegali celo nadpovprečne rezultate. Med študenti v Gradcu so imeli celo dve doktorski promociji (Rudolf Čuješ in Jože Gole).

2. Kulturno življenje v taboriščih

Opomba: Ker so bile različne kulturne aktivnosti razvite prav v vseh taboriščih, je smiselno, da se predstavijo zgolj posamezne zvrsti kulturnega delovanja in posebej izpostavijo kakšne posebne akcije oz. dosežki.

2. 1 Pevska kultura

Med begunci je bilo prav petje izredno priljubljeno. Peli so skoraj ob vsaki priložnosti – ob cerkvenih obredih, ob različnih družabnostih, v šolah, v krogu družine in prijateljev. Številnim beguncem je prav pesem (poslušanje ali samo prepevanje) pomagalo, da so premagali in pozabili na številne težave. V Lienzu so imeli v okviru gimnazije celo glasbeno šolo, ki jo je obiskovalo 32 učencev. Prvi pevski zbor so ustanovili že begunci v Vetrinju in prav ta je bil ob razpustitvi tega taborišča jedro za nastanek novih pevskih zborov. Največ uspehov sta bila deležna pevski zbor v Lienzu in Spittalu. V Lienzu je pevski zbor vodil priznani glasbeni pedagog in pevovodja Silvin Mihelčič. V zboru je bilo ok. 70 pevcev. Sprva je imel zbor vaje kar pod milim nebom, kasneje pa je lahko vadil v posebni baraki. Zbor je imel poleg taboriščnih nastopov (posebne glasbene akademije, ob obiskih raznih gostov, na različnih prireditvah, ob nedeljskih in slav-

nostnih mašah) tudi več nastopov izven taborišča – npr. 22. 7. 1945 v Triestachu in 3. 8. 1945 v župnijski cerkvi v Lienzu. Zbor je gojil tako cerkveno kot narodno in umetno pesem. Da je prišel zbor do take umetniške kvalitete je bila ne le zasluga njihovega pevovodje, ampak tudi izredna požrtvovalnost pevcev, ki so imeli po napornem delovnem dnevu skoraj vsakodnevne pevske vaje. Njihova delovna obveznost je bila takšna kot za vse odrasle. Veliko težav so imeli tudi z ustreznim notnim gradivom. Na začetku so imeli le nekaj notnih listov, ki so jih potem predvsem pevke ročno prepisovale. Tako so dobili vsi pevci gradivo. V begunskih tiskarnah so natisnili tudi nekaj pesmaric (besedila brez not), ki so jih ljudje z velikim veseljem kupovali. Nekatere še danes nekdanje begunce spominjajo na lepe trenutke begunstva, ki so jih preživeli ob petju.

V Spittalu so imeli več pevskih zborov in poseben mešani zbor z ok. 70 pevkami in pevci. Zbor je sprva vodil Franc Cigan, nato pa Vid Rovanišek. Zbor je imel več uspešnih nastopov in poseben nastop na celovškem radiu (26. 9. 1946 – žal se posnetki tega nastopa niso ohranili).

Po združitvi lienskega in spittalskega taborišča je prišlo tudi do združitve obeh pevskih zborov, ki je tako narastel kar na 130 pevk in pevcev. Kasneje se je število znižalo na obvladljivih 70 članov. Prvi skupni nastop tega zbora je bilo snemanje za radijsko oddajo BBC v spittalski gledališki dvorani Dom zmage. Zbor je imel tudi kasneje številne uspešne nastope tako v taborišču kot izven njega.

V taborišču v Judenburgu so imeli celo svoj orkester, ki se je po preselitvi v Spittal priključil tamkajšnjemu orkestru, ki ga je vodil vojaški kapelnik Franc Strah. Zaradi pomanjkanja kakovostnih glasbil je bila kakovost tega orkestra na nekoliko nižji ravni.

2. 2 Gledališka dejavnost

Ljubiteljska dejavnost, ki so se ji begunci z velikim veseljem posvečali, je bila organiziranje sprva skromnih, nato

pa vse bolj delavnih gledaliških krožkov. Le-ti so se jeseni 1945 povezali v posebno gledališko družino, ki jo je vodil France Pernišek. Med režiserje se je vpisalo kar nekaj posameznikov: Milko Jeglič, Ludvik Žagar, Alojzij Luskar, Ciril Šega, Leon Kastelic in Marjan Hočevnar. Imeli so tudi poseben mladinski odsek, ki sta ga vodila Janko Mernik in Rudi Knez (igrali so predvsem mladinske igre). Toda samo veselje in nardarjenost nista bila zadosten pogoj za izvedbo pravih dramskih iger. Predvsem jim je primanjkovalo vsakovrstnih pripomočkov (rekvizitov) – oder, kulise in primerna garderoba. Tudi s samimi teksti so imeli kar veliko težav. Le s skupno akcijo – časopisni pozivi in prošnje ljudem, ki tovrstno gradivo hranijo, da bi jim ga posodili, so nekako prišli do primernih tekstov.

Prva predstava v Lienzu je bila 24. septembra 1945, in sicer so igrali Detelovo Begunko. Igre, ki so sledile tej premieri, so bile: Dom, Rožni venec, V Ljubljano jo dajmo, Podrti križ, Luč z gora, Sneguljčica, Pri belem konjičku, Vrnitev, Revček Andrejček, Scapinove zvijače, Triglavsko rožo, Voda, Miklavž prihaja in še nekatere druge (bilo je tudi več ponovitev predstav). Najbolj priljubljena predstava je bila igra (opera) Pri belem konjičku, ki so jo največkrat ponavljali. Ob premierah so namesto gledaliških programov izdajali Gledališki list, ki je vseboval krajšo vsebino in oceno igre. List je urejal France Pernišek, ki je to izdajanje nadaljeval tudi po preselitvi v Spittal. Vsi obiskovalci so morali kupiti tudi vstopnice za predstavo – s tem denarjem so organizatorji krili vse nastale stroške in dopolnjevali tudi gledališke rekvizite.

Razen pravih predstav so organizirali tudi priložnostne prireditve – silvestrski večer, novoletno prireditev, pustovanje, miklavževanje itn. Nekajkrat so gostovali tudi izven taborišča. Ker je imelo liensko taborišče od oktobra 1946 tudi svojo radijsko postajo, so pripravljali tudi radijske igre.

Za najmlajše prebivalce taborišča so pripravili tudi posebne lutkovne igrice.

Podobno je bila gledališka dejavnost razvita tudi v Spittalu. Tamkajšnja igralska družina je naštudirala 7 iger

in uprizorila skupno ok. 20 predstav. Igre so režirali: Rudolf Hirschegger, Stanko Brunšek, Franček Kolarič, Franc Cigan. Duša tega delovanja je bil prof. Janez Sever. Po prihodu lienske skupine se je njihova aktivnost še izboljšala, saj so le-ti s seboj prinesli precej novih rekvizitov (med drugim tudi razsvetljavo in ozvočenje).

Tudi v drugih taboriščih so pripravili občasne gledališke predstave, ki pa niti približno niso dosegle takšne višine kot v Lienzu in Spittalu.

2.3 Predavanja in bralni večeri

Glavni namen, ki so ga imeli njihovi organizatorji je bil, da bi množico beguncev čim aktivneje vključili v neko dejavnost. Ob tem ne smemo pozabiti na dejstvo, da je bilo med begunci precej neizobraženih ali pa vsaj slabo izobraženih posameznikov. Zanje so pripravili številna splošna predavanja – npr. Vprašanja medsebojnega sožitja, zdravstvena predavanja itn. Za posebne skupine poslušalcev so organizirali posebna stanovska predavanja – verske, socialne, politične in splošne prosvetne vsebine. Zelo pogosto so organizirali posebna, ločena predavanja za fante in dekleta. Glavni namen teh predavanj je bil predvsem pridobivanje in ohranjanje čim višjih moralnih norm za bodočnost.

Bralni večeri so imeli precej podobnega namena kot predavanja. Teh tedenskih bralnih večerov se je po navadi udeležilo okoli 150 poslušalcev. Poleg druženja so ti bralni večeri imeli tudi višji namen – seznaniti preproste ljudi in otroke z najpomembnejšimi predstavniki slovenske književnosti in jih ob tem naučiti tudi pravilno brati (razumevanje tekstov). Med najbolj priljubljenimi pisatelji, katerih dela so skupaj prebirali, je bil Levstikov Martin Krpan, Jalnov Ovčar Marko in Trop brez zvoncev, Zorčevi Beli menihi in Tavčarjeva Visoška kronika. Bralne večere je po navadi vodil prof. Božo Bajuk.

To tradicijo bralnih večerov so po združitvi nadaljevali tudi v Spittalu.

Posebej zanimiva sta bila dva bralna večera na katerih so se predstavili nekateri begunski ustvarjalci: Stanko Kociper, Karel Mauser, Božidar Kramolc, Stanko Brunšek, Franček Kolarič in Erik Kovačič.

2.4 Različni tečaji

2.4.1 Lienz

Jezikovni tečaji

Glede na razpoložljive učne moči so že jeseni leta 1945 v Lienzu razpisali veliko različnih jezikovnih tečajev. Sprva se je nanje prijavilo več kot 600 beguncev, zato so morali nekatere tečajnike razdeliti v več skupin (najprej po znanju in nato še po črkah abecede). Največ zanimanja je bilo za tečaj nemščine (7 skupin) in angleščine (5 skupin). Po eno ali največ dve skupini so imeli za pouk italijanščine, francoščine in ruščine. Ščasoma je zanimanje nekoliko upadlo, tako da so število tečajev skrcili. Povprečno je te tečaje obiskovalo od 15 do 30 tečajnikov različnih starosti. Ker tečajniki niso imeli posebnih jezikovnih učbenikov so si predavatelji pomagali z razmnoženimi teksti ob katerih so se tečajniki učili nove besede in slovnico.

Zadružni tečaj

Tečajnike naj bi usposobil za delo v upravnem in nadzornem odboru zadrug. Na tečaju so jim predavatelji predstavili tudi celotno zgodovino in organiziranost zadružništva na Slovenskem, ki je imelo zelo bogato tradicijo. Ker so bili med begunci tudi nekateri vrhunski strokovnjaki s tega področja (dr. Basaj in dr. Puš), so bila predavanja na izredni strokovni ravni. Tečaja se je skupno udeležilo 72 tečajnikov, starih od 21 do 52 let. Tečajniki so imeli tudi posebna skripta z vsebino predavanj.

Šoferski tečaj

Tečaj je bil organiziran leta 1946. Na podlagi teh predavanj so kasneje izdali posebno knjigo »Opis avtomobila« z več kot 60 preglednimi risbami. Tečaj je bil namenjen samo moškim.

Stenografski in knjigovodski tečaj

Udeležilo se ju je ok. 15 tečajnikov – večinoma dekleta.

Strokovni tečaji

Obiskovali so jih kandidati za mojstrski in pomočniški izpit. To so bili tudi posebni tečaji za obrtnike, tečaji za kovinarje, krojaško-prikrojevalni in šivilski tečaj, ki se jih je udeležilo precejšnje število beguncev.

Pritrkavanje in zvonjenje

To je posebnost v slovenskem prostoru, ki so jo nekateri nadaljevali tudi v begunstvu. Železniške tračnice so jim poleg zvonov služile tudi kot rekviziti. Za potrebo tega učenja so izdali tudi posebno knjigo »Slovenski pritrkovelec«.

2.4.2 Spittal

Jezikovni tečaji

Podobno kot v Lienzu je bilo tudi tukaj največ zanimanja za učenje angleščine (3 začetni in 2 nadaljevalna) in nemščine (3 začetni in 1 nadaljevalni), sledijo pa jim tečaji francoščine, češčine in poleti 1947 tudi tečaj španščine.

Nadaljevanje šoferskega tečaja iz Lienza.

V ostalih taboriščih so organizirali le tečaje nemščine, angleščine in kasneje tudi španščine.

Nadvse zanimiv je bil glasbeni tečaj v taborišču v Bistrici ob Dravi. Poučevali so klavir in violino.

Posebno skrb učenju jezikov kot sestavnemu delu pouka so v taborišču namenili tudi šolski mladini. V šolskem letu 1948/49, ko so begunci že vedeli, da bodo v veliki večini odpotovali v Argentino, so v vse razrede uvedli obvezni pouk španščine.

2.5 Šport in telovadba

Tovrstna aktivnost je bila »doma« v vseh taboriščih. Tudi tu se je že na začetku pokazalo pomanjkanje rekvizitov – primanjkovalo je predvsem telovadnih in atletskih orodij. Tudi množični športi, kot so nogomet, roko-

met, odbojka, niso imeli nič manj težav, ker jim je primanjkovalo žog. Zelo popularen šport je bil namizni tenis in plezanje na drog.

V slogu stare orlovske tradicije so organizirali tudi več telovadnih akademij, na katerih so nastopili predvsem dečki in deklice. Ob njih so svoje mojstrske vaje izvedli tudi nekateri vrhunski telovadci, kot npr. Ivo Kermauner, Janez Varšek in Janez Boh. Organizirali so celo več turnirjev – med posameznimi taborišči, še raje pa so se pomerili v medsebojnih obračunih begunci in taboriščno osebje (predvsem v nogometu).

Med športi so gojili tudi šah – organizirali so posebne šahovske krožke in tudi prave turnirje.

2. 6 Tiskarska dejavnost

Začetki »begunskega tiskarstva« segajo že v prve dni njihovega prihoda v tujino. Ko so še bivali na Vetrinjskem polju, so na podstrešju bližnje hiše na ročnem razmnoževalnem stroju začeli »tiskati« prva obvestila.

Prvi časopis, ki so ga začeli izdajati v Lienzu je bil »Demokratska Slovenija« (12. 5. 1945 – v 10 izvodih), ki ga je izdal NOS (Jurčec, Uršič, Debeljak). Časopis je izhajal le do konca maja 1945, ko se je skupina preselila v Italijo. V Vetrinju so začeli 15. maja izdajati dnevnik »Domovina v taborišču« (2 strani obsega – sprva kot stenčas, nato so natisnili tudi do 300 izvodov). Ta list se je skupaj z begunci »preselil« v Lienz, kjer je izhajal do 2. 7. 1945. Že naslednji dan začno tam izhajati »Novice« (izhajajo do 13. 11. 1946 – selitev v Spittal). Ker so bile Novice podvržene taboriščni cenzuri (članke so morali prevajati tudi v angleščino), so kot protiutež zmernim Novicam začeli 5. 7. 1945 izdajati časopis »Domači glasovi«, ki ga je urejal dr. France Blatnik. Ob tem časopisu je zanimivo predvsem to, da je imel časopis v glavi navedbo, da izhaja v Celovcu, čeprav je »ilegalno« izhajal v Lienzu. Bili so celo tako natančni, da so ga začeli prodajati šele v popoldanskem času, ko je dejansko iz Celovca pripeljal vlak in bi ga torej res lahko

pripeljali s tem vlakom. S preselitvijo beguncev v Spittal sta postopno oba časopisa prenehala izhajati, njuno vlogo pa je prevzel časopis »Taboriščnik«. Svoja občasna glasila so izdajali tudi v drugih taboriščih – npr. v Anrasu »Poročila in vesti« in »Slovenec v Tiroлах«; v Vetrinju – v vojaškem taborišču »Za lepšo bodočnost« (17.5.–26. 5. 1945, izročitev domobrancev!); v Št. Vidu na Glini »Slovenski taboriščnik«.

Poleg dnevnega časopisa so imeli begunci tudi posebna verska glasila (Cerkveno oznanilo) in več mladinskih listov (npr. Begunska mladina, Brstje, Cvetje v tujini, Lepša bodočnost), ki so istočasno služili tudi kot učno gradivo pri šolskem pouku.

Iz skromnih začetkov je kasneje nastala prava tiskarska dejavnost (sprva v Lienzu, nato v Spittalu). Imeli so celo posebno »Slovensko begunsko tiskarno« in knjigovoznico in tudi več zaposlenih (ok. 10) in stalno skupino ilustratorjev. Poleg periodičnih publikacij (več 10.000 izvodov) so natisnili tudi večje število učbenikov za potrebe vseh vrst šol. Za potrebe šol so razmnožili tudi več del slovenskih avtorjev (Prešeren, Meško, Finžgar, Slomšek, Jurčič) in nekatera izvirna leposlovna dela, ki so jih napisali sami begunci (Mauser, Kociper, Kos). Nekaj posebnega predstavlja »Zgodovinski atlas«, ki ga je sestavil prof. Roman Pavlovčič. Ima 49 strani geografskih kart velikega formata.

Natisnili so tudi veliko študijskega gradiva za potrebe različnih tečajev (jezikovni – poleg slovnice in učbenikov celo slovensko-španski in nemško-slovenski slovar), tekste za dramske predstave, pevske zборе, skavtsko organizacijo. Skupna naklada tovrstnega gradiva je presegla 25.000 izvodov.

Ob teh »normalnih« tiskanih izdajah so natisnili tudi veliko drobnega gradiva – vstopnice za različne predstave, razglednice, voščilnice, molitvene tekste. Zelo priljubljena je bila Rožmanova nova molitev »Marija z nami je odšla na tuje« in posebna zaobljuba, da če se vrnejo v domovino, bodo v zahvalo zgradili posebno novo cerkev v Šiški itn.

Begunci so že decembra 1945 v Lienzu odprli tudi svojo knjižnico, ki jo je vodil Pavle Masič, kot knjižničarka je v njej delala Marija Bajuk. Na začetku je imela knjižnica 1067 knjig (nekaj so jih našli v gradu Silbereg, kamor so jih deponirali nacisti, ki so jih zaplenili v Avstriji, nekaj so jih našli pri domačinih in župniščih, nekaj jih je nakupil Socialni odbor). Formalno je knjižnica spadala pod gimnazijo, sicer pa je delovala kot javna knjižica. Knjige so tudi izposojali za minimalno izposojevalnino. Knjižnico so kasneje preselili tudi v Spittal (imela je že 1211 knjig), kjer jo je vodila Marica Tomažičeva. Ob preselitvi v Argentino so jo begunci vzeli s seboj in jo podarili Društvu Slovencev v Buenos Airesu.

Begunci vseh starosti so se udeleževali tudi številnih drugih aktivnosti – različnih izletov v bližnje hribe, letovanj, smučarskih tekem, številnih romanj (Sv. Križ), ogledov filmskih predstav v bližnjih mestih.

Sami zase in za druge so pripravili tudi več razstav – umetniških (Bara Remec) ali izdelkov ljudske obrti, ki so jih sami izdelali v taboriščnih delavnicah, in tistih, ki so jih izdelali posamezniki (čipke, igrače, pletenine). Najbolj odmevna je bila tovrstna razstava v Celovcu (od 15. do 20. novembra 1945), ki so si jo ogledali številni obiskovalci. Na razstavi so sodelovala vsa begunska taborišča.

Veliko zanimanja je vzbudila tudi fotografska razstava v Spittalu. Na njej so predstavili nad 2000 fotografij slovenskih krajev in naravnih znamenitosti. Fotografiranje je bilo na splošno izredno popularna dejavnost. O tem nas neposredno prepričujejo številne fotografije, ki se že več kot 50 let objavljajo v različnih izseljenskih publikacijah. Še več je tistih osebnih fotografij, ki jih hranijo nekdanji begunci sami.

Povzetek

Begunska taborišča v Avstriji (1945–1950) vsekakor sodijo med »črne lise« novejšje slovenske zgodovine. Šele po

osamosvojitvi Slovenije (1991), ko so nekako izginile nekdanje »meje«, ki so nas politično ločevale in v nekem smislu tudi zaradi velike oddaljenosti geografsko delile, se je zanimanje za to proučevanje nekoliko razširilo. Svojo škodo je naredila tudi naša veljavna zakonodaja, ki je omejevala (sprva celo povsem preprečevala) dostopnost do tega (državi in njenim ljudem nevarnega) gradiva, ki se je vse od leta 1950 zbiralo v posebni zbirki NUK (D-fond – direktorjev fond).

Begunci, ki so se ob koncu druge svetovne vojne odločili, da zapustijo svojo domovino in v Avstriji zaprosijo za posebno zaščito angleško zavezniško upravo, so se takoj po prestopu meje zavedli, da so postali povsem brezpravni posamezniki. Zavezniki so jih namestili po različnih begunskih taboriščih na jugu Avstrije (Koroška in Štajerska) in jih vseskozi prepričevali, naj se vrnejo v domovino. Toda begunci, ki so bili še vedno preplašeni zaradi vojnih grozot (likvidacije političnih nasprotnikov) in po vojni vrnjenih in pobitih domobrancev, se niso hoteli vrniti. Čeprav so si sprva želeli ostati

nekje v Evropi, so se po letu 1947 morali začeti pripravljati na preselitev v prekomorske države (predvsem v ZDA, Kanado in Argentino).

Čas, ki so ga begunci preživeli po bolj ali manj urejenih taboriščih, so, kakor je bilo mogoče, dobro izkoristili. Ob finančni pomoči zaveznikov (UNRRA) in po lastni iznajdljivosti so si uredili dokaj normalno življenje. V taboriščnih delavnicah so izdelovali predmete, ki so jih potrebovali za življenje (gospodarski, tehnični pripomočki). Ob vsem tem boju za preživetje niso pozabili tudi na drobne radosti in zabavo. Organizirali so različne športne in kulturne prireditve, na katerih so ljudje nekoliko pozabili na vsakdanje težave. Nadvse pomembno je bilo dejstvo, da so njihovi politični voditelji in predvsem izobraženci nenehno skrbeli, da ljudje niso zapadli v brezdelje in melanholijo. Njihove posebne skrbi so bili deležni otroci in odraščajoča mladina ter tisti, ki so bili potrebni posebne pomoči (bolni, starejši, nosečnice).

Na to epopejo slovenskih beguncev nas še danes spominjajo številni begunski tiski, ki so jih natisnili v svojih

tiskarnah, in množica fotografij, ki so jih posneli ljubiteljski fotografi.

Viri

Lastni arhiv R. Š. (fotokopije): – osebni dnevnik Franceta Perniška (1945–1949, 3 zvezki),

seznam beguncev v avstrijskih taboriščih, begunski tisk v Narodni in univerzitetni knjižnici (D-fond, Rokopisna zbirka NUK).

Literatura

Koledar – Zbornik Svobodne Slovenije, Buenos Aires 1949–1975 (različni podpisani in anonimni clanki).

Vestnik, Buenos Aires 1948–1991.

Tabor. Buenos Aires 1964–2002.

Inga Miklavčič - Brezigar, Goriški muzej – Grad Kromberk

OD GORIŠKE DO AFRIKE — V SPOMIN NA ALEKSANDRINKE

Uvod

Kdo so »aleksandrinke«? Ta beseda se v zadnjem času uveljavlja v slovenski splošni jezikovni rabi kot poseben termin. V prvotnem pomenu označuje ženske iz mesta Aleksandrije v Egiptu. Nekoč je bila znana na Goriškem kot specifična ljudska oznaka za kmečka dekleta in žene, ki so se kot dojilje in služkinje zaposlovale v Egiptu, največ prav v Aleksandriji. Goriško besedo je v slovenski jezik aktivno vnesla Dorica Makuc s knjigo Aleksandrinke (Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1993), v kateri je raziskala zgodovino zapo-

slovanja v Egiptu in predstavila usodo teh žena.

Množična migracija ženske delovne sile z Goriškega se je začela v drugi polovici 19. stoletja, ko se je ob gradnji Sueškega prekopa in njegovem odprtju 1869 povečalo število evropskih podjetnikov v Egiptu, naseljenih predvsem v Aleksandriji. Sprva so se ženske zaposlovale kot dojilje, mnoge so nato ostale v službi kot varuške, kuharice, sobarice. K zaposlitvi so pritegnile tudi sorodnice ali prijateljice. Kasneje so se nekatere bolj izobražene zaposlovale kot guvernante ali spremljevalke. Z domačimi so aleksandrinke obdržale stike pre-

ko pisem, med službovanjem so se občasno vračale v domače kraje na obisk. Domačim pa so pomagale z denarjem, oblačili in drugimi potrebnimi predmeti, ki so jih pogosto v posebnih kovčkih »baulih« pošiljale čez morje domov. Nekatere so se po nekaj letih služenja vrnile domov, se poročile in si z zaslužkom ustvarile novo življenje, druge so se za stalno vrnile velikokrat šele ob upokojitvi, zadnje od teh žena pa so se vračale še v letih 1960–1970.

V spomin tem ženam je bila postavljena leta 1994 razstava o goriških aleksandrinkah v Goriškem muzeju na

gradu Kromberk kot osrednja prireditev občine Nova Gorica ob letu družine. Ob odprtju razstave je občinsko priznanje in zahvalo prejel red šolskih sester Sv. Frančiška Kristusa Kralja, katerega predstavnice so med obema vojnama in po drugi svetovni vojni delovale med slovenskimi izseljenkami v Egiptu.

Razstava je bila zasnovana kot družbeno angažiran dogodek, ki naj ob predstavljenem dogodku iz preteklosti spodbudi razpravo o sedanjem trenutku, o realnosti sedanjega položaja posameznih članov družine in družine kot celote v družbi. Nekdanja usoda dojilj in služkinj je namreč usoda žena, ki jim je bila naložena skrb za eksistenčno preživetje družine in njenih potomcev. Žene v družini tudi v preteklosti niso bile le gospodinje in vzgojiteljice otrok, ampak tudi delavke, ki so s prodajo svojih »osnovnih sredstev« – v tem primeru lastnega mleka in dela svojih rok, služile denar za življenje in napredek svoje družine.

Spomin na aleksandrinke ni le muzejski spomin, ampak poskušamo z njim današnji ženi, materi in delavki, približati usode nekdanjih žena – mater, dojilj in služkinj, delavk, ki jih v mitizaciji žene kot matere in družinske gospodinje pogosto pozabljamo. Pojav teh množičnih ženskih delovnih migracij v 19. stoletju je namreč še eden v nizu dokazov o ženi – delavki, ki dokazuje aktivno družbeno vlogo ženske kot »delavke«, enakovredne aktivni vlogi moškega dela populacije. Ženske so tudi v zgodovini skušale združevati družino in zaposlitev, materinstvo in kariero. Od moških pa je bilo odvisno, koliko jim je družba pri tem pomagala in v kolikšni meri jih je ovirala ali obsojala.

Zgodba o »aleksandrinkah« je torej zgodba za današnji čas. Spreminja se sicer zgodovinski kontekst, vendar osnovne poteze ostajajo – žensko delo, družba in migracije.

V okviru razstave z naslovom Žene – matere, služkinje, dojilje, razpete v boju za vsakdanji kruh med družino in tujino smo združili predstavitev

knjige Dorice Makuc o goriških dojiljah in služkinjah, ženah v Aleksandriji in Kairu v Egiptu, predstavitev knjige o dojiljah in služkinjah belunskega območja in razstavo Centra za dokumentacijo ljudske kulture Feltre avtorice Daniele Perco (Balie da late, Una forma peculiare di Emigrazione temporanea, ur. Daniela Perco, Comunità montana Feltrina, Centro per la documentazione della Cultura Popolare, Feltre 1984), raziskovalno nalogo zgodovinskega krožka Gimnazije Ajdovščina o dojiljah in služkinjah iz Vipavske doline pod mentorstvom Nežke Mikuz in Toneta Jerončiča (Aleksandrinke, Kadar doma jim dobro ni, žerjavi se čez morje vzdignejo, Srednja šola Veno Pilon, tipkopis, Ajdovščina 1995) in pričevanja, ki so jih pod mentorstvom Nives Ličen zbrali učenci osnovne šole v Dornberku (Aleksandrinke, Trstelj, Glasilo učencev OŠ Dornberk, tipkopis, Dornberk 1994 – 1995).

Na razstavi smo se tako skušali navezati na širši evropski prostor s primerom dojiljstva v severnoitalijanskem območju. Poleg tega smo v razstavo želeli vključiti tudi časovno razsežnost pojava v zgodovini s predstavitvijo kopije in fotografije oltarnih plošč kulta *Nutrices Augustae* – svetih dojilj pozne rimske dobe (2. in 3. stoletja n. št.), ki ju je arheolog Ivan Tušek odkril pri arheoloških izkopavanjih na Ptuj in v okolici (Novi rimski reliefni kamni in napisi s Ptuja, Arheološki vestnik 37, 1986, str. 343–469). Oltarne plošče iz kapelice – svetišča, so bile po propadu kulta uporabljene za oblogo groba premožnega Rimljana iz Poetovie.

Tako smo v času in prostoru poskušali predstaviti ta nekoliko obrobni pojav v zgodovini človeštva. S to povezujočo razstavo smo želeli prikazati prav te preproste, vsakdanje ljudi, ki sestavljajo večino naroda in jih ne glede na jezik, narod, kulturo povezuje ista usoda – usoda boja za kolikor toliko primerno vsakdanje življenje. V ta boj so se vključevale in se še vedno vključujejo ženske, čeprav pogosto neopaženo, prezrto in ponižano ter z velikimi žrtvami.

Drobci iz zgodovine zaposlovanja žensk kot dojilj in služkinj

Redka zapisana pričevanja o tej posebni vrsti specifičnega zaposlovanja ženske delovne sile, ki so kot dojilje za plačilo nudile svoje mleko tujim otrokom in s tem omogočale eksistenco svoji družini, danes ostajajo skorajda edini spomin na to boleče poglavje človeške zgodovine. Materialnih virov tako rekoč ni – muzeji in arhivi hranijo pisma in arhivski material, fotografije, mogoče še kakšne redke osebne predmete. V Goriškem muzeju imamo npr. nekaj značilnih »baulov«. Pretresljive zgodbe še zadnjih žena, ki so doživele osebno izkušnjo poklica dojilje ali služkinje v Egiptu, pa so ujete v audiovizualne posnetke in dokumentarne filme.

Danes si le težko zamislimo zgodovinske čase, ko je lahko povsem ekonomski ali statusni odnos do otrok narekoval njihovo preživetje ali smrt: Za otroke višjih slojev, prince, dediče družinskega imetja in moči je bilo poskrbljeno z dojiljami, varuškami in vsem udobjem; otroci nižjih slojev so bili pogosto pomembni le kot delovna sila. Poklicne dojilje so si z rojstvom naslednjega otroka lahko zagotovile nadaljnje delo in s tem pomagale družini, medtem ko so lastnega otroka prepustile v pogosto nezadostno oskrbo starejšim sorodnicam. Tudi odnos do otrok je bil v tem času povsem drugačen in za današnje pojme neusmiljen, nehuman, kot je bilo nehumano življenje v revščini, ki je žene in može ter otroke različnih narodnosti, in kultur, povezanih le preko skupne usode najbednejših, najrevnejših slojev, prisililo v tak način življenja.

Pojav dojilj je prastar – očitno je bil znan že na faraonovem dvoru v starem Egiptu, kot lahko domnevamo iz zgodbe o Mojzesu, zapisane v Svetem pismu stare zaveze: »Ko je bilo izraelsko ljudstvo pregnano v Egipt in se tam silno namnožilo, se je Mojzes rodil hebrejski materi v času, ko je faraon

zapovedal usmrteve novorojenih judovskih dečkov zaradi strahu pred Izraelci. Mati je dečka skrivala tri mesece, nato ga je v košari položila v ločje kraj Nila. Našla ga je faraonova hči, ki se ji je deček zasmilil. Ko je Mojzesova sestra videla, da je faraonova hči vzela dečka, ji je rekla: »Ali naj grem in ti pokličem doječo ženo izmed Hebrejk, da ti bo otroka dojila?« Faraonova hči je odgovorila: »Pojdi!« In deklica je šla in poklicala otrokovo mater. Tej je faraonova hči rekla: »Vzemi tega otroka in mi ga hrani in jaz ti bom dala za to plačilo!« Žena je otroka vzela in ga dojila. Ko pa je otrok dorasel, ga je pripeljala faraonovi hčeri. Ta ga je vzela za sina in imenovala Mojzes.« (Exodus 2: 1-10)

Zgodba opisuje otroštvo mnogih aristokratskih sinov, ki so jih v najzgodnejši dobi vzgajale dojilje, pogosto kmečke žene na vasi. Dojilje so bile znane tako v grški kot rimski družbi. Dojenje omenjajo že antični grški in rimski pisci. V starem Rimu je otroka vzredila bodisi mati ali dojilja, vendar so kasneje bogate patricijske gospe ob pestrih družabnih dolžnostih vedno pogostejše opuščale lastno dojenje in se zatekale k dojiljam. Te so bile bodisi sužnje, pa tudi žene revnih slojev. Kandidatke za dojilje so se menda zbirale na kraju, imenovanem *colonna lactaria*. Zavetnice dojilj in vzreje otrok so bile boginje in božanstva, posvečena materinstvu in otrokom. Zlasti zanimiv rimskodobni kult se pojavlja na Ptuj, kjer so še posebej častili »častite« ali »svete« dojilje – *Nutrices Augustae*.

Marjeta Šašel - Kos v razpravi o predrimskih božanstvih na območju Vzhodnih Alp in Sredozemlja (Pre-roman Divinities of the Eastern Alps and Adriatic, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1999) pripisuje ptujskim *Nutrices Augustae* lokalni keltski izvor, čeprav so omenjene le z rimskim imenom. Na Ptuj in v okolici je bilo verjetno kar nekaj svetišč in kapelic, posvečenih častitim dojiljam. Znanih je 40 reliefov in napisov iz 2. in 3. stoletja. Reliefne upodobitve prikazujejo dojilje z dojenčkom na prsih, v

naročju ali jim ga mati podaja. To so bodisi votivni reliefi s priprošnjo ali zahvalo boginji ali oltarne plošče. Častilci so bili iz vseh družbenih slojev, od sužnjev, osvobojenec do visokih uradnikov rimske Poetovio. Zdi se, kot ugotavlja Marjeta Šašel - Kos, da je bil kult dejansko lokalnega značaja ter da so ga na Ptuj prinesle lokalne keltske skupine. Možni pa so tudi vplivi grški boginj – varuhinj otrok, mater in dojilj, ali odsev keltskega čaščenja boginj materinstva – *Matres* ali *Matronae*. Podobne zavetnice ali zavetnike mater in otrok na porodu so poznali tudi v sosednjih provincah. Iz rimskega Norika, Retije in Panonije so znana moška božanstva – *Nixus* kot personifikacija porodnih bolečin, znana tudi v grškem prostoru (Šašel - Kos 1999: 153–192). Božanstva, priprošnjike in zavetnike ali zavetnice pri porodu ter tudi zavetnice dojiljstva, v Rimu *Nutrix* ali na Ptuj *Nutrices*, ki izhajajo iz grškega prostora in so jih častili v območju rimskega cesarstva, kažejo na velik pomen skrbi za potomstvo ter dojenje, ki je pogosto odločalo o življenju in smrti otroka. Z nastopom krščanstva je na slovenskem območju tovrstne zavetnike zamenjala Marija, Mati božja, pogosto upodobljena z malim Jezusom na prsih ali v naročju. Njej so se priporočale matere, tudi primorske dojilje, ki so v drugi polovici 19. stoletja odhajale na dolgo pot z ladjo v Egipt.

V severni Italiji na območju Veneta se lahko poišče sledove tovrstnih predkrščanskih kultov tudi v čaščenju krščanskega svetnika *San Mamante* – Svetega dojenca. Njemu so se priporočale dojilje iz vasi v okolici Belluna, ki so služile pri bogatih družinah v velikih severnoitalijanskih mestih. Roberto Loineti je v prispevku o čaščenju *San Mamanta* (*Mammano, Mammias, Mammete*) v zborniku o belunskih dojiljah (v: Balie da latte, str. 101–106) iskal izvor v predkrščanskih pastirskih božanstvih. To so bili zavetniki mlade živine v dobi sesanja in priprošnjiki za mleko. V ljudski kulturi se povežejo z zavetniki doječih mater, dojilj in dojenčev ter v kultih Velike Matere bogov Kibe, poimenovane tudi Ma. Tudi

svetnik je bil po ljudskem verovanju in legendah z območja Belluna pastir, ki ga je po smrti matere hranila dojilja, sam pa je z namolženim mlekom in mlečnimi izdelki hranil kristjane zaprte v ječi. Ime je dobil, ker je dojiljo imenoval po latinski navadi *mama*. Po krščanskem izvoru poteka kult čaščenja svetnika San Mama iz Cesarei. Čaščenje se je v srednjem veku razširilo do Konstantinopla ter po mediteranskih deželah, posebej se je do 19. stoletja ohranilo prav v Venetu. K njegovemu svetišču v Calepu so romale dojilje iz Bolzana, Agorda, Cadore. S seboj so prinašale metle, saj naj bi svetnik želel imeti svojo cerkev vedno lepo pometano. Kot prošnjo ali v zahvalo so mu prizigale sveče.

V srednjem veku se je dojiljstvo razvilo v organizirano poklicno dejavnost. Srednjeveška mesta in gradovi so bili tako rekoč brez otrok v najzgodnejših letih življenja. Otroci, predvsem dečki, so na dvor ali v palačo prišli šele v otroški dobi, ko so že lahko služili kot paži. Od srednjega veka dalje so žene bogatejših slojev najemale dojilje ali pa so tako bogate kot tudi revnejše mnogokrat otroke dajale v vzrejo h kmečkim dojiljam v primestnih vaseh. Kot razloge proti dojenju lastnih otrok so meščanske gospe navajale, da dojenje ovira družabno življenje, kvari postavu, usmradi obleko. Izražale so tudi skrb za otroke, češ da je mleko dobre dojilje bolj zdravo za dojenčka. Revnejše, ki so pogosto kot služkinje živele in delale pri gosposkih družinah, so se tako znebile bodisi zakonskih ali nezakonskih otrok, ki jih zaradi vsakdanjega dela ali obilice otrok niso mogle obdržati pri sebi.

Od 12. stoletja dalje so bile dojilje v Franciji organizirane v združenje. Do leta 1715 so imele 4 pisarne za zaposlitev. Dojilj je bilo očitno dovolj, tudi zaradi velike smrtnosti otrok. Vendar se je odnos do otrok v 18. stoletju začel počasi le spreminjati in v skrbi za lastne otroke so dojilje dosegle, da je bil leta 1762 v Franciji sprejet zakon, ki je dovoljeval dojilji začetek dela šele, ko je bil njen otrok star nekaj mesecev.

Čeprav se že od renesanse dalje pojavljajo posamezna priporočila, ki materam priporočajo dojenje lastnih otrok, se je dojiljstvo v Evropi obdržalo vse do začetka 20. stoletja in v posameznih primerih še po prvi svetovni vojni.

V slovenskem prostoru so bile dojilje (imenovane tudi ame iz nem. *die Amme* in baje iz it. *la balia*) tudi v »slovenskih meščanskih hišah druge polovice preteklega 19. stoletja ... vendarle popolnoma samoumevne članice služinčadi« je zapisala Alenka Puhar v knjigi Prvotno besedilo življenja (Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju, Globus, Zagreb 1982). Prav tako samoumevne so bile *balie* iz Belluna in Felter pri italijanskih družinah ali dojilje Zagorke v Zagrebu kot naše *aleksandrinke* v Aleksandriji ali Kairu pri bogatih evropskih, egiptovskih ali judovskih družinah.

Pričevanja in zgodbe goriških aleksandrink ter sotrpink — dojilj v italijanskem Bellunu

Domnevamo lahko, da se je tradicija dojiljstva v goriškem prostoru v skladu s splošno evropsko tradicijo ohranjala že pred možnostjo zaposlitve v Egiptu, vendar ta pojav v našem prostoru še ni dovolj raziskan. Podobno se je ohranjala tradicija stalne aličasne zaposlitve služkinj. Odhod v Egipt je ponujal veliko večjo možnost zaslužka, zato je sprožil verižno reakcijo, po kateri so prve ženske pritegnile sorodnice in prijateljice. Zdi se, da se je tradicija tovrstne »časne zaposlitve« do tolikšne mere uveljavila, da so jo podpirali in do neke mere celo zahtevali tudi moški, ki so med ženino odsotnostjo sami skrbeli za domačijo. Včasih se je med odločitvijo, ali naj se mož ali žena odpravi na sezonsko delo, žena sama odločila za pot v Egipt. Tako je Dorici Makuc pripovedovala Marija Mozetič, ki se je zaradi obnove domačije po prvi svetovni vojni odločila, da

gre za dojiljo v Egipt. (Makuc 1993: 118–119)

Vpetost v začarani krog tradicije pa se je kazala že veliko prej. Pavla Hočevar, ki je ob koncu 19. stoletja kot prostovoljka delovala v Zavodu svetega Nikolaja v Trstu (ustanovila ga je Marija Škrinjar leta 1889 kot začasni dom za brezposelne služkinje, postal pa je tudi prehodni dom za kmečke žene in dekleta pred odhodom v Egipt) je o tem zapisala:

»Kakor hitro je žena v teh krajih (to je v Posočju in Vipavski dolini) po porodu za silo okrevala in je imela dovolj mleka, jo je že prevzemal čut odgovornosti – ne skrb za novorojenčka, marveč zaskrbljenost za domačijo!«

Še leta 1926 je zapisala tudi pripoved žene z Vipavskega, ki je imela pet otrok in je morala štirikrat potovati v Egipt:

»Vožnja je bila tako strašna, mleko me je tiščalo v prsih, bolečine so bile grozne, morja pa ni hotelo biti ne konca ne kraja. Drugače je bilo takrat, ko sem se vračala. Doma so me težko pričakovali, tudi jaz nisem mogla dočakati trenutka, ko se bomo spet videli. Veselo so me sprejeli, mene pa je zbolelo srce, ko sem jih zagledala: tako oslabei so bili vsi in nered je bil vsepovsod! Nisem se mogla nasmehniti – zasmeljali pa so se vsi, ko sem položila na mizo kupček egiptovskih lir-šterlin! Mož je vsakikrat preračunal: za streho bo že ... za vodnjak bo ... hlev bomo lahko popravili ... zdaj si bomo pa prašička privoščili ...« (Hočevar 1969: 87–88).

Pavla Hočevar, roj. 1889, ena prvih slovenskih učiteljic in izobraženek, je v svoji knjigi Pot se vije (Založništvo tržaškega tiska, Trst 1969) verjetno precej preprostejšo pripoved vipavske kmetice artikulirala v izbrani jezik. Šele po posredovanju ozaveščenih pišočin intelektualcev so spoznanja o tragiki dojiljstva prehajala v kulturno zavest zahodne družbe ob koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja.

Že od starega veka dalje so dojiljam posvečali veliko pozornost. Njihovo mleko so pregledovali in se zanje odločili glede na barvo, konsistenco in okus mleka. Ker so verjeli, da otrok z mlekom pridobi tudi dojiljin značaj, so gledali tudi značaj in postavbo dojilje. V komercialnem odnosu se »kupci« in »trgovci« ali »trgovke« niso ozirali na emocionalne težave »prodajalk«, to je žena, ki so zapuščale lastnega otroka.

Besede Pavle Hočevar, ko povzema pripovedovanje Vipavke, razkrivajo zavedanje zahtev, ki so jih mladi ženi postavljali delodajalci, in čustveno prizadetost, ki jo je bilo treba »v službi« zatreti:

»Srce se ji bo trgalo, a na obrazu bo kazala smehljaj. Dojilja ne sme biti nikoli žalostna, to škoduje otroku. Tudi težkih del ji ne bodo dajali, mleko utrujene matere ni dobro za otroka! Le primerno, preračunano hrano bo imela! Pa kaj je vse to v primerjavi z njeno skrito boljo! Kakor Lepa Vida je naša žena onkraj morja hrepenela po možu in otroku, morda še po kopici svojih večjih zapuščenih otročičkov! Egiptovska bogatašinja pa je mislila, kako bi delo škodilo njeni lepoti in ji krčilo udobje, kako je mleko belopolte, zlasti svetlolase evropske kmetice iz vipavske vasi zdravo in kako bo ta mati čista, tako bele kože je, vesela bo in mirne narave.«

Ali s kratkimi besedami preproste žene: »Čim več mleka je imela dojilja in čim svetlejša je bila njena polt, tem večja je bila plača. In jaz sem bila taka. Ali ko mi je mleko usahnulo, je usahnil tudi moj zaslužek.«

Alenka Puhar je v poglavju Iz te najtemnejše plati zgodovine otroštva povzela Pavlo Hočevar in dodala še nekaj memoarskih pričevanj o dojiljstvu in rejništvu na Slovenskem. (Puhar, 319–342).

Podobna slovenskim so pričevanja italijanskih dojilj z območja Belluna. Ženske so se še napol odrasle (pogosto deklince pri 10–12 letih) zaposlovale v Milanu, Torinu, Bologni. Po izvoru tradicionalno dojiljstvo se je povečalo

ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Dojilstvo je bilo organizirano v podjetniško mrežo posrednikov in posrednic, zdravnikov in oblasti ter zakonsko urejeno. Dovoljenja za posredništvo pri zaposlovanju dojlil je dajal župan, prav tako certifikate, s katerimi je potrdil moralno in zdravstveno neoporečnost dojlil. Zaradi ekonomske krize med obema vojnoma so tudi italijanski moški na kmetijah ostajali brez dela. Od novoporočenih žena se je pričakovalo, da bodo kot dojlilje pomagale družini. Podobnost pričevanj je včasih osupljiva:

«Noi è stato il boom del '37-'38, '39-'40 e avanti, sì, per la crisi degli operai. I mariti non trovavano lavoro e perciò bisognava darsi da fare, insomma. Per un uomo non c'era niente. Se aveva la tessera del fascismo trovava lavoro, altrimenti sì e no che trovava da lavorare due mesi all'anno, capirà! Allora bisognava darsi da fare. (...) Noi qua in Feltrino eravamo moltissime, come a Torino eravamo, credo, in venti, tutte patesane (...). Hanno smesso di andar balie del '48-'50, perché allora l'Italia aveva già cominciato a riprendersi come lavoro, come tutto. Allora i mariti hanno trovato lavoro e poi sono emigrati.» (Perco, 1984: 21)

Seveda so poleg ekonomskih, tako pri slovenskih kot italijanskih dojliljah obstajali tudi drugi vzroki: nekatere so odšle, ker je otrok kmalu po porodu umrl, druge, ker se niso razumele z možem, tretje zaradi želje po boljšem življenju. Za dojlilje so lepo skrbeli, bile so »kot gospe«. Pri italijanskih družinah so imele dojlilje posebne uniforme, medtem ko goriske aleksandrinke ne omenjajo uniformiranih oblačil.

Mnoge so se na malega tujega dojenčka ali otroka kljub ljubezni do lastnih otrok močno navezale. Tako je Meri Krpan vse do smrti obdržala stike s svojima zadnjima rejenkama Monique in May, čeprav je družino vedno močno pogrešala in se je na stara leta vrnila k sinu Albinu v Prvačino (Kalc 2002: 65-68).

Italijanska dojlilja opisuje svojo navezanost na tujega otroka s pretresljivimi besedami:

«Mi sembrava che era come fossero stati miei, la stessa cosa. Quando gli si dà il latte e lo stesso che siano ... precisi, precisi. Guai a chi me lo toccava, guai a chi lo toccava. Io per la bambina facevo qualsiasi sacrificio, perché in effetti capivo che aveva bisogno di amore. Piccoli così! Come fai a non affezionarti? Ce l'hai giorno e notte in braccio. Poi non era cattiva, le volevo veramente bene. Dico la verità!» (Perco 1994: 36)

Dorica Makuc je v svoji raziskavi preiskala primorsko časopisje, seminarske naloge, zbrala je zgodbe in pričevanja ter zgodovino bivanja aleksandrink v Egiptu. Gimnazijci iz Ajdovščine so pričevanja žena iz Vipavske doline posneli na videokaseto, izdelali so statistiko odhodov žena iz vasi in zapisali pričevanja. Statistični podatki zgovorno pričajo o obsegu ženske migracije, čeprav nobena statistika ne more tako slikovito orisati stanja v nekaterih goriških in vipavskih vaseh, kjer je imela vsaka hiša eno ali več generacij žena v Egiptu, kot dejanska pričevanja in spomini udeleženk in udeležencev te pretresljive zgodbe. Učenci osnovne šole Dornberk so pripovedovanja zbirali pri svojih starih mamah – nonah, pri tetah, sorodnicah ...

Usode aleksandrink tako ne bodo pozabljene. Zgodba Marte Vičič - Dominko in njenih sester iz Renč je bila predstavljena na razstavi o skrinjah na Goriškem v Goriškem muzeju, zgodba Franceta Mahniča na razstavi Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu. Pripravil jo je Muzej novejšje zgodovine Ljubljana v organizaciji Marjana Drnovška in v istoimenskem zborniku (Marjan Drnovšek, Monika Kokalj in drugi avtorji, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana 2001), zgodba Meri Krpan v knjigi Aleksija Kalca Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje (Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstvenoraziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Narodna in študijska knjižnica Trst,

Koper-Trst 2002), Ivana Slamič je v Vrtovinskem zborniku opisala vrtovinske aleksandrinke (Ortaona-Vrtovin: 1001-2002, ur. Ivana Slamič, Krajevna skupnost, Vrtovin 2001).

Raziskava o »aleksandrinkah« ali kot so jim tudi včasih rekli »egipčankah« še ni zaključena. Še vedno živijo nekatere, ki so, sicer ne več kot dojlilje, pač pa kot gospodinjske pomočnice, varuške, guvernantke, kuharice ali sobarice po več kot 30 let delale v Egiptu.

Namesto zaključka: Lepa Vida — dojlilja v slovenski ljudski pesmi

Pavla Hočevnar je pripovedi vipavskih žena povezala z ljudsko pesmijo o Lepi Vidi. Tudi gimnazijci iz Ajdovščine so svojo raziskavo podnaslovili z verzom iz Prešernove prepesnitve te ljudske pesmi. Ko pa sem se že pred izidom knjige pogovarjala z Dorico Makuc, se je močno uprla enačenju goriških aleksandrink s slovensko ljudsko ali Prešernovo in Cankarjevo Lepo Vido. Vendar nastopa Lepa Vida v slovenski ljudski pesmi kot dojlilja na dvoru »španske« kraljice. In ne glede na različne motive, bodisi hrepenenje po lepšem življenju, prevara, želja po zdravilu za bolno dete, nezadovoljstvo s starim možem ali ekonomska nuja, ki so žene kot dojlilje vodili daleč od doma na tuje dvore dojit tuje otroke, bolečina dojlilje in spomin na lastnega otroka ostaja enako živ v ljudski pesmi ter tudi v pripovedih goriških dojlilj.

Ivan Grafenauer je v svoji doktorski disertaciji (Lepa Vida, študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi, Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, Ljubljana 1943) iskal izvor motivike že v predkrščanskih časih v tragičnih baladah o nasilni ločitvi matere – mlade vdove, od dojenja. Čeprav jo umirajoči mož prosi, naj ostane pri sinu in ga vzgaja v otroški dobi, se mora po starem indoevropskem pravu vrniti v očetovo družino ali jo prodajo drugemu možu, medtem ko otrok ostane v očetovi družini. Podobne motive

očetove skrbi za dojenčka in poskusa nasilne ločitve dobi Grafenauer že v Homerjevi Odiseji, kjer pa se Penelopa tem poskusom uspešno upira. Različicami motiva Lepe Vide, odhoda mlade matere - dojilje in njene žalosti sledi Grafenauer po vsem mediteranskem prostoru. V izvoru slovenske pesmi o Lepi Vidi, verjetno od 9. do 11. stoletja, je ohranjen spomin na mavrske ple-

nilce in trgovce, ki so ugrabljali krščanska dekleta ter jih prodajali kot sužnje dojilje.

Lepo Vido so v slovenskem pesništvu in pripovedništvu interpretirali pretežno moški pesniki in pisatelji. Ženska lahko Lepo Vido povsem drugače razume kot moški in zanimivo bi bilo z ženskega zornega kota raziskati ele-

mente, ki vzbujajo vprašanja, povezana s pojavom dojiljstva. Tudi z ljudskimi pesmimi razkrivajo podobne psihološke dileme, občutke in izkustva, kot jih najdemo pri Lepi Vidi. Bolečina in usoda marsikatere dojilje ali služkinje v tujih deželah daleč od doma se je v času, ko pričevanja ni bilo mogoče zapisati, lahko izrazila le z žalostno in lepo ljudsko pesmijo.

Dr. Zvone Žigon*

Od Aleksandrije do Cape Towna Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku

Vsakdo ve, da je veliko slovenskih izseljencev v Ameriki, eni ali drugi, v Avstraliji, v Nemčiji, Švici, Franciji, na Švedskem ..., ampak v Afriki?! Tudi sam bi temu težko verjel, a v okolici Johannesburga je nastop zbor, v katerem sem pel, spremljala skupinica več kot desetih rojakov. V Kairu pa sem po koncertu srečal celo svojo nekdanjo sosedo ...

Ti izkušnji in pa dejstvo, da razen *Aleksandrink* Dorice Makuc in morda kakšnega osamelega časopisnega članka o slovenstvu na tej celini ni bilo v slovenskem tisku napisanega skorajda nič, me je vzpodbudilo, da začnem s to tudi meni v glavnem neznano tematiko. V moji nameri me je podprl matični Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Ministrstvo za kulturo RS pa je projekt tudi finančno podprlo.

Splošne strnjene ugotovitve

Število in pomen Slovencev, izseljenih v Afriko in na Arabski polotok, sta bistveno večja oziroma drugačna od predstav, ki jih ima o tem slovenska strokovna in širša javnost.

Slovenke in Slovenci na omenjenem geografskem območju so živeli ali živijo zaradi različnih vzrokov, v različnih zgodovinskih obdobjih in socialnih situacijah.

Države, v katerih trenutno živi relativno večje število Slovencev, so: Egipt, Južnoafriška republika, Kenija, Jordanija, in Izrael.¹

Egipt

Slovenstvo v tej državi ima svoje začetke že v 19. stoletju, predvsem v zadnjem obdobju, ko se je v Egipt, predvsem v Aleksandrijo in Kairo, z Goriškega in s Tržaškega, a tudi drugih delov Primorske in izjemoma ostalih delov današnje Slovenije, izselilo veliko žensk. V Egiptu so se zaposlile pri premožnih družinah kot guvernante, služkinje, dojilje ipd. Izseljevanje se je nadaljevalo vse do 30. let 20. stoletja. To je bilo predvsem ekonomsko izseljevanje, saj je bil ekonomski položaj Slovencev na Primorskem izjemno slab, ponujeno delo v Egiptu pa je bilo zelo dobro plačano.

V Egiptu naj bi bilo okrog leta 1897 že več kot 8.000 Slovenk, največ Primork, od 1895 do 1898 je delovalo

slovensko društvo Sloga, ki se je preimenovalo v Slovensko palmo ob Nilu. To društvo je ustanovilo azil Franca Jožefa v Aleksandriji, mariborske šolske sestre so leta 1908 v Aleksandriji ustanovile svojo podružnico. Večina se jih je bodisi vrnila v domovino bodisi poročila v Egiptu, predvsem z Neslovenci. Po letu 1952, ko je Egipt postal neodvisna republika s predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem, so morali vsi tujci zapustiti Egipt. Takrat je velik del tamkajšnjih Slovenk in Slovencev odšel nazaj v Slovenijo oziroma Italijo ali pa v nekatere druge značilno priseljenke države. Posebno kategorijo izseljencev predstavljajo slovenski vojak, ki so v času 2. svetovne vojne ostali v Egiptu kot nekdanji vojaki razpadle jugoslovanske vojske, pridruženi angleškim enotam. Izdajali so celo časopis *Bazovica*. Gre za začasno migracijo, ki je zapustila dokaj malo sledov. O »zlatem« obdobju slovenstva v Egiptu je pisala Dorica Makuc v knjigi *Aleksandrinke*. Sam sem se tistih časov za nekaj trenutkov dotaknil med dvema dolgima sprehodoma po katoliških pokopališčih v Kairu in Aleksandriji. »Tukaj počiva..., rojena ... v Renčah, umrla ... Naj ji bo lahka tuja zemlja« – v slovenščini, pa tudi v nemščini, italijanščini

* Dr. Zvone Žigon – svetovalec vlade na Uradu RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter raziskovalec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

1 V to skupino bi lahko spadal tudi Madagaskar, kjer živi veliko slovenskih misijonarjev. Toda raziskava se misijonarstva zgolj dotika, misijonarje kot Slovence zgolj beleži. Zaradi specifičnosti te vrste izseljenstva bo misijonarstvu namenjena druga raziskava.

V nadaljevanju strnjeno prikazujem glavne značilnosti slovenstva v posameznih državah, seveda ob predpostavki, da sam še nisem uspel zbrati vseh informacij, da mi gotovo še manjkajo naslovi in da mi je zaradi razmeroma poznega začetka dela in s tem povezane pozne pridobitve nekaterih naslovov zmanjkalo časa za še nekatere aktivnosti pri projektu.

ali francoščini napisanih nagrobnikov je bilo na desetine...

Slovenstvo v Egiptu danes je bistveno drugačno kot v opisanem minulem obdobju.

V času mojega zadnjega – desetdnevnega bivanja (oktober 2001), sem srečal ali zgolj izvedel za 38 oseb slovenskega rodu, od tega je šest redovnic, en misijonar, ena še živeča aleksandrinka, šest oseb, rojenih v Egiptu slovenskim staršem ali tam živečih od malega, 7 Slovenk, ki so se poročile z nekdanjimi egiptovskimi študenti v Sloveniji, ter 17 otrok iz teh mešanih zakonov.

Gre za socialno, izobrazbeno, starostno ... zelo raznoliko populacijo, sicer naseljeno skoraj izključno v širšem Kairu in Aleksandriji. Glavna razdelitev bi lahko bila na »predvojne« ali »aleksandrinske« Slovence (še živeče aleksandrinke, njihove potomce, pa tudi slovenske redovnice, ki so bile z aleksandrinkami vedno v najtesnejšem stiku) in na sodobne izseljenke, ki so svoje može – Egipčane, spoznale med študijem v Sloveniji. Prva skupina je večinoma zelo ostarela in razen redkih izjem (redovnice) nedejavna, stiki z matično domovino so večinoma šibki; v drugi skupini so povprečno visoko izobražene in emancipirane Slovenke v srednjih ali poznih srednjih letih. Imajo razmeroma tesne stike z domovino in jih želijo še okrepiti. Za prvo skupino je značilno, da obvlada pogovorni slovenski jezik; pri drugi skupini pa, da same izseljenke tekoče obvladajo slovenščino, otroci pa zelo različno, pogosto odvisno od tega, ali slovensko govorijo tudi oče (Egipčani).

Na vseh srečanjih sem skušal izvedeti o drugih rojakih, vendar večinoma neuspešno. V oporo mi je le še pričevanje g. Siliča, ki ocenjuje, da bi lahko našli še nekaj oseb slovenskega rodu. Menim, da živi v Egiptu najmanj 50 oseb slovenskega rodu (I., II., III. generacija). Dejanska številka je gotovo precej večja, vendar so to osebe, ki niso znane ne slovenskemu veleposlaništvu ne Slovenkam ne Slovencem, ki še vzdržujejo stike z matično domovino

oziroma z njenimi diplomatskimi ter verskimi »predstavništvi«. Rojaki v Egiptu niso več organizirani v društvo, edina oblika medsebojnega srečevanja so priložnostni sprejemi na slovenskem veleposlaništvu ali morebitne kulturne prireditve s slovensko udeležbo.

Žal v času bivanja v Egiptu nisem uspel vzpostaviti stika z veleposlaništvom ZRJ. Tajnik oziroma »direktor« nekdanjega Jugoslovanskega društva v Aleksandriji, v katerem je bila velika večina Slovencev, je namreč po končanem delovanju društva (v 70. letih) vso dokumentacijo predal takratnemu jugoslovanskemu konzulatu v Aleksandriji. Prizadevanja za pridobitev te dokumentacije še potekajo. Ustanove, ki bi utegnile hraniti kakršne koli statistične, arhivske ... podatke o Slovencih v Egiptu, so nedostopne in neurejene, znana so dolgoletna neuspešna prizadevanja slovenske ambasade. Našel sem samo ročno izdelan seznam pokopanih na katoliškem pokopališču v Aleksandriji, iz katerega je nemogoče izluščiti pogosto poitalijančene slovenske priimke.

Južnoafriška republika

O rojakih v tem delu afriške celine ni bilo napisanega še ničesar, le nekaj člankov v Rodni grudi in morda še v kateri slovenski periodični publikaciji. Tudi sam sem v dnevniku *Slovenec* v letih 1995 in 1996 objavil nekaj prispevkov o tem.

Tamkajšnji Slovenci so se iz matične domovine izselili večinoma v 60. in tudi 70. letih. V večini primerov najprej v Nemčijo ali Avstrijo in šele od tam v JAR. Gre za značilno ekonomsko emigracijo. V JAR so se naseljevali nepovezano precej oddaljeno, zato tudi nikoli ni bilo slovenskega društva ali vsaj poskusa organiziranja.

Večinoma gre za mešane zakone Slovenec/Slovenka – belopolti družinski partner (priseljenci iz Nemčije, Velike Britanije, Buri ...). Naseljeni so na širšem območju Johannesburga, nekateri pa tudi v Durbanu, Pretoriji,

Sasolburgu, Cape Townu in drugih krajih. Socialna struktura je razmeroma visoka, saj večina spada v srednji ali višji srednji sloj prebivalstva. Kljub grozeči nezaposlenosti in rasno segregativni zaposlovalni politiki nove črnske vlade je tudi mlajša generacija razmeroma premožna, težave se kažejo pri študentih. Prav študenti in nekateri drugi mladi se zanimajo za delo ali študij v Sloveniji. Kljub relativno trdnemu socialnemu položaju je interes za vrnitev v domovino tudi pri starejših. Deželo namreč poleg visoke nezaposlenosti močno pesti zelo visoka stopnja kriminala in nasilništva, ter tudi aids. Slovenski jezik je v popolnosti navzoč pri pripadnikih prve generacije. Pogosto tudi neslovenski zakonski partnerji (večinoma sporoge) razumejo posamezne izraze ali fraze. Otroci znajo slovensko le izjemoma, kažejo pa interes za učenje.

Prvi poskus organiziranja Slovencev v JAR lahko beležimo leta 1997, ko je v to državo prispela na obisk tedanja državna sekretarka Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu Mihaela Logar. Na neformalnem srečanju se je takrat v Roodeportu v okolici Johannesburga pri Letnikovih zbralo okoli 15 oseb. Približno od tedaj naprej potekajo intenzivnejša prizadevanja za doslednejše organiziranje. Zakonca Pavla in Tone Kostanjevec sta med pripravami na moj obisk zbrala 47 naslovov rojakov v JAR, Namibiji in Bocvani ter vse tudi povabila na srečanje. Na srečanju v Sasolburgu 11. novembra 2001 se je zbralo več kot 40 Slovenk in Slovencev različnih generacij ter nekaj njihovih najožjih neslovenskih družinskih članov.

Ob upoštevanju dejstva, da kar nekaj rojakov živi v oddaljenih krajih (Durban, Cape Town) in da so se nekateri opravičili, je število vendarle visoko. V vsakem primeru pa je bilo to največje srečanje Slovencev v tem delu sveta doslej. Nekateri so se srečali prvič v življenju, drugi prvič po več letih. Seznam oseb slovenskega rodu se je medtem podaljšal. 3. marca 2002 so dejansko ustanovili Društvo Slovencev Južne Afrike (JAR, Namibija, Bocvana, Zimbabve).

Danes lahko ugotovimo, da na območju Južnoafriške republike živi 200 ali celo 250 oseb slovenskega rodu.

Kenija

Čeprav živi v tej državi razmeroma malo Slovencev oziroma oseb slovenskega rodu, (okoli 20), so le-ti zelo dejavni. Skupinica štirih Slovenk in dveh Slovencev ter njihovih večinoma že odraslih otrok pogosto spada v višji sloj prebivalstva in je medsebojno zelo povezana. Doslej so se srečevali na rednih neformalnih srečanjih. Že pred nekaj leti so prišli do zamisli o ustanovitvi slovenskega društva, vendar ni bilo večjih premikov. Med obiskom Majde Povoden N'ginja v Sloveniji pa je prišlo do dogovora, da obiščem tudi Kenijo in opisano skupino. Moj obisk je bil navsezadnje povod za končno uresni-

čitev dolgoletnih želja in načrtov. 17. novembra 2001 se je v hiši Majde Povoden N'ginja zbralo devet ustanovnih članov in ustanovilo **Društvo Slovencev Vzhodne Afrike**. Sedež društva je v Nairobiu, vključuje pa v Keniji, Ugandi in Tanzaniji živeče Slovenke in Slovence ter njihove najozje družinske člane, tudi soproge, ki niso slovenske »krvi«. Društvo je ob ustanovitvi imelo 31 članov.

Druge države v Afriki in na Arabskem polotoku

Na osnovi pridobljenih naslovov in ustnih pričevanj lahko predvidevam, da živi v **Izraelu** 100 do 120 oseb slovenskega porekla, v **Jordaniji** pa 70 do 100. V prvem primeru so to večinoma slovenski Judje, ki so se v Izrael izselili leta 1948, v drugem pa so slovenske študentke, ki so v Sloveniji spoznale Jordance in se z njimi izselile, ter njihovi potomci.

Viri in literatura

- Kolar, Bogdan. 1991. Cerkev in Slovenci po svetu. V: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, str. 273–304. Mohorjeva družba, Celje.
- Krese, Meta. 2001. Lepe Vide. V: *Mladina*, št. 40, 8. 10. 2001, str. 47–51. Mladina, Ljubljana.
- Makuc, Dorica. 1993. *Aleksandrinke*. Goriška Mohorjeva družba, Gorica.
- Prešeren, Jože. 1997. Slovenska Urugvajka v Ghani. V: *Rodna gruda*, št. 8–9, avgust-september 1997, str. 34–35. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana.
- Slamič, Ivana. 2001. Izseljevanje v Egipt. V: *Ortaona – Vrtovin 1001–2001*, str. 83–84. Krajevna skupnost Vrtovin, Vrtovin.
- Slamič, Ivana. 2001. Vrtovinske aleksandrinke. V: *Ortaona – Vrtovin 1001–2001*, str. 114–121. Krajevna skupnost Vrtovin, Vrtovin.
- Žigon, Zvone. 1998b. *Otroci dveh domov*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Žigon, Zvone. 1996. Kolovratenje po jugu Afrike. V: *Slovenec*, 27. 12. 1995 – 31. 1. 1996 (podlistek). Slovenec, Ljubljana.
- Žigon, Zvone. 1995. Za vetrom in soncem. V: *Slovenec*, 20. 11. 1995 (intervju s Francem Babnikom iz Južne Afrike). Slovenec, Ljubljana.

KULT

Oblikovalski studio

Simon KAJTNA, s. p.

Savska 6, 1000 Ljubljana Telefon: (031) 259-444

Dr. Nada Šabec, Pedagoška fakulteta v Mariboru

Slovenski jezik in potomci izseljencev

Uvod

Jezik je prvenstveno sredstvo medsebojnega sporazumevanja, ki omogoča boj ali manj učinkovito funkcioniranje družbe in prenašanje specifičnih kulturnih vzorcev z ene generacije na drugo. Hkrati nosi v sebi močan identifikacijski naboj, saj ga govorec doživlja kot pomemben del svoje biti. S pomočjo jezika vzpostavlja odnose z drugim, si oblikuje svoj pogled na svet in si v veliki meri ustvarja tudi lastno samopodobo. Torej je jezik pomemben del govorceve osebne, družbene, etnične in vsakršne identi-

tete. To je lepo vidno pri Slovencih, ki so v toku zgodovine svojo identiteto v veliki meri večkrat utemeljevali tudi na jezikovni lojalnosti, zadnjič v 90. letih prejšnjega stoletja, ko jih je občutek ogroženosti jezika in vrednot, povezanih z njim, še bolj povezal v osamosvojitvenih prizadevanjih za lastno državo.

Seveda pa se slovenski jezik ne govori le v Sloveniji, ampak tudi drugod. Kar dobrih 500.000 Slovencev oz. ljudi slovenskega rodu je namreč razpršenih po svetu. V različnih državah so našli ne le drugi dom, ampak so s

seboj ponesli tudi svoj materni jezik. Nekateri ga bolj, drugi pa manj uspešno ohranjajo. Pogoji, v katerih se to dogaja, se seveda bistveno razlikujejo od tistih doma, zato se jezik razvija po drugačnih zakonih. Sloveščina se govori tudi v okoljih, kjer je manjšinski jezik in kjer so govorniki vsaj do neke mere dvojezični. To so izseljenci v evropskih in prekomorskih deželah, v zamejskih območjih v Italiji, Avstriji in na Madžarskem in zadnje čase tudi v novo nastalih državah na ozemlju nekdanje SFRJ, kjer so se Slovenci nenadoma znašli odrezani od matične države. Vsako od teh okolij je seveda zelo specifično, a ob vseh razlikah je med njimi mogoče potegniti tudi marsikakšno vzporednico.

Namen pričujočega prispevka je osvetliti usodo sloveščine v omenjenih okoljih. Ker je na tako omejenem prostoru nemogoče v celoti predstaviti vsakega posebej, se bom podrobneje

osredotočila na ameriške Slovence v Clevelandu, ki s 50.000 prebivalci slovenskega rodu predstavlja največjo tovrstno skupnost v ZDA. Zanj sem se odločila, ker ima marsikatero tipične značilnosti, vendar se pa od drugih seveda tudi razlikuje in bo v tem pogledu služil kot dobro izhodišče za primerjave in izpostavljanje razlik z drugimi okolji. Ena od takih bolj splošnih primerjav se ponuja kar sama od sebe. Medtem ko je v vseh omenjenih okolišjih slovenščina v podrejenem položaju v odnosu do večinskega jezika okolja in je zaradi intenzivnega stika s prevladnim jezikom močno izpostavljena tujim vplivom in dojemljiva za prevzemanje drugojezičnih vzorcev, je med njimi vendarle razlika, ki je posledica geografske oddaljenosti od matične domovine. Medtem ko imajo zamejci razmeroma veliko možnosti za prekomorne stike s Slovenijo in za vsakodnevno rabo slovenskega jezika (enako velja za tiste Slovence na Hrvaškem, ki živijo v bližini meje), so drugi v tem pogledu precej na slabšem. Pri tem imam v mislih predvsem tiste, ki živijo v prekomorskih deželah, medtem ko so tisti, ki so se začasno ali stalno izselili v razvite, predvsem zahodnoevropske dežele (v Nemčijo, Francijo, Belgijo, na Nizozemsko, Švedsko), vendarle nekoliko na boljšem, saj si lahko pogostejše in lažje privoščijo obisk Slovenije. Večja kot je geografska oddaljenost od Slovenije, težje je vzdrževati stike z njo in manj je priložnosti za rabo slovenščine. To pa posledično vpliva na raven kompetence v jeziku, na njegovo bolj ali manj okrnjeno funkcionalnost in s tem na samo stopnjo ohranitve jezika.

Jezikovni položaj posameznih izseljenskih skupnosti

Ameriški Slovinci v Clevelandu

Zaradi jasnejše predstave si moramo na kratko priklicati v spomin zgodovino

izseljevanja Slovencev v ZDA. Prvi množični val izseljevanja je zajel Slovence, ki so živeli v obubožanih provincah tedanje Avsto-Ogrske monarhije, v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Z upanjem na boljše življenje, pogosto pa tudi na kasnejšo vrnitev (do katere pogosto ni prišlo), jih je na tisoče zapustilo svoje domove in se odpravilo preko velike luže v Novi svet. Izseljevanje se je dodatno okrepilo med letoma 1919 in 1923 s številnimi Primorci in Kraševci, ki so se po priključitvi k Italiji umikali pred fašističnim režimom. Proces izseljevanja se je nadaljeval vse do leta 1924, ko so ZDA omejile število priseljencev.

Za večino teh zgodnjih ekonomskih priseljencev brez poklicnih kvalifikacij in izobrazbe so bile končne postaje države Pennsylvania, Michigan, Illinois, Ohio, Kalifornija in t. i. »železni pas« severne Minnesote. Poiskali so si zaposlitev v premogovnikih, jeklnah in gradbenih podjetjih. Večinoma so se v strnjenih naseljih skupaj naselili. V začetku so pomembno vlogo imele pri medsebojni pomoči gostilne in tako imenovane »boarding houses«, kjer so našli streho nad glavo na novo prispeli priseljenci. Kmalu so uspeli zgraditi tudi mrežo različnih podpornih društev, ki so skrbela ne le za socialno varnost, ampak tudi za družabno in kulturno življenje. Ustanovili so tudi slovenske cerkve in šole, tako da so bolj ali manj uspešno živeli v okviru svojih skupnosti. To je bilo ugodno tudi za jezik, saj večina ni znala angleško, ampak je govorila le slovensko narečje. Tako je bilo v Clevelandu, ki je kot peto največje industrijsko mesto v ZDA z idealno prometno lego in obetavnimi razvojnimi možnostmi pritegnilo največ Slovencev. Po besedah Harvardske enciklopedije ameriških etničnih manjšin (1980:1973) je »naselje ob St. Clair Avenue med 30. in 79. cesto leta 1920 tako popolnoma slovensko, da je bila tam angleščina tuj jezik«.

Kljub relativni samozadostnosti življenja v lastni skupnosti se slovenščina le ni mogla popolnoma izogniti angleškemu vplivu. Pri preselitvi v novo

deželo so bili Slovenci namreč soočeni z zahtevo po prilagoditvi novi kulturi in novim navadam. Srečali so se s predmeti in pojmi, ki jih doma niso poznali. Ta izziv so jezikovno rešili na najbolj praktičen način, da so poimenovanja za novo stvarnost enostavno prevzeli iz angleškega jezika. Podobno se je zgodilo tudi z mnogimi izredno pogosto rabljenimi besedami in izrazi, ki so jih srečevali na delovnem mestu. Prišlo je do sposojanja, pri čemer so angleškim osnovam, predvsem glagolskim in samostalniškim, dodajali slovenska obrazila in jih uporabljali v skladu s pravili slovenskega jezikovnega sistema. Od tod besede, kot so *hauza, kara, štrit, stor, šapa, trok, brokati, klinati, tokati, lefati, drajvati, ranati, lajkati*, ki se zdijo na prvi pogled nenavadne, v resnici so le primer glasoslovne in oblikoslovne prilagoditve tujih besed (a house, a car, a street, a store, a shop, a truck, to break, to clean, to talk, to laugh, to drive, to run, to like) materinščini.

Razumljivo je, da so priseljenci svojim otrokom želeli omogočiti boljše življenje, kot so ga imeli sami in da so jih zato poslali v šole. Večina pripadnikov druge generacije se prvič sreča z angleščino ob vstopu v otroški vrtec ali osnovno šolo in odraste v razmeroma uravnotežene dvojezične govorce, ki doma govorijo slovensko, drugje pa angleško. Pri njih ne prevladuje več sposojanje, pač pa se pojavi drugačna oblika dvojezičnega diskurza t. i. kodno preklapljanje. Izraz označuje izmenično rabo slovenščine in angleščine, bodisi na povedni ali na nadpovedni ravni, pri čemer oba jezikovna sistema ostane med seboj ločena, kar lepo ponazarja naslednji primer: *You know it's always so great in stari kraj, kjer se pol hecemo in spomine obujamo in – uh – and I don't want to even think that it's almost time to go back to normal life ...* Izobrazba in znanje angleščine jim prineseta napredovanje na družbeni in ekonomski lestvici. Večina pripadnikov te generacije se je preselila iz prvotnih sosesk v središču mesta v bolj prestižna predmestja in si tam ustvarila lastne domove. Ta težnja je še bolj opa-

zna pri njihovih otrocih, tretji generaciji, ki večinoma doseže visokošolsko izobrazbo in je še bolj družbeno, a tudi geografsko mobilna. Posledice za jezik so usodne, saj med pripadniki te in mlajših generacij le še izjemoma naletijo na posameznike z delno kompetenco v slovenskem jeziku.

Drugi večji val slovenskih izseljencev, ki je prišel v ZDA po 2. svetovni vojni predvsem zaradi političnih in le v manjši meri zaradi ekonomskih razlogov, se od predvojnih izseljencev razlikuje v več pogledih. V smislu jezikovne rabe je pomembno predvsem to, da so praviloma bolj izobraženi od predvojnih izseljencev, da govorijo ne le narečja, ampak obvladajo tudi knjižno slovenščino in pisano besedo in da marsikdo med njimi govori tudi angleško ali kak drug jezik. Njihov izhodiščni položaj je torej precej ugodnejši, saj lažje najdejo zaposlitev, lažje se vključijo v novo okolje in tudi glede naselitve ne čutijo potrebe po življenju v segregiranih soseskah. Pri nekaterih v govoru opazimo elemente sposobnosti, vendar ne toliko zaradi potrebe, saj so večji obeh jezikov, ampak bolj kot izraz identitete. Prevladuje kodno preklapljanje. Če so se otroci predvojnih priseljencev prvič srečali z angleščino šele v šoli, lahko za povojne rečemo, da so se angleščine naučili že v najbolj zgodnjem otroštvu, doma. V tem pogledu, pa tudi zaradi šibke kompetence v slovenskem jeziku, so bolj podobni pripadnikom tretje predvojne generacije kot druge.

V obširni empirični raziskavi sem poskusila ugotoviti, kakšen je družbeni položaj slovenščine v tem okolju, kateri zunanji dejavniki najbolj vplivajo na njegovo rabo, v kolikšni meri se je materinščina uspela ohraniti in kakšen je odnos med stopnjo ohranitve slovenščine in občutkom etnične pripadnosti. Pokazalo se je, da je ključ do odgovorov na večino teh vprašanj generacijska pripadnost izseljencev. Analiza, ki sem jo na kratko povzela v dosedanjem opisu, namreč jasno izpostavlja bistvene razlike, ki obstajajo ne le med predvojnimi in povojnimi izseljenci, ampak tudi med pripadniki posameznih generacij znotraj obeh skupin.

Če poskusimo ugotoviti, kateri so tisti dejavniki, ki najbolj prispevajo k ohranjanju slovenščine, vidimo, da je med najpomembnejšimi razmeroma visoka stopnja znanja slovenščine. Ta je najvišja pri tistih, ki so se slovenščine naučili kot otroci v Sloveniji, torej pri pripadnikih obeh prvih generacij. Pri tem ni zanemarljivega pomena niti sam način učenja, saj so tisti, ki so se jezika učili tudi v šoli in ne le doma, v prednosti, ker poleg narečja obvladajo tudi knjižni jezik in so večji pisanja. Višja izobrazbena stopnja prinese torej višjo stopnjo dvojezičnosti. Pri tistih izseljencih, ki so se slovenščine naučili v ZDA, je stopnja znanja najvišja tam, kjer so jo govorili doma kot osnovni pogovorni jezik, poleg tega pa še obiskovali slovenske šole in tečaje. Precej nižja je pri tistih, ki so v otroštvu doma govorili oba jezika ali pa predvsem angleško. Pri tistih, ki so bili rojeni v Sloveniji, znanje slovenščine praviloma upada z dolžino bivanja v ZDA oz. s časovno oddaljenostjo od izselitve.

Najpomembnejše pri ohranjanju slovenščine je razmeroma veliko priložnosti za njeno rabo. Takih priložnosti imajo največ tisti, ki so poročeni s partnerji slovenskega rodu, in tisti, ki vzdržujejo redne/pogoste stike s starimi starši ali z njimi celo živijo v istem gospodinjstvu. Socializacijski vzorci, v katere je vključenih veliko slovensko govorečih oseb (prijateljev, sosedov ali znancev in sočlanov iz etničnih organizacij), ugodno vplivajo na ohranitev dvojezične kompetence. Najlepši zgled tega je uspešno delovanje prvih predvojnih izseljencev, ki je potekalo skorajda izključno v slovenščini. Pri tem moramo poudariti pomen udejstvovanja v prostočasnem, družabnem, kulturnem ali verskem življenju, aktivnega sodelovanja ali le obiskov kulturnih prireditev v slovenskih domovih, sodelovanja v pevskih zborih, glasbenih ansamblih, folklornih skupinah, kot tudi izdajanja in branja slovenskih glasil, časopisov in revij (čeprav se te zaradi mlajših bralcev v vedno večjem obsegu tiskajo v angleščini in krčijo obseg t. i. slovenskih strani), ustvarjanja in poslušanja radijskih oddaj (čeprav so tudi te večkrat slovenske le še po

glasbi in občasni slovenski besedi, medtem ko ostali govorni del poteka največkrat v angleščini), obiskovanja tečajev slovenskega jezika in ohranjanja vezi s Slovenijo. Vse naštetu prispeva k večjim možnostim za vsaj delno ohranitev jezika.

Prav tako je pomemben tudi odnos, ki ga imajo izseljenci do materinščine. Ni vseeno, če so do jezika indiferentni. Verjetnost, da si bodo zavestno prizadevali za ohranitev materinščine, je gotovo večja pri tistih, ki menijo, da je jezik pomemben bodisi iz sporazumevalnih bodisi iz etničnih vzrokov. Tisti, ki menijo, da je materinščina bistveni in nepogrešljivi del njihove etnične identitete, slovenščino praviloma tudi bolje obvladajo (npr. prva povojna generacija). Razmerje med jezikovnimi odnosi in med dejansko jezikovno rabo seveda ni vedno preprosto in enopomensko. Pozitiven odnos do ohranitve slovenščine še ni zagotovilo, da se bo jezik tudi obdržal. Ne glede na to pa pozitiven odnos do materinščine delno prispeva k njeni vsaj začasni ohranitvi. To je najbolj očitno pri drugi predvojni generaciji, ki je odrasčala v razmerah, ki so bile priseljenskim jezikom izrazito nenaklonjene. Druga generacija priseljencev se je večinoma odločila, da zaradi predznaka tujskosti svojih otrok ne bo učila slovensko. V 60. letih in kasneje so se razmere spremenile, etničnega porekla ni bilo treba več skrivati, ampak je postalo simbol ponosa, zato je tretja predvojna generacija že začela iskati svoje »korenine«. Kljub temu da je bil jezik v glavnem že izgubljen, so se nekateri posamezniki odločili, da se ga naučijo.

Seveda na izbiro jezika, na odločitev, s katero se sooča izseljenec, vpliva še cela vrsta drugih dejavnikov, med njimi so t. i. situacijski dejavniki: tema pogovora, okolje, v katerem se govori in sogovornik.

Zanimivo je, da je večina anketirancev menila, da ima tema pogovora pri izbiri enega ali drugega jezika skorajda odločilno vlogo, vendar je praksa pokazala drugače. O osebnih in poslovnih zadevah, kulturi, Sloveniji

in spominih na otroštvo, govorijo v slovenskem ali angleškem ali v obeh jezikih, torej zelo nedosledno. Le pri prvi predvojni generaciji so se odgovori bolj ali manj ujemali z dejanskim stanjem. Slovensko se pogovarjajo o otroških spominih, Sloveniji, kulturi in tradiciji, verjetno zaradi izredno močnih asociacij med materinščino in naštetimi temami. Zanimalo me je še, kateri jezik prevladuje v situacijah, ko govorci izbirajo jezik le z minimalno stopnjo nadzora ali pa nanjo zavestno sploh ne morejo vplivati. Kateri je tisti jezik, ki ga izberejo pri hitrem štetju, pri molitvi, v sanjah in v stresnih situacijah, torej jezik, ki nas še najbolj približa intimnemu doživljanju vsakega posameznega govorca. Tu so bili rezultati nekoliko jasnejši in kljub manjšim razlikam med generacijami se je pokazalo, da je slovenščina skoraj popolnoma izgubila svojo vlogo pri hitrem štetju (najbrž zaradi izredno pogoste rabe števnikov v vsakdanjem življenju – datumi, naslovi in podobno). V nasprotju s tem jo kar pogosto srečamo kot jezik molitve in jezik sanj, še največ govorcev se vanjo zateče, ko so pod stresom in razburjeni. Vsaj za tiste, ki so bili rojeni v Sloveniji, ima torej slovenščina izredno močno osebno in čustveno noto, ki je v naštetih situacijah dobro vidna.

Pomembnejši dejavnik od same teme pogovora je okolje. Slovenski jezik se uporablja predvsem na etničnih prireditvah, medtem ko se v bolj formalnih okoljih skorajda ne sliši. Podobno se govori slovenščina v domačem okolju in v prijateljskih krogih, tako rekoč »prepovedana« pa je v delovnem okolju. Dejavnik, ki torej odloča o tem, ali se bo govorila slovenščina, je stopnja formalnosti oz. sprejemljivosti/primerčnosti v določenem okolju in ob določenem dogodku.

Najpomembnejši in odločilen med tremi situacijskimi dejavniki je gotovo sogovornik v sporočevalni verigi. Glavni kriterij za izbiro slovenščine pri večini sodelujočih v raziskavi je bil namreč naslovnik. Če so presodili, da je le temu slovenščina bolj pri srcu kot angleščina ali pa da se v njej lažje izraža

(starejši, obiskovalci iz Slovenije), so skoraj vedno izbrali slovenščino. Angleščino so izbrali vsakokrat, ko se je v pogovor vključil enojezični angleško govoreči govorci. Izбира jezika v dani situaciji je torej odvisna od govorceve psihološke in sociološke naravnosti, tj. od stopnje bližine oz. družbene distance, ki jo želi ustvariti med seboj in naslovnikom. Gre torej za rabo stilističnih sprememb, v tem primeru preklapljanja dveh jezikov v funkciji medsebojnega prilagajanja. Jezik, ki je udeležencem pogovora skupen, je uporabljen kot sredstvo premostitve medsebojne razdalje in kot znamenje solidarnosti, če gre za sodelovanje, pričakovanje potencialnih koristi od pogovora ali medsebojno naklonjenost. Z izbiro drugega jezika se včasih želimo od sogovornika distancirati in poudariti medsebojne razlike v statusu ali kje drugje. Tako ravnajo starši, ki se zatečejo k slovenščini, kadar ne želijo, da njihove pogovore poslušajo otroci. Zanimivi so tudi primeri, ko starši govorijo z otrokom v slovenščini, ta pa dosledno odgovarja v angleščini, čeprav slovenski jezik vsaj delno obvlada.

Dejavniki, ki vplivajo na opuščanje slovenščine, so nasprotni pravkar opisanim; gre torej za razmeroma nizko stopnjo obvladavanja slovenščine, ki je med drugim odvisna od redkih priložnosti za njeno rabo in od negativnega ali indiferentnega odnosa do njene ohranitve. Ta se na zelo zanimiv način kaže v odgovorih na vprašanje o vlogi jezika pri etnični identifikaciji. Glede na splošno deklarirano pomembnost jezika bi pričakovali, da bo le-ta zavzel prvo ali pa vsaj zelo visoko mesto na lestvici etničnih vrednot. Presenetljivo se to ne zgodi, saj ga le prva povojna generacija uvršča na drugo najpomembnejše mesto, takoj za kulturo. Pri vseh drugih je uvrščen zelo nizko, za kulturo, vero, glasbo, etnično kuhinjo in celo delovno etiko (ki seveda ni etnični atribut, čeprav ga večina Slovencev navaja kot tisto lastnost, ki jih najbolj tipično opredeljuje). Zdi se, da je to okolje, kjer je obdobje primarne in sekundarne socializacije za večino

izseljencev zaznamovala razpetost med manjšinskim in večinskim jezikom. Jezik se le težko uveljavi kot tisti atribut, ki nekoga zaznamuje kot Slovenca. Ob zelo okrnjeni praktičnosporazumevalni funkciji je večini bližja kultura, ki se nanaša na skupek prepričanj, norm, vrednot in običajev, pri čemer se opira na specifičen slovenski simbolni sistem in skupen zgodovinski spomin. Kot bomo videli kasneje, se večina s slovenskimi vrednotami sicer ne identificira popolnoma in izključno, ker je zaradi obkroženosti z drugo kulturo nehote vsrkala tudi druge vrednote in si tako ustvarila dvojno identiteto. A ne glede na to je kultura tisti element, ki ga večina navaja kot najpomembnejšega za svojo pripadnost slovenstvu. Znanje jezika, za ohranitev tega občutka pripadnosti po mnenju večine, predvsem mlajših (ki se po lastni oceni lažje in bolj kompetentno izražajo v slovenščini), ni neobhodno potrebno. Tako tudi ne preseneča, da se številni pripadniki mlajših generacij opredeljujejo za Slovence ali ameriške Slovence, kot materni jezik pa ne navajajo več izključno slovenščine, ampak oba jezika, še večkrat pa samo angleščino. Materinščina je izgubila osrednjo vlogo pri etnični identifikaciji.

Nadalje opuščanje slovenščine pospešujejo predvsem etnično mešani zakoni, geografska in družbena mobilnost. Predvsem pri pripadnikih mlajših generacij izselitev iz prvotnih sosesk največkrat pomeni opustitev sodelovanja v etničnih organizacijah in vzpostavljanje novih poslovnih in prijateljskih vezi, ki ne temeljijo več na etničnih kriterijih.

Iz povedanega je mogoče ugotoviti, da med ameriški Slovenci v Clevelandu prevladuje stanje zelo neustaljene, a prehodne dvojezičnosti. Zelo očiten znak, ki takšno tezo potrjuje, je izredno hitra jezikovna asimilacija druge povojne generacije v primerjavi s tretjo predvojno. Asimilacija slovenščine z angleščino, ki se je v predvojni skupini zgodila v treh generacijah, je pri povojni izpeljana že po dveh generacijah. Krog, ki se je začel s slovensko enojezičnostjo in se nadaljuje z ostanki

nestabilne dvojezičnosti, se bo torej najverjetneje kmalu sklenil s ponovno enojezičnostjo, le da tokrat angleško. Pri tem so lahko izjeme posamezniki, ki so se zavestno odločili za učenje in ohranjanje jezika. Na ravni skupnosti se je gotovo že zgodil premik od slovenščine k angleščini, ki se brez dotoka novih priseljencev počasi, a neizogibno premika v smeri jezikovne smrti slovenščine v tem okolju.

Za slovenščino, ki se še uporablja, so torej značilne predvsem velika nestabilnost, upadanje sporazumevalne in kognitivne kompetence ter močna zvrstno-funkcijska okrnjenost. Raba je omejena v glavnem na govor, bralna in predvsem pisna kompetenca sta na bistveno nižji ravni. Kot šibkejša v odnosu do angleščine je slovenščina zelo sprejemljiva za angleške vplive in neprestane spremembe. Angleški vpliv se kaže na vseh jezikovnih ravneh. Viden je na primer že pri sami izgovorjavi, pri kateri v Sloveniji rojenim povzročajo nekateri angleški glasovi, ki jih slovenščina ne pozna, kar precejšnje težave (d, q, zveneči plovci ...), medtem ko v Ameriki rojeni Slovenci izgovarjajo nekatere glasove v skladu z angleškimi glasoslovnimi pravili. Še močnejši je vpliv angleškega jezika na oblikoslovnem področju, kjer prihaja do posploševanja, poenostavljanja in opuščanja slovenskih sklanjatvenih vzorcev, pa tudi v skladnji, kjer postaja slovenski besedni vrstni red vse bolj podoben angleškemu. Navajam nekaj značilnih primerov, ki omenjene vplive lepo ponazarjajo:

Oblikoslovje

- *S* ta prva moja žena *pa* še oba brat *smo šli* v Slovenija.
- To je tista slika, ki si me vid'la z *moje štiri grandson*.

Skladnja

- See, je blu težku in *jaz* sem se zmerom brigala, da *jaz* sem pridno delala, da *jaz* ne bi b'la fajrana / fired = odpuščena/, *you know*. (Odvečna raba osebkovnega zaimka, kjer bi v slovenščini zaradi stilne nezaznamovanosti pričakovali ničti osebni zaimke);

- In sem šla do, *you know*, mesto *uprava*, da fajlam komplejnt /to file a complaint – 'vložiti pritožbo'. (raba samostalnika namesto pridevnika prilastka pred odnosnico);
- Veš, je bil takrat še majhen in čisto odvisen *na* njegove starše. (Napačni predlogi);
- Sem se tako smejala *ji*. (Napačna razvrstitev naslonk v nizu);
- Ona gleda in *smeje* in ne razume, kaj *ji* oni pravijo. (Opuščanje povratnih glagolov);
- In dokler *je prišel*, ni šel nobeden proč, smo vsi samo čakali (Trdilna namesto nikalne oblike)
- Pa sem jo vprašala, *če me je poznala*, pa me ni. (Upoštevanje angleških pravil o sosledici časov).

V nekoliko manjši meri se kaže vpliv angleščine na slovenščino tudi v pomenoslovju in pragmatiki. V pomenoslovju opazamo izpodirvanje nekaterih slovenskih pomenov z angleškimi ožene in širjenje nekaterih pomenov po angleškem vzoru. Prav tako je pogosta raba tako imenovanih lažnih prijateljev, besed, ki zvenijo enako, vendar imajo drugačen pomen in utegnejo biti včasih vir bolj ali manj zabavnih nesporazumov. Najbolj znani so najbrž kalki, dobesedni prevodi angleških besednih zvez ali večjih skladenjskih celot v slovenščino.

Primeri:

- Razširitev pomena
Otroci v pomenu *mladina* po vzoru angleškega *kids*.
- Lažni prijatelji
šef - chef
smučati - smooch
- Kalki
delati denar (to make money)
delati življenje (to make a living)
vzeti slike (to take pictures)
imeti dober čas (to have a good time)
vzeti vlak (to take a train)

V pragmatiki je najbolj očiten primer angleškega vpliva na slovenščino raba tikanja in vikanja. Pravila tikanja in vikanja, ki so v slovenščini precej kompleksna, se zdijo predvsem mlajšim govorcem prezahtevna, zato jih uporabljajo precej naključno. Še največkrat

pa se v negotovosti pravilne izbire zaimka pod vplivom angleščine, ki uporablja le en zaimke (*you*) zatečejo k bolj egalitarnemu *ti*.

Pri slovenščini poleg njenega dokaj hitrega izginevanja opazamo tudi medsebojno približevanje in izravnavanje razlik med posameznimi narečji. Izjema so Prekmurci, ki ohranijo svoj specifični govor. Opazna je tudi določena stopnja arhaičnosti jezika, ki so ga izseljenci ohranili v bolj ali manj prvotni obliki, medtem ko je bila drugačna razvojna pot jezika v Sloveniji. Od tod tudi ne tako redko presenečenje ali celo razočaranje nekaterih, ki imajo ob obisku Slovenije težave ne le ob spreminjenih podobi dežele, ki se ne ujema s spomini iz preteklosti, ampak tudi z razumevanjem posameznih jezikovnih pojavov, nove terminologije, pisnih besedil in podobno.

Primerjava z drugimi skupnostmi

Opis clevelandske slovenske skupnosti bi lahko brez težav aplicirali tudi na druge kraje v ameriških zveznih državah, kjer živijo Slovenci. Razlike so le v njihovem manjšem številu in večji razpršenosti poselitve, kar ima za posledico manjše število etničnih organizacij in njihovo včasih manj intenzivno delovanje.

Prav tako večina opisanega velja tudi za Slovence v Kanadi, drugi veliki državi na severnoameriškem kontinentu, ki je sprejela kakih 40.000 ljudi slovenskega rodu. Največ, približno 10.000, jih živi v Torontu. Prvi vtis človeka, ki ga pot zanese iz Clevelanda v Toronto je, da se v Torontu govori več slovensko in da je veliko manj mešanja obeh jezikov. Razlog za tako stanje je najverjetneje v sami strukturi priseljencev, saj prevladujejo pripadniki povojne generacije, za katere je čas izselitve oddaljen, a vendarle ne tako zelo kot pri predvojni generaciji. Hkrati si predvsem politični emigranti, ki imajo zaradi neprostopoljne zapustitve domovine občutek izgube, bolj čustven odnos do materinščine in si zavestno prizadevajo

za njeno ohranitev. Po pričakovanju so rezultati teh prizadevanj kljub razvejani društveni in cerkveni organiziranosti in bogati kulturni dejavnosti omejeni v glavnem na tiste, ki so bili rojeni v Sloveniji, njihovi otroci pa že spadajo v generacije, ki se lažje izražajo v angleščini in imajo tipičen tri- oz. dvodelni cikel izgubljanja maternega jezika.

Precej podobno stanje srečamo tudi v Avstraliji, kjer živi dobrih 25.000 Slovencev, in sicer največ v Sydneyju in Melbourneu. Avstralija je bila za večino Slovencev relativno neznan kontinent vse konca 2. svetovne vojne. Šele takrat je postala cilj številnih, predvsem ekonomskih izseljencev. Zanje so značilne vse že opisane oblike organiziranja, od številnih kulturnih društev do slovenske cerkve, slovenskih publikacij, radijskih programov in jezikovnih tečajev ter poskusov ohranjanja slovenske kulture in jezika. Značilne so tudi težave, ki tipično spremljajo taka prizadevanja in ki se najbolj izrazito kažejo v hitrem opuščanju maternščine že pri generaciji njihovih otrok.

Če so si ameriški, kanadski in avstralski Slovenci v bistvenih stvareh podobni, medtem ko so razlike le v podrobnostih, je položaj v Južni Ameriki nekoliko drugačen. To ne velja toliko za Brazilijo, Venezuelo, Montevideo, Urugvaj in Čile, kjer živi manjše število izseljencev, ampak predvsem za Argentino. Tu je ob manjši skupini predvojnih priseljencev po 2. svetovni vojni našlo zatočišče okoli 6.000 političnih emigrantov in ustvarilo zelo močno in trdno povezano skupnost. Za skupnost, v kateri je bilo že ob prihodu veliko izobražencev, tako laičnih kot duhovnikov, je značilno, da se je že takoj zelo dobro organizirala in delovala kot Slovenija v malem. V pričakovanju uresničitve končnega cilja – vrnitve v domovino – so načrtno skrbeli tako za ohranjanje občutka etnične pripadnosti slovenstvu kot tudi maternščine. Ob vodilni vlogi katoliške Cerkve je v skupnosti bogato versko in kulturno življenje, delujejo pa tudi društva. Za ohranitev jezika je pomemben, razmerna kompleksen sistem dopolnilnega pouka v slovenskem jeziku od vrtcev

pa do srednje šole. V Argentini tako naletimo na mlade ljudi, ki tekoče govorijo slovensko, kljub temu da niso bili morda še nikoli v Sloveniji in kljub temu da ni novega pritoka slovenskih priseljencev. Fenomen, ki so ga nekateri poimenovali kar »slovenski čudež v Argentini«. Argentinski Slovenci jeziku kot najpomembnejšemu nosilcu slovenstva pripisujejo močan čustveni in ideološki naboj. Jezikovna lojalnost se skupaj s patriotizmom uvršča na zelo visoko mesto na lestvici moralnih in etičnih vrednot. Prizadevanja po ohranitvi slovenskosti so argentinske Slovence v veliki meri zaprla pred vplivi širše argentinske družbe in jih naredila za izredno homogeno, enovito, samozadostno in precej izolirano skupnost. O Sloveniji imajo precej subjektivno, mistificirano podobo, ki se ne ujema povsem z realno podobo države. Politično in ideološko so zelo enotni. Vse skupaj pa jih dela skoraj neprodušno zaprte tako za kulturne vplive širše okolice kot tudi za močnejše vplive dominantnega španskega jezika. Zavračanje novega okolja in manjša pripravljenost za spopad z novimi izzivi – vzrok za to je verjetno v neprosto-voljni priselitvi in v upanju po vzpostavitvi prvotnega stanja – torej spremlja relativno počasna akulturacija, kar ima v jezikovnem pogledu za posledico izredno visoko stopnjo ohranitve maternščine (seveda s primesmi arhaizmov).

Ostane nam še kratka primerjava s položajem v evropskih državah, kjer živijo Slovenci, ki smo jih včasih imenovali zdomci, ker se je pričakovalo, da so le na začasnem delu v tujini in da se bodo prej ali slej vrnil v Slovenijo. Zdi se, da prav zaradi te začasnosti niso imeli občutka, da je njihov jezik kakor koli ogrožen in mu tudi niso posvečali velike pozornosti. Kadar koli bi se namreč lahko vrnil domov in zopet zaživel v slovenskem okolju. V tem pa je seveda tičala past. Ob navidezni neogroženosti in sproščenosti se jezik hitro izgubi. Tako se je sčasoma veliko število teh začasno izseljenih skoraj nevede prelevilo v prave izseljence, njihova jezikovna kompetenca pa je padala. Še

bolj drži ta trditev za njihove otroke, pri katerih opazamo le še sledi slovenščine, medtem ko se lažje izražajo v nemščini, francoščini in drugih dominantnih jezikih okolja. Država Slovenija skuša pomagati po najboljših močeh s slovenskimi učitelji, veliko naredijo za ohranjanje maternščine tudi slovenski duhovniki, procesa jezikovne asimilacije pa seveda ne morejo v celoti zaustaviti.

Čeprav stanje med pripradniki prve generacije torej ni tako slabo, še posebej, ker se dobivajo tudi v družtvih, pri otrocih opazamo isti fenomen kot pri vseh tipičnih izseljencih – jezik ostaja le še v sledovih, prevladuje pa nemščina, francoščina, švedščina ali kak drug jezik okolja.

Država spodbuja kulturno dejavnost Slovencev in v okviru le-te še posebej ohranjanje maternega jezika tudi v novonastalih državah na ozemlju bivše SFRJ (Hrvaška, Makedonija, Bosna in Hercegovina, ZR Jugoslavija) ter v zamejstvu (Italija, Avstrija, Madžarska). Zamejske skupnosti tesno sodelujejo s Slovenijo in od nje tudi pričakujejo odločnejšo pomoč pri uveljavljanju svojih pravic (npr. zaščitni zakon o manjšinah v Italiji, dvojezične šole in napisi na avstrijskem Koroškem in Madžarskem), a pri tem niso vedno najbolj uspešne. Podobno se godi tudi z jezikom, ki ga predvsem pri mlajših le še redko slišimo. Dodatna ovira za ohranjanje maternščine in za učinkovitejšo pomoč iz Slovenije so tudi precejšnje razlike med slovenskim knjižnim jezikom in narečji, ki jih govorijo v Porabju in v Beneški Sloveniji.

Sklep

Kakšna je torej prihodnost slovenščine zunaj slovenskih meja? Glede na to, da je predvsem za mlajše generacije v veliki meri izgubila praktičnosporazumevalno vrednost in da se celo pri starejših ohranja bolj na simbolni kot na realni ravni, bi bilo najbrž nerealno pričakovati, da se lahko ohrani dalj časa. Še zlasti v deželah, ki so od matične Slovenije geografsko zelo oddaljene, je to brez dotoka novih priseljencev praktično nemogoče. Gre za popolno-

ma naraven proces, v katerem se manjšina ob normalni integraciji v novo okolje prilagodi novim razmeram. Seveda pa to še ne pomeni tudi izginotja občutka pripadnosti slovenstvu. Večina se v novih okoljih še vedno počuti Slovence in živi nekakšno dvojno identiteto: tako imamo ljudi, ki so najprej Američani, Kanadčani in Avstralci, a hkrati tudi Slovenci. To dvojnost večinoma doživljajo kot prednost, saj jim istovetenje z dvema med seboj dopolnjujočim a se kulturama daje večjo širino, krepí samozavest in daje občutek ponosa in pripadnosti. Dokler bo torej zavedanje o slovenskosti prispevalo k njihovi pozitivni samopodobi, ni strahu, da bi se Slovenci v svetu izgubili – in to ne glede na vedno šibkejšo vitalnost slovenskega jezika v teh okoljih.

Končno se zastavlja še vprašanje, kako je na odnos slovenščine vplival nastanek nove slovenske države. Ni dvoma, da je osamosvojitev med izseljence prinesla večje zanimanje tako za Slovenijo kot tudi za slovenski jezik in

da so se stiki med izseljenci in matično državo okrepili. Hkrati se je treba zavdati, da samo začetno navdušenje ni dovolj in da lahko dejansko prispevamo k ohranjanju materinščine le preko pristnih stikov in konkretnih dolgoročnih projektov sodelovanja, v katerih vidijo potencialne koristi oboji, Slovenci doma in tisti v svetu, pri čemer je pomembno, da so vanje vključeni predvsem pripadniki mlajših generacij. Vedno številčnejše šole in tečaji slovenskega jezika, ki vabijo potomce slovenskih izseljencev, da med bivanjem v Sloveniji spoznavajo jezik in kulturo svojih staršev oz. prednikov, lahko pri tem nedvomno odigrajo zelo pozitivno vlogo.

Literatura

Čebulj Sajko, B. 2000: *Razpotja Slovencev*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo. ZRC SAZU.

Giles, H in Johnson, P. 1987: Ethnolinguistic identity theory: a social psychological approach to language maintenance. *International Journal of the So-*

cology of Language 68: 69-99.

Klemencič, M. 1995: *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community*. Novo mesto: Dolenjska založba.

Romaine, S. 1989: *Bilingualism*. Oxford: Blackwell.

Šabec, N. 1995: *Half pa pu: The Language of Slovene Americans*. Ljubljana: ŠKUC, Studia Humanitatis.

Šabec, N. 1997: Slovene-English language contact in the USA. *International Journal of the Sociology of Language* 124 (*Sociolinguistics of Slovene*): 129-183.

Šabec, N. 2001: Jezik slovenskih izseljencev. V: Trebše Štolfa, M. in Klemencič, M. (ur.) *Slovensko izseljenstvo*. Ljubljana: SIM. 65-76.

Thernstrom, S., Orlow, A. in Handlin, O. (ur.) 1980: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge, MA and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.

Van Tassel, D. in Grabowski, J. J. (ur.) 1987: *The Encyclopedia of Cleveland History*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press in association with the Case Western University.

Žigon, Z. 1997: *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo. ZRC SAZU.

Dr. Janja Žitnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU v Ljubljani

Literarno ustvarjanje med izseljenci

Literarno delo slovenskih izseljencev je bilo v matični domovini še pred poldrugim desetletjem prav malo poznano. Tedanji sintetični pregledi in leksikoni nacionalne književnosti navajajo od več sto izseljenskih piscev le peščico imen. Prav tako neznatno je bilo zanimanje osrednjih kulturnih medijev za izseljensko književnost, medtem ko je osnovno in srednje šolstvo ta pomembni sestavni del nacionalne literature v celoti ignoriralo. V devetdesetih letih se je v okviru slovenske literarne znanosti in humanistike nasploh, predvsem pa tudi v okviru matične kulture, odnos do spregledanih ustvarjalcev v diaspori bistveno spremenil. Le slovensko šolstvo je ob tem očitnem premiku ostalo nepriza-

deto, o čemer bo med drugim tekla beseda v zadnjem delu tega prispevka. Ker se vprašanja slovenske slovstvene zgodovine, predvsem izseljenske, pogosto tesno prepletajo z vprašanji slovenske socialne, gospodarske in politične zgodovine, je smiselno, da se tudi tisti, ki se kakorkoli ukvarjajo z zgodovino zadnjih stoletij, vsaj v glavnih potezah seznanijo s temi vprašanji. Zato bo izseljenska književnost na tem mestu obravnavana z vidikov, ki omogočajo kar najbolj zgoščeno predstavitev osnovnih podatkov, hkrati pa nudijo dovolj širok vpogled v problematiko nastajanja, uveljavljanja in pomena tega dela narodne književnosti. Prispevek torej – po uvodnih podatkih – vključuje kratek pregled najpomembnejših piscev in se v nada-

ljevanju dotakne osrednjih vprašanih zdomske književnosti: njenega obsega, kakovosti in jezika ter njene integriranosti v nacionalno literaturo in kulturo.

Oris

Začetki književnega ustvarjanja v slovenskem izseljenstvu – če govorimo o književnosti v ožjem pomenu besede – segajo v prvo polovico 18. stoletja, pri čemer so v izseljenskem slovstvu še vrsto desetletij zatem prevladovala polliterarne oblike. Najznačilnejša tedanja oblika je (zlasti misijonsko) pismo,¹ od drugih vrst pa predvsem potopis, avtobiografija, polemično besedilo, verskopoučno in poljudno-znanstveno delo ter nekaj poezije. V

¹ Slovenski misijonarji so začeli objavljati svoja pisma že dvesto let prej; med leti 1642-1849 so jih objavljali v latinščini in nemščini v različnih glasilih v Augsburgu, Gradcu in na Dunaju, v slovenščini pa od leta 1833 dalje, od 1841 predvsem v *Zgodnji dani*.

dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja so slovenski izseljenci močnejše razvili literarno dejavnost zlasti v obeh Amerikah in manj v evropskem izseljenstvu; v ZDA je bilo njihovo literarno snovanje že tedaj izrazito razvejano in je zajemalo vse literarne zvrsti. V drugi polovici preteklega stoletja je slovenska izseljenska književnost, zlasti lirika, doživela svoj razcvet tudi v Avstraliji, v obeh Amerikah in Evropi pa se je, okrepljena z novimi pisci iz vrst povojne emigracije, v tem času kakovostno približala povprečni literarni ravni matične književnosti in jo v mnogih primerih tudi presegla. Slovenski izseljenski pisci – evidentirali smo jih približno 300 – so v vseh obdobjih prispevali v zakladnico slovenske književnosti nekaj več kot 500 samostojnih leposlovnih knjig in mnogo revialnih literarnih objav. Njihov prispevek v slovenskem jeziku predstavlja pomembno razširitev tematskega in izkustvenega razpona v slovenski nacionalni literaturi. S svojimi objavami v tujih jezikih pa v veliki meri prispevajo v književnost in kulturo svoje nove domovine prav tiste značilnosti, ki izrazito izhajajo iz slovenske književne tradicije.

Prva generacija izseljencev, tako predvojnih kot povojnih, je bila oziroma je literarno aktivnejša od naslednjih. Vzrok za to niso le dramatični sunki usode ob ločitvi od domovine in soočenju s tujino, temveč tudi eksistencialna potreba priseljske skupnosti, da se z razvojem izvirnega literarnega snovanja v materinščini – tako kot z gojenjem drugih oblik umetnosti in folklornih tradicij – kolikor mogoče uspešno brani pred asimilacijskimi pritiski večinskega naroda v novi domovini. O tem, kdo je pisal in kdo ne, so zato v izseljenstvu večkrat odločale

okolščine kot nadarjenost. A kdor je pisal, je tam lažje objavljati kot številni avtorji v domovini. Za sorazmerno ugodne publikacijske možnosti so skrbeli izseljenci sami, saj so založniški dejavnosti posvečali veliko pozornost, tako v smislu financiranja kot prostovoljnega dela. Približno šestina njihovih dosedanjih knjižnih izdaj je izšla v samozaložbi. Izseljenskih listov je bilo pred drugo svetovno vojno in po njej sorazmerno mnogo, prispevkov pa ni bilo vedno na pretek in zato je bila kakovostna uredniška selekcija prej izjema kot pravilo. Jože Bajec navaja v svoji bibliografiji 128 naslovov izseljske periodike samo do leta 1945, Marjan Pertot navaja kar 74 naslovov povojnih izseljenskih listov, ki so jih izdajali (in nekatere še vedno izdajajo) Slovenci v Argentini.² Danes izhaja še približno 30 naslovov slovenske izseljske periodike, kar je skoraj neverjetna številka, če jo primerjamo s številom še izhajajočih izseljenskih listov drugih evropskih narodov. Danski priseljenci v ZDA, od svojih več kot sto nekdanjih etničnih časopisov izdajajo le še dva.³ Tudi uredniški kriteriji v knjižnem založništvu so bili pogosto manj zahtevni kot v matični domovini. Ker pa se je v (zlasti povojni) emigraciji znašlo tudi precejšnje število nadarjenih ustvarjalcev, so njihova leposlovna dela dvignila kakovostno raven zdomske literature do tolikšne mere, da njeno mesto v narodni književnosti in kulturi ni več sporno.

Literarne zvrsti, periodika, pisci

Izseljska književnost je dosegla prvi vrhunec v dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja, ko se je slo-

vensko časnikarstvo v ZDA razvilo do neverjetnih razsežnosti. Poleg nekaterih »osrednjih« časopisov (*Prosveta*, *Ameriška domovina*, *Glas naroda*, *Enakopravnost*), revij (*Cankarjev glasnik*) in letnih publikacij (*Slovensko-ameriški koledar*, *Ameriški družinski koledar*, *Ave Maria koledar*) je izhajala še prava množica drugih. Proza, večinoma realistična, se je po vsebini razvejala v različne smeri (socialnokritična, proletarska, avtobiografska, potopisna, psihološka, dokumentarna, mladinska in humoristična). V poeziji je epike malo; prevladuje lirika, ki jo lahko z vsebinskega vidika prav tako razvrstimo v socialnokritično in proletarsko, osebnoizpovedno in ljubezensko, domovinsko in domotožno, didaktično, satirično in šaljivo poezijo ter refleksivno liriko. Tudi dramatika snovno, motivno in idejno spominja na poezijo in prozo; v tem času lahko zasledimo socialnokritično in proletarsko dramo, zgodovinsko dramo, »ljudsko« veseloigro, komedijo, satiro, farso in mladinsko igro.⁴ Med pomembnejšimi predvojnimi izseljenskimi avtorji v ZDA, ki so pisali večinoma v slovenskem jeziku, so Jože Grdina, Ivan Jontez, Jurij M. Trunk, Kazimir Zakrajšek, Ivan Molek, Zvonko A. Novak, Andrej Kobal, Anna Praček Krasna in Janko N. Rogelj – ti so pisali predvsem prozo in le nekateri tudi dramska dela in poezijo, ter pesnika Ivan Zorman in Jack Tomšič.⁵

V zahodni Evropi je med obema vojnima izhajalo deset »jugoslovanskih« izseljenskih listov in okoli dvajset komunističnih oziroma levo usmerjenih delavskih listov, v katerih so sodelovali tudi Slovenci; nekateri so imeli celo slovenske priloge. Od petih katoliških glasil za slovenske izseljence sta dve izhajali v Sloveniji, tri pa v zahodni Evropi. Z vidika leposlovnih prispevkov

2 J. Bajec, *Slovensko izseljsko časopisje 1891–1945*, Slovenska izseljska matica, Ljubljana 1980; M. Pertot, *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945–1990: II. del – časopisje*, Knjižnica Dušana Černeta, Trst 1991.

3 Gl. H. Bender idr., Roundtable "Press and Emigration": Discussion, v: *Dve domovini/Two Homelands*, Ljubljana 1999, št. 10, str. 157.

4 J. Petrič, Književnost slovenskih priseljencev in njihovih potomcev v ZDA od leta 1891, v: *Slovenska izseljska književnost 2: Severna Amerika*, Rokus in Založba ZRC, Ljubljana 1999, str. 89–101.

5 Grdina je v izseljenstvu napisal štiri pripovedna knjižna dela, in sicer knjigo spominov in tri potopise, Jontez pa je objavil tri knjige (povest in dva romana). Trunk je leto dni pred svojim prvim odhodom v ZDA objavil potopisno knjigo, po odhodu pa še tri pripovedna dela. Zaradi bogastva zgodovinskih podatkov sta njegovi deli *Amerika in Amerikanci* ter *Spomini* pomemben vir pri raziskovalnem delu na področju izseljske zgodovine. Pesnik, pripovednik in dramatik Zakrajšek je – poleg neliterarnih del – v tridesetih letih objavil v knjigah tri dramska besedila, med vojno pa še svoje pripovedno delo. Molek je v izseljenstvu napisal šest pripovednih in dramskih del, ki jih je objavil v samostojnih knjigah, pomemben pa je tudi kot prevajalec in urednik. Novak je v svojih treh knjigah objavil dve povesti in zbirko črtic, pripovednik in dramatik Kobal pa tri pripovedna in dve dramski deli. Krasna, ki je samo do leta 1975 objavila v revijah prek 200 pesmi, je avtorica dveh pesniških in treh proznih zbirk; Rogelj je objavil eno zbirko pesmi in proze in še dve prozni zbirki. V izseljenstvu priljubljeni pesnik Tomšič je v samozaložbi izdal dve zbirki preprostih pesmi, nekatere so uglasbene. Zorman, ki je prav tako v samozaložbi objavil kar šest zbirk pesmi skoraj »ljudsko« preprostih oblik, a izrazilo melodičnih, komunikativnih in snovno zanimivih, pa je nedvomno najpopularnejši slovenski izseljski pesnik. Večino njegovih pesmi so uglasbili znani slovenski skladatelji v domovini in izseljenstvu.

sta najzanimivejša mesečnika *Naš zvon* (1925–1927) in *Rafael* (1931–1935) oziroma *Izseljenski vestnik – Rafael* (1936–1937), kot *Izseljenski vestnik* (1938–1940). Ta besedila še ne predstavljajo opaznih umetniških poskusov, zanimiva so predvsem kot zgodovinski dokument, v katerem se slikovito zrcalijo izkušnje in občutki slovenskih izseljencev, zlasti v rudarskih predelih zahodne Evrope. Med kvalitetnejše predvojnne ustvarjalce slovenskega izseljenskega leposlovja se uvrščata predvsem pesnik in umetnostni zgodovinar Vojeslav Molè, ki je 33 let živel v Krakovu, zadnjih 8 let pa v ZDA, ter pripovednik, pesnik in literarni zgodovinar Janko Lavrin iz Velike Britanije, čeprav sta bili njuni osrednji pripovedni deli objavljeni šele leta 1970 oziroma 1987. Omeniti pa je treba tudi delo dveh Slovencev v Franciji, in sicer literarno in prevajalsko delo slikarja Vena Piona in v francoščini objavljeno poezijo (12 pesniških zbirk) ter nekaj prevodov Jeana Vodaina. Oba spadata – tako kot Molè in Lavrin – med t. i. »stare« oziroma predvojne izseljence, vendar sega težišče njunega literarnega oziroma prevajalskega dela v obdobje po drugi svetovni vojni.⁶

Slovenski listi in revije v Južni Ameriki, ki so izhajali že med obema vojnama in v katerih najdemo največ leposlovnih prispevkov (ustanovljeni so bili v Argentini konec dvajsetih oziroma v tridesetih letih), so *Slovenski tednik*, *Duhovno življenje*, *Novi list* in *Njiva*. Razen argentinskih Slovencev so v njih objavljali tudi pisci iz drugih dežel Južne Amerike. Tu so objavljali tudi najpomembnejši štirje avtorji predvojne obdobja: pesnik in pisatelj David Fortunat Doktorič iz Urugvaja, Ivan (Jan) Kacin iz Argentine (objavil je vrsto pesmi, pripovedi, esejev in dve dramski besedili), pisatelj Gvidon Jug, prav tako iz Argentine (poznamo ga predvsem po njegovi potopisni knjigi) in snovno zanimivi pesnik in pisatelj

Bogomil Trampuž Bratina iz Ekvadorja, ki je poleg knjige v španščini objavil le nekaj slovenskih pesmi v *Duhovnem življenju*, večji del njegove literarne zapuščine pa je ostal v rokopisu.⁷

Večina piscev prve generacije povojnih emigrantov, med katerimi se je »znašlo konservativno usmerjeno duhovno jedro slovenskega katolištva z vrsto že v domovini uveljavljenih pesnikov, pisateljev, dramatikov, esejistov, kritikov, literarnih zgodovinarjev, publicistov, znanstvenikov, političnih, nabožnih in gospodarskih piscev, ki so pred tem velikim eksodusom imeli večino v Sloveniji možnost javnega delovanja na več področjih,«⁸ je nadaljevala s pisanjem in objavljanjem že v begunskem obdobju 1945–1949, predvsem v avstrijskih taboriščih Peggez pri Lienzu, Vetrinju in Spittal ter v italijanskih taboriščih Servigliano, Eboli idr. Med tistimi, ki so se – bodisi neposredno iz domovine ali po bivanju v taboriščih – umaknili v evropsko zdomstvo, so na literarnem področju najpomembnejši Vinko Beličič, Stanko Janežič in Franc Jeza, ki so ustvarjali v Trstu, Vladimir Truhlar in Rafko Vodeb, ki sta delovala v Rimu, Metod Turnšek, ki se je leta 1956 preselil iz Trsta na Koroško, in Dimitrij Oton Jeruc, ki se je po več evropskih postajah ustalil v Belgiji. V začetku petdesetih let se je izselil v Nemčijo uspešni pripovednik Igor Šentjanc, ki je objavil v nemščini 23 romanov – nekateri so prevedeni v najrazličnejše evropske jezike. V obeh jezikih, slovenskem in nemškem, pišejo zlasti Vencoslav Šprager in Maruša Kresč v Nemčiji ter Tea Rovšek – Witze-
mann, Milena Merlak Detela in Lev Detela na Dunaju. Detela je kot pesnik, pisatelj, dramatik, prevajalec, urednik, publicist in literarni kritik med najplodovitejšimi avtorji povojne emigracije in se je v zadnjem času že dodobra uveljavil tudi v okviru slovenske matične kulture.⁹

Ustvarjalci, ki so se ob koncu štiridesetih let naselili v Argentini in drugih južnoameriških deželah, so deloma objavljali v reviji *Duhovno življenje*, ki je izhajala že vrsto let pred njihovim prihodom, zelo zgodaj pa so ustanovili tudi »svojo« periodiko. Slednja še danes predstavlja pomemben vir pri literarnozgodovinskih raziskavah na izseljenskem področju. Osrednji povojni periodični publikaciji sta *Zbornik – Koledar Svobodne Slovenije* (ust. 1949) in revija *Meddobje*, ki je začela izhajati kmalu po ustanovitvi Slovenske kulturne akcije (SKA) v Buenos Airesu leta 1954 in v kateri sodelujejo izseljenski avtorji iz najrazličnejših delov sveta. K individualni uveljavitvi posameznih izseljenskih piscev je bistveno pripomogla tudi dinamična dejavnost SKA na področju knjižnega založništva.

Med najvidnejšimi imeni prve povojne generacije je vsekakor Tine Debeljak, književnik, prevajalec, urednik in literarni zgodovinar. Skupaj s Francetom Papežem, Vinkom Žitnikom, Vinkom Rodetom, Tinetom Debeljakom ml. in Tonetom Rodetom spada tudi med najpomembnejše argentinskoslovenske pesnike. V dramatik izstopajo Joža Vombergar, povratnik Zorko Simčič in Marjan Willenpart. Pravičen in zanesljiv izbor najkvalitetnejših avtorjev med številnimi tamkajšnjimi pripovedniki pa je težka naloga. Najbolj sta se uveljavila Zorko Simčič (zlasti z romanom *Človek na obeh straneh stene*) in Ruda Jurčec, ki je pridobil široko bralstvo tako z *Ljubljanskim triptihom* kot s svojimi spomini v treh delih. Med približno dvajsetimi drugimi odmevnejšimi pripovedniki ni mogoče spregledati Stanke Kocipra, ki se je v izseljenstvu še enkrat preskusil tudi kot dramatik, pretanjenega Franca Sodje, Lojzeta Ilije iz Venezuele – svoje delo je zbral v petih knjigah, provokativnega Toneta Brulca, plodovitega Ivana Korošca, priljubljenega mladinskega pisatelja Mirka Kunčiča, snovno zanimivega Pavla Šimca,

6 Podrobneje v: J. Žitnik, Literarni poskusi Slovencev v drugih deželah Evrope do leta 1945, v: *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija*, Rokus in Založba ZRC, Ljubljana 1999, str. 77–116.

7 I. Mislaj in Z. Tavčar, Literarno delo južnoameriških Slovencev pred drugo svetovno vojno, v: *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*, Rokus in Založba ZRC, Ljubljana 1999, str. 23–79.

8 L. Detela, Povojna slovenska zdomska književnost v Evropi, v: *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija*, str. 122.

9 L. Detela, n. d., 117–190 in 219–229; Janja Žitnik, Povojna slovenska zdomska književnost v Evropi: Dunaj, v: *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija*, str. 191–218.

ki se je iz Bolivije oglašil že z več knjigami in z občasno objavo kratke proze v publikacijah Slovenske izseljenske matice, ter osrednjega predstavnika bogate planinske literature Vojka Arka.¹⁰

Tudi povojni priseljenci v ZDA so se deloma naslonili na periodiko in knjižno založništvo SKA. Med pripovedniki sta nedvomno v ospredju najplodovitejši in najodmevnejši Karel Mauser, ki je po odhodu iz domovine objavil kar 19 knjig, ter Frank Bükvič s svojimi štirimi knjižnimi deli, napisanimi v izseljenstvu. V poeziji priznavajo vodilno mesto Mileni Šoukal: Po odmevni prvi pesniški zbirki (1969) je vse do leta 1999 objavljala samo v revijah in zbornikih, tega leta pa je v Celju izšla njena izčrpno komentirana nova zbirka. Marjan Jakopič je v izseljenstvu napisal dve pesniški zbirki, Mirko Javornik, ki se je kot pisatelj uveljavil že pred odhodom v ZDA leta 1960, pa je od svojih petih knjig napisal v izseljenstvu samo zadnjo.¹¹

Podobno kot v ZDA je po drugi svetovni vojni tudi v Kanadi delovalo manj izseljenskih leposlovnih ustvarjalcev kot v Argentini. Na prvem mestu bi omenila z literarnega vidika najzanimivejšega pisatelja in slikarja Teda Kramolca, ki je svoje pripovedno delo objavil v treh knjigah. Irma Marinčič Ožbalt je v devetdesetih letih zbrala svojo kratko prozo v dveh zbirkah, Ivan Dolenc je v Kanadi med tamkajšnjimi Slovenci opravil pionirsko delo s svojim pisateljskim in uredniškim delom, Cvetka Kocjančič pa s svojim biografskim delom in z organizacijskimi prizadevanji na področju kulture. Najplodovitejši slovenskokanadski pesnik Zdravko Jelinčič je v osemdesetih letih predstavil javnosti izbor svoje poezije v treh zbirkah, skupaj z njegovimi revialnimi objavami je izšlo več kot tristo njegovih pesmi.¹² Drugi vidnejši slovenskokanadski pisci bodo omenjeni v nadaljevanju.

Slovenci v Avstraliji so se začeli uveljavljati na področju leposlovja z ustanovitvijo časopisa *Misli* leta 1952, v katerem so, sprva predvsem duhovniki, objavljali kratko prozo, večinoma po zgledu mohorjank. Sledil je, poleg drugih neliterarnih listov, časopis *Vestnik* z občasno kratko prozo ljubezenske vsebine in s čustvenimi opisi odhoda izseljencev iz domovine. Poezija v prvem desetletju – do izida prve slovenske knjige v Avstraliji, pesniške zbirke Berta Pribca leta 1962 – ni odražala resnejših literarnih ambicij. Leta 1973 je izšla druga zbirka Pribčeve poezije, leta 1979 pa je bil ustanovljen *Avstralski Slovenec*, v katerem sta začela objavljati Jože Žohar in Danijela Hliš. Na pobudo pesnice in urednice Pavle Gruden so leta 1982 ustanovili literarno revijo *Svobodni razgovori*, nekaj let pozneje je revija postala glasilo Slovensko-avstralskega literarno-umetniškega krožka (SALUK). Tu sta se omenjenim pesnikom pridružila še Cilka Žagar in Peter Košak. Vsi so svoje delo predstavili bralcem tudi v samostojnih pesniških zbirkah, Košak v osemdesetih letih, Pribac (s svojo tretjo zbirko), Grudnova, Hliševa, Žagarjeva in Žohar (z dvema zbirkama) pa v devetdesetih. Njihova lirika predstavlja kakovostno jedro literarnega snovanja Slovencev v Avstraliji, ki so v novi domovini že samo do leta 1996 objavili več kot sedemdeset samostojnih knjig.¹³ V Aziji in Afriki ni večjih slovenskih skupnosti, od tam in iz Papue – Nove Gvineje se oglašajo predvsem posamezni misijonarji, največ njihovih prispevkov bomo našli v revijah *Katoliški misijoni*, *Duhovno življenje* in *Misijonska obzorja*. Z literarnoestetskega vidika izstopata Jože Cukale iz Indije in priznani pesnik Vladimir Kos z Japonske, ki je svoje delo objavil v devetih samostojnih zbirkah.¹⁴

Do osamosvojitve Slovenije so izseljenjski pisci praviloma objavljali svoja

dela bodisi pri glavnih izseljenskih založbah in revijah ali pa v okviru slovenskega zamejskega tiska v Celovcu, Gorici in Trstu. Njihove objave v domovini so bile redke. Zlasti za tiske politične emigracije je bilo v tem času značilno, da je uvoz teh del v domovini – celo v posameznih izvodih in torej za osebno uporabo – veljal za kaznivo dejanje. V zadnjem desetletju je tudi vrsta založb v matični Sloveniji odprla vrata za izdajo novih izseljenskih del ali ponatisov nekaterih uspešnejših knjig starejšega datuma, ki so bile do tlej Slovincem v domovini komajda dostopne.

Obseg in kakovost izseljenskega slovstva

Če bi poskušali oceniti obseg izseljenske književnosti po številu literarnih del, objavljenih v knjižni obliki, resnično ne bi mogli soditi, da ta literatura predstavlja količinsko zelo pomemben del slovenske književnosti, saj so naši zdomci¹⁵ oziroma izseljenci, kot je bilo že uvodoma omenjeno, od zgodnjih literarnih začetkov do danes objavili vsega skupaj le nekaj več kot petsto leposlovnih knjig. Zelo verjetno pa bi se pokazalo drugačno razmerje, če bi evidentirali vse njihove revialne literarne objave. Izseljenskih piscev, ki so objavljali svoje pesmi in kratko prozo predvsem v izseljenjski periodiki, koledarjih in zbornikih, je nekaj sto. Avtorji sintetičnega pregleda *Slovenska izseljenska književnost*¹⁶ smo zabeležili približno tristo takšnih piscev, precej imen pa je verjetno ostalo nezabeleženih, deloma tudi zato, ker so predvsem v dvajsetih in tridesetih letih pogosto objavljali anonimno.

Slovenskih zdomskih pripovednikov, pesnikov in dramatikov, ki so

10 M. Jevnikar, H. Glušić, T. Kermauner, Povojna slovenska književnost v Južni Ameriki, v: *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*, str. 81–316.

11 H. Glušić, Književnost novih slovenskih priseljencev v ZDA po letu 1945, v: *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*, str. 289–304.

12 M. Jurak, Literarno ustvarjanje Slovencev v Kanadi, v: *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*, str. 333–383.

13 B. Suša, Literarno ustvarjanje Slovencev v Avstraliji v slovenskem jeziku, v: *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija*, str. 267–303.

14 L. Detela, Dva slovenska besedna umetnika v Aziji, v: *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija*, str. 321–333.

15 Ta izraz uporabljajo zase povojni emigranti sinonimno z izrazom »izseljenci«. Tudi sama ga uporabljam z enakim pomenom in ne kot oznako za »prebivalca Slovenije, ki je v času opazovanja delal v tujini ... (oziroma družinski član, ki je z njim živel v tujini)« – takšna je definicija izraza »zdomec« v *Statističnem letopisu Republike Slovenije*, Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 1999, 75–76 (citirano po: M. Bevc in V. Prevolnik-Rupel, Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta, v: *Dve domovini/Two Homelands*, Ljubljana 2000, str. 11–12, str. 149).

16 *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija; Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika; Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*, ur. J. Žitnik s sodelovanjem H. Glušić, Rokus in Založba ZRC, Ljubljana 1999.

svoje delo objavljali tudi v samostojnih knjižnih izdajah, pa je le nekaj več kot sto. Primerjava s številom gesel v zadnji izdaji leksikona Cankarjeve založbe *Slovenska književnost*¹⁷ – v leksikonu je obravnavanih približno 1300 piscev – bi prinesla oceno, da predstavlja delež izseljenskih avtorjev samostojnih literarnih knjižnih izdaj eno trinajstino vseh ustvarjalcev slovenskega slovstva od Trubarja dalje. Takšna ocena bi bila kajpak silno nezanesljiva, saj moramo upoštevati, da omenjeni leksikon na eni strani vključuje tudi pomembnejše slovenske literarne zgodovinarje ter pisce nekaterih drugih znanstvenih in strokovnih besedil, medtem ko bi, na drugi strani lahko našli v vseh obdobjih do danes še celo množico »obrobnejših« matičnih in zdomskih literarnih ustvarjalcev, ki v osrednjem leksikonu niso omenjeni.¹⁸ S tovrstnimi primerjavami si pri ugotavljanju količinskega deleža izseljenske književnosti v okviru slovenskega slovstva torej ne moremo pomagati. Pomembno pa je, da je v zadnji izdaji slovenskega literarnega leksikona vključena že kar polovica pomembnejših izseljenskih avtorjev, kar je tudi ena glavnih novosti te izdaje.

Pomena izseljenske književnosti in njenega mesta v zakladnici slovenske literature in kulture seveda ne moremo ocenjevati na osnovi njenega obsega, čeprav tudi ta nikakor ni zanemarljiv. Menim, da je besedna umetnost slovenskih izseljencev pomemben in še vedno vitalen del slovenske književnosti predvsem zato, ker jo bogati z novimi, drugačnimi literarnimi vzgibi, temami in vidiki. Kot je zapisala Helga Glušič, je pisatelj v izseljenstvu z umetniškim oblikovanjem v slovenskem jeziku duhovna in kulturna vez domovine s svetom in sveta z domovino.¹⁹ To seveda velja tudi za mlajše izseljenske generacije, ki večinoma pišejo že v tujih jezikih. Izseljenski pisci namreč vnašajo z izvirnimi deli, napisanimi v materinščini, v slovensko literaturo svoje intimno doživljanje tujine, ki jim je postala dom. Na drugi strani

pa tisti, ki pišejo v jeziku nove domovine in so njihova dela postala sestavni del literatur drugih narodov, vnašajo v tuje literature prvine slovenskih književnih in kulturnih tradicij.

Razumljivo je, da književnosti slovenskih izseljencev ni mogoče ovrednotiti s splošno oceno. Med literarno vrednostjo posameznih del je skoraj tolikšen razpon kot v slovenski matični literaturi. Edina že na prvi pogled nesporna splošna ugotovitev je ta, da leposlovno delo slovenskih izseljencev ni dalo tako velikih imen, kot jih najdemo med emigrantskimi pisci nekaterih drugih evropskih narodov. Ali je literarna vrednost del slovenskih izseljencev v preseku njihove celotne književne produkcije res, kot pogosto beremo v različnih poskusih njene splošne ocene, nižja od domače, je težko reči, saj še nihče ni izračunal deleža na domačih tleh nastalega »relevantnega« leposlovja (recimo, da naj bi bila to dela, ki so vključena v temeljne literarnozgodovinske pregledne in leksikone, knjižne zbirke slovenskih klasikov ter obvezne učne vsebine) v odnosu do celotne matične književne produkcije v zadnjem stoletju na eni strani in ustreznega deleža v hkrati nastali izseljenski literaturi na drugi strani. Če bi se strinjali, da je kakovostna raven slovenske izseljenske književnosti nižja od matične, bi to pomenilo, da njena povprečna literarna dela zadoščajo nižjim kriterijem kot povprečna dela matičnih piscev, njena najboljša dela ne dosegajo najboljših sočasno nastalih del v domovini. Preden sprejmemo takšno oceno, je vsekakor vredno razmisliti o posebnih okoliščinah, ki so do nedavnega pogojevale tovrstne splošne vtise in sklepanja v domovini. Med njimi naj – poleg težje dostopnosti in skromnejšega poznavanja izseljenske književnosti v primerjavi z matično – omenim le eno zgovorno dejstvo: šele leta 1993 se je prvič zgodilo, da je zdomski avtor (Zorko Simčič) prejel za svoje delo nagrado Prešernovega sklada. Pred tem nam je bila namreč v domovini tuja že

sama misel, da bi v okviru literarnega vrednotenja (in nagrajevanja) posvečali matičnim in izseljenskim književnikom enakovredno pozornost.

Izbor jezika

Do konca 19. stoletja so bila izseljenska, predvsem misijonarska besedila napisana večinoma v latinščini, nemščini in drugih vodilnih evropskih jezikih, nekaj celo v jezikih ameriških staroselcev, le manjši del teh besedil je bil objavljen v slovenščini. Po ustanovitvi prvega slovenskega izseljenskega časopisa leta 1891, ko so bili postavljeni temelji za razmah suverene slovenske izseljenske kulture in še zlasti literarnega ustvarjanja, pa je v izseljenski književnosti močno prevladala materinščina. Tudi med obema svetovnima vojnoma in kmalu po drugi svetovni vojni so slovenski izseljenski avtorji še vedno v veliki večini pisali in objavljali v slovenskem jeziku. V teh obdobjih je ustvarjala predvsem prva generacija slovenskih priseljencev, ki je večinski jezik svoje nove domovine na splošno slabše obvladala kot naslednje generacije. Pripadnikov prve priseljske generacije, ki so bili že kmalu po prihodu sposobni ustvarjati leposlovna dela v večinskem jeziku, je bilo malo. Zelo pomemben dejavnik pri tem razmerju je tudi dejstvo, da so se s svojim literarnim delom obračali predvsem na svojo etnično skupnost, saj so – skupaj z nosilci prosvetnih, verskih in najrazličnejših kulturnih dejavnosti – prevzeli poslanstvo ohranjanja in krepitev slovenske etnične identitete v izseljenstvu.

Delež v izseljenstvu rojenih piscev slovenskega porekla se v zadnjem času povečuje. Skoraj vsako leto se v njihovih vrstah pojavi kakšno novo ime. Ker je njihova povezanost s priseljsko skupnostjo in tudi s Slovenijo vse šibkejša, v matični domovini vedno težje v celoti zasledujemo poti, po katerih ti pisci v tujih jezikih prenašajo slovensko slovstveno tradicijo, mentaliteto, duhovne vrednote in druge značilnosti

¹⁷ *Slovenska književnost*, ur. J. Kos, K. Dolinar in A. Blatnik, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996.

¹⁸ Uredništvo leksikona piše v uvodnem sporočilu, da so upoštevali le tiste novejšje avtorje, ki so se že močneje uveljavili in pritegnili pozornost javnosti, saj je število natisnjenih književnih besedil od izida prve izdaje leksikona (1982) nenavadno naraslo.

¹⁹ H. Glušič, Slovenska izseljenska književnost: sklepna misel, v: *Slovenska izseljenska književnost* 3, str. 358.

v tuje kulture. Trenutno je delež slovenskih izseljenskih leposlovnih objav v materinščini, v celoti gledano, le še nekoliko večji od polovice.²⁰ To pomeni, da delež njihovih objav v večinskem jeziku njihovih novih domovin narašča, kljub temu da je matična Slovenija tik pred osamosvojitvijo leta 1991 odprla vrata svojih osrednjih revij in založb za objavo njihovih del v materinščini. Mnogi izseljenski pisci druge in tretje generacije navajajo v popisih prebivalstva večinski jezik dežele kot svojo materinščino, čeprav na drugi strani vsaj nekateri še vedno gojijo vezi z rojstno deželo in kulturo svojih prednikov. Njihovo poslanstvo se vse bolj preusmerja od krepitve slovenske etnične identitete v izseljenstvu k bogatenju kulturne zakladnice svoje mnogoetnične domovine s kulturnimi prvini naroda, s katerim jih povezuje njihov etnični izvor. Svoje književno delo torej vse pogostejše namenjajo govornemu področju, ki je mnogo širše od slovenskega.

V prvi generaciji predvojnih izseljencev v ZDA, ki so pisali v angleščini, sta najpomembnejša Louis Adamič (s svojimi dvajsetimi večinoma zelo odmevnimi knjigami) in Paul Laric. V drugi generaciji predvojnih priseljencev izstopajo Mary Jugg Molek, Frank Mlakar in Rose Mary Prosen, ki je objavila pet kakovostnih angleških pesniških zbirk. Med angleško pišočimi je treba poleg Adamiča vsekakor izpostaviti mnogo manj plodovita avtorja Larica in Mlakarja, ki se s svojima najpomembnejšima knjigama (*Maribor Remembered* in *He, the Father*) uvrščata v vrh slovenskoameriškega pripovedništva.²¹ V Avstraliji objavljajo v angleščini predvsem pesnici Michelle Leber in Danijela Hliš ter pisatelj Ivan Kobal in Janko Majnik. V nemškem govornem prostoru sta se po drugi svetovni vojni najbolj uveljavila izseljenska književnika Igor Šentjurs in Lev Detela. V francoščini objavlja (poleg že omenjenega Jeana Vodaina) v zadnjem času še nekaj zdomskih avtorjev, med njimi Evgen Bavčar, v Veliki Britaniji predvsem Ilfige-

nija Simonovič, v španskem govornem prostoru pa je priznana pisateljica slovenskega rodu Vlady Kociancich, avtorica cele vrste uspešnih romanov. Uspehu in odmevnosti, ki ju je dosegel Louis Adamič v okviru ameriške literature, etničnih študij in publicistike, se poslej ni približal še noben slovenski izseljenski književnik, čeprav so si nekateri pridobili bolj ali manj zanesljivo mesto v kulturi nove domovine. Mnogo manj plodovit kot Adamič je kanadski dramatik slovenskega rodu John Krizanc. Za angleško gledališko delo *Prague* (1983) je prejel najvišjo kanadsko nagrado – *Governor General's Award*.

Če primerjamo pisce prve generacije predvojnih slovenskih priseljencev v druge evropske države in Kanado s pisci prve generacije povojnih priseljencev, opazimo zanimivo razliko: predvojna prva generacija v teh državah je večinoma pisala v slovenščini, povojna je vse bolj uporabljala v literaturi materinščino in večinski jezik nove domovine, v zadnjem času že oba jezika približno v enaki meri. Če si podrobneje ogledamo izobrazbeno strukturo piscev prvih priseljenjskih generacij, ki pišejo tudi ali samo v večinskem jeziku, vidimo, da je na splošno višja od izobrazbene strukture piscev, ki pišejo samo v materinščini.²² In ker je izobrazbena struktura predvojne emigracije nižja od izobraženosti povojne emigracije, tudi ta dejavnik pojasnjuje izrazitejšo literarno dvojezičnost slednje.

Dejstvo, da je uspešna literarna dvojezičnost tesno pogojena z avtorjevo izobrazbo, nazorno dokazuje primer osmerice najvidnejših slovensko-kanadskih piscev. To so Ludve Potokar, Ted Kramolc, Irma Marinčič Ožbalt, Ivan Dolenc, Tom Ložar, Franc Šehovič, Cvetka Kocjančič in Danica Dolenc ml.²² Vsi so (bili) pripadniki prve povojne priseljenjske generacije, njihova starost ob prihodu je bila zelo različna. Tudi njihova povezanost s slovensko skupnostjo v Kanadi je različna, pri Ložarju in Kramolcu je npr. mnogo manj-

ša kot pri Dolencu in Kocjančičevi. Vsi ti slovenskokanadski književniki, ki s svojimi deli večinoma segajo nad kakovostno povprečje slovenske izseljenske književnosti, so zaključili univerzitetni študij. Ludve Potokar je končal študij na univerzi v Clevelandu, Ivan Dolenc v Ljubljani, vsi drugi so diplomirali na univerzah v Kanadi. Razen treh so vsi opravili tudi magisterij, doktorat ali specialko, eden v ZDA, ostali v Kanadi. Vsi razen treh so študirali jezike in književnosti. Vsi razen enega, ki piše samo v angleščini, so znani tako po svojih slovenskih objavah kot po angleških. Čeprav so bili vsi rojeni v Sloveniji (le eden v begunskem taborišču v Avstriji), je vsaj pri nekaterih očitno, da je v tem trenutku njihovo obvladanje angleščine že mnogo boljše od njihovega znanja slovenščine, ki jo v vsakdanjem življenju vse manj uporabljajo. Zato nekateri od omenjenih piscev pri slovenskih objavah že potrebujejo pomoč slovenskega lektorja.

Kadar so s tematiko in sporočilom svojega dela usmerjeni k slovenskemu bralstvu, ustvarjajo v materinščini, kadar pa želijo nagovoriti širšo kanadsko družbo, kamor spadajo tudi v Kanadi rojeni otroci in vnuki slovenskih priseljencev, pišejo v angleščini. Pogosto svoja dela pozneje sami prevedejo v drugi jezik. Večina se ukvarja tudi s prevajanjem del drugih avtorjev, s čimer uspešno dopolnjujejo svoje poslanstvo v okviru kulturnega posredništva. Dejstvo, da je kanadska država finančno podprla izid enega samega slovensko-kanadskega leposlovnega dela, zgovorno priča o tem, da so bili Slovenci v Kanadi prisiljeni poiskati samostojne načine spodbujanja kreativnega pisanja v materinščini na eni strani ter posredovanja slovenske kulture anglofonski večini na drugi strani.

Pri drugi generaciji slovenskih piscev v Kanadi (sem spada, npr., dramatik John Krizanc) takšnega dvojnega poslanstva večinoma ni več. Njihove literarne ambicije so usmerjene k an-

20 J. Petrič, n. d., str. 155–257.

21 To pa ne velja za slovenske pisce v Argentini, kjer se je večina intelektualcev povojne slovenske politične emigracije tako rekoč odpovedala prodoru v argentinsko kulturo in se osredotočila na konsolidacijo lastne narodne kulture znotraj svoje priseljenjske skupnosti.

22 Franca Sodja, ki je večino svojega življenja prav tako prebil v Kanadi, v tej skupini ne obravnavam, saj je vsa svoja leposlovna knjižna dela objavil v Argentini, kjer je bival 17 let.

glofonski publiki in literarni kritiki. Pred njima nastopajo kot Kanadčani in ne kot kanadski priseljenci, ki bi pri objavi in promociji svojih del vsaj občasno pričakovali podporo svoje etnične skupnosti ali podporo iz državnih sredstev, namenjenih za izvajanje multikulturne politike.

Pogoji za dvojezično literarno ustvarjanje priseljskih piscev so v posameznih deželah zelo različni. Multikulturna politika in praksa v izrazito etnično mešanih državah še ne zagotavlja enakih možnosti za razvoj in širše uveljavitve vseh kultur, ki so prisotne v mnogoetnični družbi. Uveljavitev posameznega priseljskega avtorja v novi domovini je pogosto manj odvisna od literarne vrednosti njegovih del kot od njegove individualne podjetnosti v tej smeri. Tudi pisateljeva ideološka usmeritev lahko odpira vrata politično zainteresiranih založb in revij. Tisti, ki pridobijo status pisatelja v izgnanstvu, so lahko za določene medije v novi domovini celo zanimivejši od njenih matičnih piscev.

Da bi prodrli v večinsko kulturo in dosegli čim širše bralstvo, so se nekateri pisci odrekli pisanju v materinščini in se v celoti (nekateri tudi zelo uspešno) posvetili ustvarjanju v večinskem jeziku. Tisti, ki so v izseljenstvu postali izrazito dvojezični pisatelji, so izbrali težjo pot. V večinskem jeziku so zaradi slabših osebnih povezav z vodilnimi založniki in uredniki mnogi od njih teže objavljali kot njihovi pisateljski kolegi, pripadniki večinskega naroda. Najpodjetnejši so v novi domovini ustanovili lastne literarne revije ali celo lastno založbo. In če so bile njihove publikacije v okviru teh podjetij dovolj odmevne, so poslej lažje prodirali tudi v osrednje kulturne medije svoje nove domovine. Določeno število kakovostnih izseljskih piscev pa zaradi svoje enojezičnosti ostaja dostopnih le pripadnikom svojega matičnega naroda/ jezika. Njihovo literarno delo dejansko predstavlja značilen in zelo pomemben, čeprav izoliran, neintegriran del raznolike kulture v mnogoetnični deželi, ki

jih je sprejela v svoj gospodarski, politični in pravni sistem, ne pa tudi v svojo kulturo.

Vračanje izseljske književnosti v matični prostor

V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni so kulturnopolitične razmere v Sloveniji bolj preprečevale kot pa spodbujale integracijo emigrantskega slovenskega v matično kulturo. V sedemdesetih letih se odpre nekaj več možnosti za začetek tega procesa, ki z letom 1990 prestopi meje individualnega znanstvenoraziskovalnega interesa, osebnih stikov z zdomskimi književniki in občasnih zdomskih leposlovnih objav v posameznih matičnih kulturnih revijah oziroma pri posameznih domačih knjižnih založbah in postane splošna značilnost sodobne izvirne kulturne ponudbe na Slovenskem.

Da bi bila slovenska kultura trdnjša v povezavi vseh svojih sestavnih delov – matičnega, zamejskega in izseljskega, se morajo njeni deli in njihove medsebojne vezi še naprej krepiti. Hkrati predstavlja ohranjanje slovenstva kjerkoli, ne glede na njegove zemljepisne koordinate, za narod, ki v demografskem pogledu postopoma usiha, naraavno nujno. Vendar so pogoji za ohranitev in nadaljnji razvoj literarne in publicistične (kot tudi katerekoli druge umetniške oziroma kulturne) dejavnosti slovenskih izseljencev vedno težji, o čemer razpravlja obilica člankov v izseljski periodiki. Ne glede na primere posameznih še vedno dejavnih in trdoživih izseljskih kulturnih društev in ustanov lahko na splošno ugotovimo, da se kulturna jedra slovenskih izseljskih skupnosti ne obnavljajo več v zadostni meri z novimi generacijami. Vse manj mladih se zanima za delo v izseljskih organizacijah, čeprav tudi tam večinski jeziki postopoma izpodrivajo slovenščino. Zato je razumljivo, da število zdomskih revij še naprej upada,²³ prav tako kot obseg izseljen-

skega knjižnega založništva. Kljub temu v tujini vsako leto še vedno nastajajo nova slovenska literarna dela. Vzrok za to, da se zdomski pisci za objavo svojih del vse pogosteje obračajo na založbe in revije v Sloveniji, torej ni le večja odprtost matičnega prostora za sprejemanje zdomske kulture, temveč tudi zmanjšana možnost publiciranja slovenskih literarnih del v diaspori.

Vračanje zdomske književnosti v matični prostor se kaže zlasti na treh področjih: v kulturi, literarni znanosti in šolstvu. Za jasnejšo predstavbo o radikalno pospešenem tempu in sunkovito povečanih dimenzijah tega procesa v letih 1990–2002 naj izpostavimo le nekaj najzgovornejših podatkov. Samo v prvih osmih letih preteklega desetletja je v Sloveniji izšlo več izseljskih leposlovnih knjig kot v vseh poprejšnjih obdobjih skupaj – od leta 1836, ko je na Slovenskem izšla prva izseljska knjiga.²⁴ Tudi od osmih dosedanjih matičnih izdaj antologij zdomske poezije in proze je bila le prva objavljena v osemdesetih letih in zadnja pravkar, ostalih šest pa je izšlo v zgoščenem obdobju 1990–1993. Podobno korenit zasuk lahko opazimo v okviru slovenske literarne znanosti. Prvi celovitejši pregled te književnosti je bil objavljen v Ljubljani leta 1999,²⁵ v večjem obsegu je bila izseljska literatura vključena v leksikon Cankarjeve založbe *Slovenska književnost* in v *Pregled književnosti, v: Slovenska književnost 20. stoletja* Andrijana Laha leta 1996, v osrednji literarnozgodovinski pregled novejšega obdobja *Slovenska književnost III* (DZS, Ljubljana) pa šele leta 2001. V teh delih je zdomsko slovstvo mnogo temeljiteje predstavljeno kot v vseh dotedanjih delih slovenske literarne zgodovine. Število domačih raziskovalcev zdomske književnosti in njihovih monografij, zbornikov in drugih objav s tega področja je v prvi polovici devetdesetih let skokovito naraslo, prav tako opazno se je v istem času povečalo tudi število kulturnih revij v Sloveniji, ki so pokazale poudarjen interes za izseljsko slovstvo.

23 O nezadostnem obnavljanju uredništev slovenske periodike v Argentini in o osipu avtorjev prispevkov na eni strani in bralcev na drugi piše A. Horvat v članku Periodični tisk v povojni slovenski emigrantski skupnosti v Argentini, v: *Dve domovini/Two Homelands*, Ljubljana 2000, št. 11–12, str. 241–249.

24 Gre za delo Franca Pirca z naslovom *Franz Pirz, misijonar v polnozhni Ameriki: Podbreshanom, svojim nekdanjim farmanom is Noviga Jorka v spomin*, N. od Kleinmayr, Ljubljana 1836.

25 Glej opombo 16.

Na področju šolstva za sedaj lahko govorimo le o delni vključenosti izseljske književnosti, a še to le v univerzitetne študijske programe. Kot sem že uvodoma nakazala, osnovnošolske učne vsebine za pouk slovenščine niso vsebovale nikakršne obravnave izseljske književnosti in je še vedno ne vsebujejo, čeprav je z njeno vključitvijo v temeljna dela slovenske literarne zgodovine izpolnjen osnovni pogoj za njeno integracijo tako v osnovnošolske kot tudi v srednješolske učne vsebine. Vendar slovenska izseljska književnost žal tudi v srednješolskih učbenikih in berilih za pouk slovenske književnosti ni zastopana. Tu so, za primerjavo, glavni slovenski pisci iz zamejstva sorazmerno dobro predstavljeni, medtem ko v obsežnem izboru srednješolskih beril, učbenikov, delovnih zvezkov ter seznamov beril za obvezno in dodatno domače branje izseljskih avtorjev sploh ni – razen v že omenjenem pregledu Andrijana Laha iz leta 1996, ki pa ga ni med potrjenimi srednješolskimi učbeniki. Ta hip se slovenski srednješolci lahko seznani s kratkim pregledom izseljske književnosti le s pomočjo videokasete o ohranjanju slovenščine v zamejstvu in izseljenstvu, ki je sestavni del učbeniškega kompleta *Na pragu besedila* za 3. letnik srednjih šol (Rokus, Ljubljana 2001). Vprašanje integralne vključitve zdomske literature v obravnavo slovenske književnosti pa je zaenkrat še v celoti prepuščeno interesu in iznajdljivosti posameznega učitelja.

Povečano zanimanje za zdomsko kulturo in književnost je eden od vzrokov, da se je v zadnjem času vrnilo v domovino tudi nekaj priznanih emigrantskih piscev, zlasti tistih, ki jih je po upokojitvi v emigraciji k temu še dodatno spodbudil znova okrepljeni občutek domotožja, hkrati pa so opazili, da postaja njihovo delo v Sloveniji vse bolj odmevno. Zaradi spremenjenih kulturnopolitičnih razmer po osamosvojitvi Slovenije, deloma pa tudi zaradi gospodarske krize v Argentini, so se v

zadnjem desetletju že preselili v domovino svojih staršev tudi nekateri v izseljenstvu rojeni književniki in drugi umetniki. Značilen primer je pisatelj, publicist in nekdanji predsednik Slovenske kulturne akcije Andrej Rot, ki je po prihodu leta 1991 prevzel mesto glavnega urednika *Slovenca*, z letom 1993 pa vodilno mesto pri nacionalnem radiu. Od piscev prve generacije povojnih izseljencev je najbolj odmevala vrnitev Zorka Simčiča, medtem ko že kar številni avtorji, med njimi Bert Pribac, Lev Detela, Milena Merlak Detela, Venčeslav Šprager in Ifigenija Simonovič, v zadnjem času živijo bolj ali manj izmenično v obeh domovinah, kar jim omogoča tesnejši stik z obema kultura in lažje pogoje za uresničevanje kulturnega posredništva med njima.²⁶ V vseh omenjenih primerih gre seveda za dvojezične pisce.

Med zgovornimi indikatorji vračanja izseljske književnosti v matični prostor je tudi dejstvo, da je vse več zdomskih avtorjev včlanjenih v Društvo slovenskih pisateljev. Tisti slovenski književniki, ki še naprej živijo in ustvarjajo v emigraciji, so se »vrnili« v matično kulturo le v prenesenem pomenu besede, a zato njihova vrnitev ni nič manj zanesljiva in daljnosežna. Literarno »povratništvo« avtorjev, ki pišejo v slovenščini, danes ni več sporno. Mnogo teže pa prodirajo v matično kulturo s svojim literarnim prispevkom slovenski zdomski pisci, ki ustvarjajo predvsem ali samo v drugih jezikih. Precejšnji napor so potrebni, da se zberejo sredstva za slovenski prevod njihovih najboljših del (če polemik v zvezi z njihovo integralno vključitvijo v obravnavo slovenske izseljske književnosti niti ne omenjam).²⁷ Kot kaže, je vprašanje vračanja slovenske izseljske književnosti tesno povezano z vprašanjem njenega obsega, slednje pa z vprašanjem njene jezika.

Ker je namen in posledica aktualnega procesa slovenskega literarnega »povratništva« trajna integracija zdomskega slovstva v zakladnico narodne

literature in kulture, se v okviru obravnave tega procesa naposled zastavlja tudi ključno vprašanje obsega oziroma meja narodne književnosti kot take – katera literarna dela slovenskih izseljencev in njihovih potomcev še spadajo v sklop slovenske književnosti? Odločilna ločnica pri razvrščanju posameznih literarnih del v okvir te ali one narodne književnosti je – po kriteriju, ki je v najsplušnejši veljavi – jezik literarnega ustvarjanja oziroma prve objave. Če bi v poenostavljeni definiciji torej sledili zgolj omenjenemu kriteriju, bi trdili, da slovenska književnost obsega literarna dela, napisana v slovenskem jeziku. Po veljavni definiciji lahko izjemoma štejemo vanjo tudi tujejezična besedila tistih pisateljev, ki so svoja najpomembnejša dela ustvarili sicer v slovenščini.²⁸ Na drugi strani pa osrednji pregledi slovenskega slovstva vključujejo v svojo obravnavo tudi nekatere pisce, ki so pisali samo v tujem jeziku (npr. Louis Adamič), pri čemer so kriteriji tovrstnega vključevanja docela nedorečeni. Le stežka in zelo počasi prodira v našo zavest spoznanje, da so meje naše narodne kulture in književnosti dejansko širše od tistih, ki jih priznavamo. Če so utemeljitelji slovenskega knjižnega jezika in narodni preroditelji v svojih znamenitih delih nagovarjali rojake v latinščini in nemščini (Bohorič, Pohlin, Linhart ...), nas tudi danes mnogi odmevni slovenski izseljski književniki tehtno nagovarjajo v jeziku svoje tuje izobrazbe. Ta okoliščina pa – tako kot nekoč – tudi danes ne more upravičiti izključevanja njihovega prispevka iz slovenske slovstvene zgodovine.

Če gledamo na narodno književnost kot enopomenski pojem, tj. kot na književnost narodnostne skupine z enim matičnim jezikom, potem njena določenost z narodnim jezikom seveda ni sporna. Ker pa pojem narod z vidika etnične, kulturne in jezikovne pripadnosti ni enopomenski, tudi narodna kultura, narodna književnost in celo narodni jezik ne morejo biti enopo-

26 O tem je tekla beseda tudi v pogovoru z Zorkom Simčičem, Bertom Pribcem in Ifigenijo Simonovič v okviru Večera zdomske književnosti (Ljubljana, KUD France Prešeren) 2. julija 2002.

27 Prim. A. Lah, Pregled onkraj literarnozgodovinskih okvirov, v: *Delo*, Književni listi, 5. avgust 1999, str. 13–14.

28 J. Kos, Književnost, v: *Enciklopedija Slovenije*, 5. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1991, str. 140.

menski pojmi. V sodobni družbeni realnosti obstaja narod z etničnega, jezikovnega in s kulturnega vidika na več ravneh. Tako obstaja na več ravneh tudi narodova kultura. Če pogledamo na narodno književnost s širšega zornega kota, tudi ta obstaja na več ravneh. Vprašanje integriranja tujejezične literarne dejavnosti avtohtonih in priseljskih manjšin v skupno narodno kulturo predstavlja le drugo plat vprašanja integracije tujejezične izseljenske in zamejske literature v matično kulturo. Prevajanje, vrednotenje in integracija tujejezične izseljenske, zamejske in priseljske literature v matično kulturo (tudi v sintetične literarno-zgodovinske preglede in leksikone), kakor tudi vključevanje književnih del avtohtonih narodnostnih manjšin v Sloveniji, so prav tako pomembni za sodobni kulturni razvoj in z njim povezano kulturno identiteto naroda kot vključevanje literarne produkcije teh skupin v slovenščino.

Slovenski nacionalni kulturni program navaja slovenski jezik kot bistveni element kulturne identitete in temelj nacionalne identitete, kar se seveda nanaša predvsem na narod, kulturno in nacionalno identiteto v ožjem pomenu besede. Takšna vloga slovenskega jezika se namreč ne nanaša niti na tiste državljane Republike Slovenije, ki so pripadniki avtohtonih in priseljskih manjšin in katerih neslovenska etnična in jezikovna pripadnost nikakor ne izključujeta njihove slovenske nacionalne in pogosto tudi kulturne identitete, niti na tiste izseljene in zamejske Slovence, ki so delno asimilirani in katerih tuja nacionalna in jezikovna identiteta prav tako ne izključujeta njihove slovenske etnične in vsaj delne kulturne pripadnosti. Kulturna integracija in asimilacija sta procesa, ki obsegata mnogo vmesnih stopenj, pri čemer jezik ni vedno najodločilnejši dejavnik. Pojem narodna književnost ima torej lahko dvojni pomen: 1. književno delo naroda ne glede na jezik; 2. književno delo v večinskem narodnem jeziku. Tako kot v sodobnem pojmu narod vse bolj izginjajo etnične ločnice, tudi v sodobnem pojmu na-

rodna književnost vse bolj bledijo jezikovne ločnice.

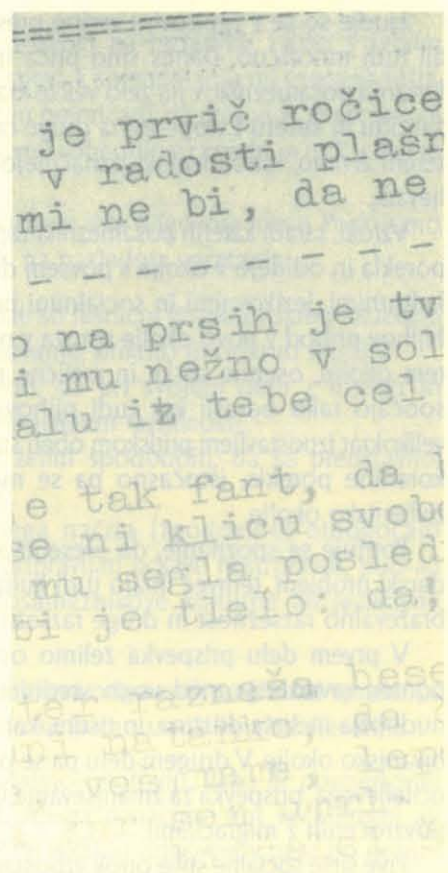
Svojega večinskega jezika ne bomo v nobenem pogledu ogrozili s tem, da – podobno kot so to storili mnogi drugi narodi – svoje pojmovanje slovenstva (in z njim pogojeno pojmovanje narodne kulture in književnosti) tudi mi ustrezno razširimo in ga uskladimo s polivalentnimi jezikovnimi in kulturnimi razmerji v sodobni slovenski družbi, ki so posledica odhajanja njenih pripadnikov v tujino ter prihajanja njenih nekdanjih in novih pripadnikov iz tujine. Z mobilnostjo in s spreminjajočo se narodnostno in jezikovno strukturo svojih pripadnikov se namreč slovenska kultura ne siromaši, temveč se znotraj neprekinjenega preoblikovanja svetovne etnične in jezikovne sestave le posodablja in s tem v danem trenutku tudi krepi. Mnoge nekdanje kulture so z odpiranjem jezikovnih meja preživele svoja ljudstva in jezike tudi z besedno umetnostjo in z njenimi najprodornejšimi dosežki zasedle trajno mesto v svetovni književnosti.

Z umikanjem nepotrebnih ideoloških in jezikovnih pregrad lahko domovina podpre trajnejšo in celovitejšo vrnitev (tudi tujejezične) zdomske književnosti v na novo definirani prostor matične kulture – vrnitev, ki prav z množico obojestranskih pomislekov, vprašanj in argumentov ne le kritično pretresa in duhovno poživlja matično kulturo, temveč lahko tudi v znatni meri prispeva k uravnoteženju njene vse prevečkrat protislovne samopodobe. Na drugi strani pa lahko delo tujejezičnih zdonskih avtorjev preraste v most med slovensko in svetovno kulturo le tako, da domovina poskrbi za njegovo prehodnost tudi na svojem bregu.

Povzetek

Literarno delo slovenskih izseljencev je bilo v matični domovini še pred poldrugim desetletjem prav malo poznano. V devetdesetih letih se je v okviru slovenske literarne znanosti in humanistike nasploh, predvsem pa tudi v okviru matične kulture odnos do spregledanih književnih ustvarjalcev v

diaspori bistveno spremenil. Le slovensko šolstvo je ob tem očitnem premiku ostalo tako rekoč neprizadeto. Ker se vprašanja slovstvene zgodovine, predvsem izseljenske, pogosto tesno prepletajo z vprašanji splošne zgodovine, so vsaj v glavnih potezah zanimiva tudi za zgodovinarje. Prispevek vključuje oris literarnega ustvarjanja v izseljenstvu ter kratek pregled najpomembnejših piscev in se v nadaljevanju dotakne osrednjih vprašanj zdomske književnosti: njenega obsega, kakovosti in jezika ter njene integriranosti v nacionalno literaturo in kulturo.

**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

»Povabili smo delavce,
prišli so ljudje.«

Max Frisch

Dragica Motik, Irma Veljič, ZRSŠ

Vsakdo je lahko tujec

Ljudje so se v zgodovini vedno preseljevali posamično ali tudi množično. Danes smo priča množičnemu prese-
ljevanju posameznikov na zelo velike krajevne razdalje proti zahodu in severu Evrope in na druge celine. Stoletje, v ka-
terem živimo, strokovnjaki označujejo kot stoletje prese-
ljevanj.

Vzroki, zaradi katerih posamezniki zapuščajo svoje okolje
porekla in odidejo v okolje s povsem drugačnimi verskimi,
kulturnimi, jezikovnimi in socialnimi prvinami, so različni.
Njihov prihod v novo okolje sproža v njih samih, pa tudi v
tem okolju, osebne stiske in različne pretrese. Z njimi se
soočajo tako odrasli kot tudi njihovi otroci. Prav ti so
velikokrat izpostavljeni pritiskom obeh strani. Želijo ohraniti
korenine porekla, istočasno pa se morajo vključevati v
življenjsko okolje.

Potruje se spoznanje, da preseljevanja niso le gospo-
darski problem, temveč imajo tudi kulturno, socialno, izo-
braževalno razsežnost in druge razsežnosti.

V prvem delu prispevka želimo osvetliti in utemeljiti
pomen ravnotežja med vsem vrednim, kar posamezniku
nudi ožja in širša družina, in tistim, kar od njega pričakuje
bivanjsko okolje. V drugem delu pa se poglobimo v pomen
učiteljevega prispevka za zmanjševanje in odpravljanje stisk,
povzročenih z migracijami.

Prve širše socialne stike otrok vzpostavlja z vključevanjem
v vrtec in šolo. Vzgojno-izobraževalne ustanove tako
sprejemajo odgovorno nalogo za zmanjševanje in
odpravljanje stisk ter ustvarjanje možnosti za strpno sožitje
različnih. Norma-tivni okviri, s katerimi poskušajo države
in družbe urejati nastale razmere, sami še niso dovolj. V
večkulturni družbi je nujno načrtovati in sistematično
udeleževati medkulturno sodelovanje, živeti medkulturno.
To zahteva številne interakcije med nosilci različnih kultur,
tako v šoli kot tudi v okolju. Ni dovolj, če to načelo uresni-
čujemo le pri dopolnilnem izobraževanju z otroki priseljen-
cev v nekem okolju, temveč naj to postane načelo vzgojno-
izobraževalnega dela s celotno šolsko populacijo. Neuteme-
ljena je bojazen, da to ogroža kulturo in jezik avtohtonega
prebivalstva. S takim pristopom le izkazujemo medsebojno
spoštovanje in strpnost.

Za vzpostavljanje miroljubnega življenja in sobivanja
posameznikov, priseljenih v neko okolje, je nujno ozaveščati
in usposablјati vse odgovorne v družini, šoli in širšem druž-
benem okolju. Zavedati se moramo, **da je za vsakega posa-
meznika, člana neke skupine, izjemnega pomena not-
ranje ravnovesje med kulturo, jezikom, vero, vredno-
tami, normami ... njegovega porekla ter okolja, v ka-
terem sedaj živi in deluje.**

Mery se predstavi

Mile Klopčič

Če bi hoteli, da še več povem,
bi zmedli me, to vam priznam.
Odkar smo dom svoj zapustili,
smo ga otroci pozabili.
Kako bilo je tam, več ne vem
in rodni kraj ne poznam.

...

...

Vendar prekratko nam bilo je polje
in oče je odšel čez morje v svet.
Prišlo je pismo. »... in vam sporočim,
v Ameriki je za spoznanje bolje ...«
Prodali smo — in šli za njim.
Tega je zdaj že mnogo let.

Še to! Očeta včasih mati vpraša:
»Kaj praviš, ali še stoji tam mlin
in še stoji pod bregom koč naša?«
A oče mrk ne reče nič.

Bila sem Marica, to ves je moj spomin,
a tu se pišem Mary Sustersich.

Draga Azra i djeca

Autobus je stigao na vrijeme. Ismetu sam dao poklon.
Javi to njegovima. On je dobro. Bio je veseo, jer će imati
sir za cijeli tjedan.

Kako se vi snalazite bez mene? Meni je dosta teško.

Razgledao sam se za stan. U samskom domu, kako ovdje
kažu, nije moguće. Kad dodjete, stanovat ćemo u staroj kući
blizu grada. To mi je pomogao naći prijatelj. Tamo je jeftinije.
Djeca neka dobro uče. Ovdje će hodati u školu zajedno sa
Ajrom, Senkom, Veliborom i Amirom. Škola je blizu kuće.

Slovenci su drugačiji od nas. Uvijek nekamo žure. Njihov
jezik još ne razumijem dobro. Oni su drugačiji od nas. Nas
je ovdje mnogo in uvijek nas teže primaju. Ja sam najviše
sa našima. Majstor me je odredio na drugo gradilište. Kaže
da će plaća biti nešto bolja. Tako kažu i drugi. Vidjet ćemo.

Po vas dodjem do početka škole.

Pozdravlja vas i voli vaš Rade

Draga Azra in otroci

Avtobus je prispel po voznem redu. Ismetu sem predal paket. Njegovim sporoči, da se on dobro počuti. Vesel je bil, ker bo imel sir za ves teden.

Kako gre vam brez mene? Meni je precej težko.

Ogledal sem si nekaj stanovanj. Pravijo, da v samskem domu ne bo mogoče stanovati. Ko boste prišli, bomo stanovali v stari hiši v bližini mesta. Pomagal mi jo je najti prijatelj. Tam je ceneje. Otroci se naj dobro učijo. Tukaj bodo hodili v šolo skupaj z Ajro, s Senko, z Veliborom in Amirom. Šola je blizu hiše.

Slovenci so drugačni od nas. Vedno se jih nekam mudi. Njihovega jezika še ne razumem. Tukaj nas je veliko in vedno težje nas sprejemajo. Največ se družim z našimi.

Mojster me je premestil na drugo gradbišče. Rekel je, da bom imel tam nekoliko višjo plačo. Tako pravijo tudi drugi. Bomo videli. Po vas pridem pred začetkom pouka.

Pozdravlja in rad vas ima vaš Rade

Ob prebranih besedilih se bralcu porodi kar nekaj vprašanj, na katera je vredno poiskati odgovore.

V čem sta si zapisani izpovedi podobni?

Kaj so vzroki za odhod v drugo okolje?

Kaj posamezniki najbolj pogrešajo v novem okolju?

Zakaj?

Katera delovna mesta najpogosteje dobijo priseljenci?

Zakaj?

Kako so sprejeti v novem okolju?

Zakaj se Rade družijo največ le s »svojimi«?

V čem doživlja razliko med Slovenci in »njegovimi«?

Kako spodbuja svoje otroke za manj boleč odhod iz domačega kraja?

Česa ga je strah?

Ali je sprememba imena in priimka (*Marica Šuštersič* v *Mary Sustersich*) prispevala k ravnovesju med kulturo domačega/rodnega in bivanjskega okolja?

(Max Frisch)

Povabili smo delavce, prišli so ljudje

Stoletje, v katerem živimo, strokovnjaki označujejo kot stoletje preseljevanj ...

Kako o tem razmišljamo v našem bivanjskem prostoru in šoli ter koliko smo pripravljeni prispevati, da bi v njem živeli vsi enakovredno in zadovoljno?

Večkulturno okolje ni vedno tudi medkulturno

Učitelji, drugi pomembni v otrokovem vsakdanu, smo izbrani, da ga spodbujamo, usmerjamo in po potrebi tudi

na primeren način opozarjamo. Preselimo se sedaj v razred. Ustavimo se ob besedilu, ki ga je na seminarju »Medkulturno učenje – učno načelo sodobne šole« predstavila razredničarka 1. letnika srednje šole.

»V mojem razredu je 25. učencev. Petnajst otrok je slovenskega, pet bošnjaškega, eden makedonskega, trije srbskega in eden albanskega rodu. Vsi govorijo slovensko. Med odmori se večkrat prepirajo, ker se ne morejo dogovoriti, katero glasbo bodo poslušali. Eni bi radi slovensko, drugi angleško, tretji zopet albansko, srbsko ... Posamezne učence motijo tudi obeski na verižicah drugih, način oblačenja in prehranjevanja. Nekatere verske in druge praznike praznujemo skupaj. Spoznavamo različne načine praznovanja in različne navade. Ta različnost je včasih vzrok za posmeh in pod-alii precejevanje.«

Vsak učitelj, še posebej pa razrednik, lahko s svojim ravnanjem veliko prispeva k spreminjanju takšnega vzdušja, k oblikovanju stališč in prepričanj, da prav vsak in vsi skupaj prispevamo k prijetnemu sobivanju v razredu in tudi v širšem okolju.

Postavlja si vprašanja in išče odgovore nanje. Poskusimo odgovoriti tudi sami na naslednja vprašanja:

- Ali ugotovljam, kje so resnični vzroki za slabo razredno vzdušje, nesodelovanje, prikrito in odkrito nasilje?
- Ali čutim potrebo, da pri svojem delu z učenci in njihovimi starši spoštujem različnost?
- Ali jih znam in želim spodbuditi, da se predstavijo, povedo, kdo so?
- Ali mi cilji učnega načrta (zgodovine) omogočajo prepoznavati in odpravljati pojave nestrpnosti, pod-alii precejevanja posameznikove kulturne ali jezikovne drugačnosti?

Mislím, da ste pozitivno odgovorili na prva tri vprašanja. Ob četrtem vprašanju se bomo ustavili v nadaljevanju.

Pred tem pa skušajmo ugotoviti, kako bi poimenovali predstavljeni razred. Ali ga označimo kot večkulturni ali medkulturni razred? Pri iskanju odgovorov nam bo pomagala razlaga naslednjih pojmov: kultura, večkulturnost, medkulturnost.

Kultura

S pojmom kultura označujemo vse, kar je človek ustvaril s svojim delom in z umom.

Je trajen proces mišljenja v razvoju posameznika in se začne z njegovim rojstvom. Vključuje norme, vrednote, običaje in jezik. Oblikujemo in bogatimo se trajno, ko otrok in mlad človek pridobiva spoznanje o sebi in okolju.

Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje kulturo kot skupek dosežkov, vrednot človeške družbe, kot rezultat človekovega delovanja, kot lastnost človeka glede na obvladaje, uporabo splošno veljavnih načel, norm, pravil vede-

nja, ravnanja (ljudska kultura, materialna, družbena in duhovna kultura posameznega ljudstva, naroda).

Osvetlitev pojma kulture⁸ bo obogatila tudi naslednja trditev.

»Moški in ženske niso zgolj oni sami. So tudi pokrajina, v kateri so se rodili; mesta, kmetije, na katerih so shodili; igre, ki so se jih igrali, ko so bili otroci; pripovedke, ki so jih poslušali; hrana, ki so jo jedli; sole, v katere so hodili; šport, s katerim so se ukvarjali; pesniki, ki so jih brali, in Bog, v katerega so verovali« (Somerset, M. W.: *Ostrina britve*, MK, Ljubljana, 1980).

Večkulturna družba (multikulturna družba)

Večkulturna družba je skupnost različnih kulturnih, nacionalnih in drugih posameznikov. Živijo sicer skupaj, vendar brez pravih stikov. Znotraj sebe je vsaka skupina sicer povezana, drugo skupino pa čuti kot ogrožanje ali celo grožnjo. Skupino »drugačnih« zapostavlja in to izkazuje s svojim nestrpnim vedenjem v vsakdanjih življenjskih situacijah. Socialnih stikov v taki skupini ni, zato njeni člani živijo drug mimo drugega. Navidezna poznanstva ne vodijo v medsebojno sodelovanje. Tudi prizadevanj, da bi se bolje spoznali, ni opaziti. Razlike med posamezniki oziroma skupinami so za druge prej slabost kot prednost in zato pogosto razlog za izločevanje. Strpnost do drugačnih je navidezna in je izražena le v pasivnem sprejemanju.

Medkulturna (interkulturna) družba

Neko družbo označujemo medkulturna, če je v njej visoka stopnja socialne aktivnosti med posamezniki, pripadniki različnih kulturnih skupin, vzajemnega spoštovanja, vrednot, tradicij in norm. Različna stališča, vrednote, jezik so obogatitev tako v socialnem kot tudi v ekonomskem in političnem smislu.

V okolju, ki zasluži to definicijo, živi na istem ozemlju več različnih etničnih, narodnostnih in verskih skupnosti. Vsak posameznik in vsi si prizadevajo za odprt odnos in sodelovanje, za medsebojno priznavanje. Tako se izraža aktivna strpnost do drugačnih. Med pripadniki različnih kultur je veliko spontanosti življenjskih interakcij. Ob njih se poglobljeno spoznavajo ter tudi spoštujejo. V okolju ni čutiti več- in manjvrednih in zato je to sodelovanje pristno. Nihče ni ogrožen in ne čuti potrebe po prikrivanju identitete (npr. zapisovanje priimkov *Stamenkovič* namesto *Stamenković* ali *Mira* namesto *Hazimira*, *De Bevec* namesto *Debevc* ...).

Vrnimo se sedaj k četrtemu vprašanju.

- Ali mi cilji učnega načrta (zgodovine) omogočajo prepoznavati in odpravljati pojave nestrpnosti, pod-ali precejevanja posameznikove kulturne ali jezikovne drugačnosti?

Med splošnimi cilji zgodovine (*Učni načrt zgodovine, Ljubljana, 2000*), ki z vsebinami omogočajo tudi ustvarjanje strpnejšega razrednega vzdušja, sprejemanja, razumevanja in spoštovanja različnosti, smo izbrali naslednje:

Učenci:

- ob spoznavanju slovenske zgodovine razvijajo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti;
- spoznavajo in razvijajo razumevanje in spoštovanje različnih kultur, ver, ras in skupnosti;
- razvijajo zgodovinsko mišljenje kot sredstvo razumevanja sodobnega sveta;
- ob zgodovinskih primerih razvijajo dojemljivost za vrednote, pomembne za avtonomno skupinsko delo in za življenje v pluralni ter demokratični družbi (strpnost, odprtost, miroljubnost, strpno poslušanje drugega in utemeljevanje svojega mnenja, medsebojno sodelovanje, spoštovanje temeljnih človekovih pravic in dostojanstva).

Zapisani cilji učitelja nagovarjajo k upoštevanju in udeležanju načela medkulturne komunikacije, interakcije med pripadniki različnih kultur v razredu.

Med številnimi vsebinami izberimo npr. vsebino Množično izseljevanje Slovencev v ZDA ob koncu 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno. V priročniku za učitelje avtorjev M. Drnovška in V. Brodnik so skrbno pripravljena navodila iz več tematskih zgodovinskih virov. Dodana so tudi vprašanja za različne kognitivne zmogljivosti učencev. Obravnavani so vzroki množičnega izseljevanja, odnosi oblasti, političnih strank in cerkve.

Ponujene vsebine omogočajo učitelju, da zgodovinske probleme poveže s sedanjostjo. To mu pomaga, da učence spodbudi k življenju v problem, ki je prisoten tudi pri nas in sedaj. Morda je prav v njegovem razredu nekaj učencev, katerih sorodniki so se izselili v ZDA, pa tudi učencev, katerih starši so se priselili v Slovenijo. Prav to je učitelju **aktualno izhodišče za problemsko obravnavo** vsebine, ki je za razumevanje bistva sporočila tako pomembna.

Učitelj bo ob primerni motivaciji zadovoljil potrebo prisotnih »drugačnih« in jih bo opogumil, da bodo predstavili sebe in svoje korenine porekla. Vzpostavljena bo večsmerna, odprta in kakovostna komunikacija. Če bodo vsi vpleteni tudi motivirani, se bodo pri izmenjavi mnenj in informacij počutili varne in spoštovane. Sicer bo pogovor potekal le površno, formalno in neodkrito.

Ob situaciji doživljanja »na lastni koži« bodo učenci dojeli pomen ohranjanja slovenske kulture v tujini in spoštovali potrebo po ohranjanju jezika in kulture porekla priseljencev v Sloveniji.

Učence naj bi učitelji spodbujali, da ob sodobni informacijsko-komunikacijski tehnologiji vzpostavljajo in negujejo stike s potomci slovenskih izseljencev po svetu. Enake stike naj bi omogočali ohranjati tudi otrokom priseljencev v Sloveniji.

S takšnim delovanjem bomo prihranili bodočim rodovom stiske, ki jih doživljajo številni posamezniki po svetu,

ker jim nista bila omogočena ohranitev in spoznavanje jezika in prvin kulture porekla. Slednje potrjuje tudi tale zapis.

»Poznam veliko starejših ljudi, ki so izgubljeni, saj jim starši niso nič povedali o rojstnem kraju, od kod izvirajo in zdaj sami s težavo iščejo sorodnike. Sam se dobro spominim sošolke, ki se je vedno norčevala iz naše zavedne slovenske družine. Pisala se je Pellegrinni, oče je bil asimilirani Italijan. Ko sem jo čez leta vprašal po maminem priimku, je rekla, da se je pisala Zagar. Rekel sem, to je slovensko ime, pa me je hotela prepričati, da je nemško. Ne, sem vztrajal. Tvoja mati je Slovenka iz družine Žagar.«

(Nedelo, 18. 8. 2002, Polka, holivudske zvezde, Jože, Joe, jednota)

Učiteljeva vloga pri spodbujanju medkulturne interakcije

Poleg učnih korakov po Marzanu naj učitelj upošteva tudi konativne (čustvene) razsežnosti, ki so pogosto zapostavljene pri obravnavanju snovi. Le tako bo ustvarjal občutek vrednosti in enakovrednosti sodelujočencev v učno-vzgojnem procesu. Medkulturnega vedenja naj bi se učili najprej v družini in ga nato poglobljali v vrtcu in šoli. Prisotnost različnih učencev v šoli nam to omogoča še v veliko večji meri. Od vseh vpletenih v vzgojo se to tudi pričakuje, če smo si za cilj zastavili strpno sobivanje. Če pa to danost zapostavljamo ali spregledamo, povzročamo nelagodje in nasilje v tistih, ki so zapostavljeni ali spregledani. V njih se stalno ustvarja občutek manjvrednosti. To pripelje do reakcij, ki smo jih lahko začutili v predstavljenem razredu.

- Prvine kulture, ki so nam ob različnih vsebinah lahko izhodišče za medkulturno komunikacijo v nacionalno, jezikovno, kulturno, versko, socialno heterogenem razredu, so slikovito ponazorjene z modelom »ledene gore«. Simbolizirajo **bit – bistvo osebnosti posameznika, njegove kulture in kulture njegove skupine ali naroda**. Posameznik sebe izkazuje vidno (zapis na vrhu modela »ledene gore«). Strokovnjaki ta del kulture označujejo z veliko začetnico (K). To je kultura, o kateri lahko beremo tudi v različnih knjigah, monografijah, je upodobljena v besedi, literaturi, filozofiji, glasbi, slikarstvu, kiparstvu, gradbeništvu ... (Ulrich, S. in drugi: *Achtung (+) Toleranc*, Verlag Bertelsmann Stiftung, Guetersloch, 2000).

Obsežnejši del »ledene gore« je potopljen pod vodno gladino, zato je neviden, vendar na njem bolj ali manj trdno sloni vidno. Ta del poimenujejo kot kulturo z malo začetnico (k). V njem se skriva vse, kar označuje posameznika ali skupino. To ima zanj neko vrednost, mu je blizu, je njegovo, izhaja iz družine in okolja, v katerem je živel.

Nespoštovanje teh prvin ali celo zaničevanje sproža v prizadetem hude čustvene reakcije, ki jih izraža na različne

načine. Postaja nasilen do drugih, do sebe ali pa se umakne in zapre.

Zelo pomembno je, kako pristopamo k odkrivanju kulturnih prvin pod »vodno gladino« oziroma kako posameznika spodbudimo, da bo sebe hotel in zmozel predstaviti.

Za to je potreben čas, predvsem pa primerna motivacija, zaupanje in znanje različnih »plavalnih veščin«, ki jih uspešni učitelji dobro obvladajo. Nikogar ne silijo, da bi takoj odkril, kar skrivajo »pod gladino«.

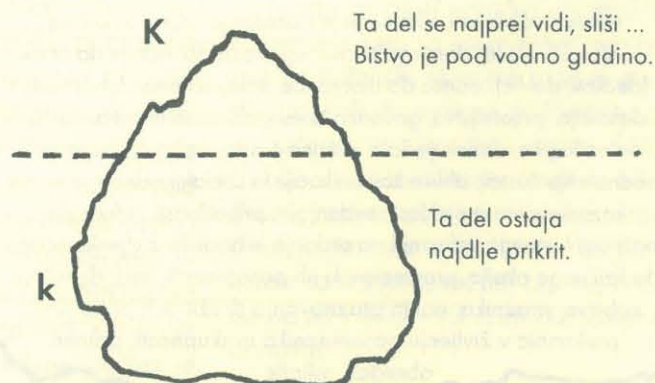
V nekaterih evropskih državah (Anglija, Danska, ZRN, Švica, Švedska) učitelje usposablja v teh veščinah že med rednim študijem. Predmetnik pedagoške usmeritve na fakultetah vključuje celo predmet, kjer študenti pridobivajo znanja in veščine za uspešno delo v narodnostno, jezikovno, kulturno heterogenih razredih. Tudi pri dopolnilnih oblikah izobraževanja je vedno večji poudarek na tem področju. Prav tako so te vsebine vključene tudi v izobraževalne programe Evropske unije in Sveta Evrope.

Tudi naši programi dopolnilnega izobraževanja dajejo vedno večji poudarek tem vsebinam. Seminar »Medkulturno učenje – učno načelo sodobne šole« je vsako leto razpisan v Katalogu stalnega strokovnega izopolnjevanja pedagoških delavcev kot prednostna vsebina.

Utemeljeno trdimo, da je za uspešno in zadovoljno delo učiteljev potrebna poleg strokovnih znanj tudi sposobnost življenja v drugega (empatija). Poskušajmo se sedaj živeti v izseljenca (priseljence) in si odgovoriti na naslednje:

- kaj bi sam vzel s seboj, če bi se moral izseliti v drugo državo;
- kaj/koga bi pogrešal v tujini;
- kaj bi me čustveno vezalo, da bi se vračal domov;
- kaj bi želel ohraniti v sebi;
- čemu se ne bi mogel odpovedati;
- kako bi se počutil, če bi me okolica zavračala zaradi jezika, navad, glasbe, hrane, oblačil, praznovanj ...;
- kaj bi želel »dati oziroma zapustiti« svojim otrokom, naslednikom, če bi bili z menoj v tujini.

Model »Ledene gore«

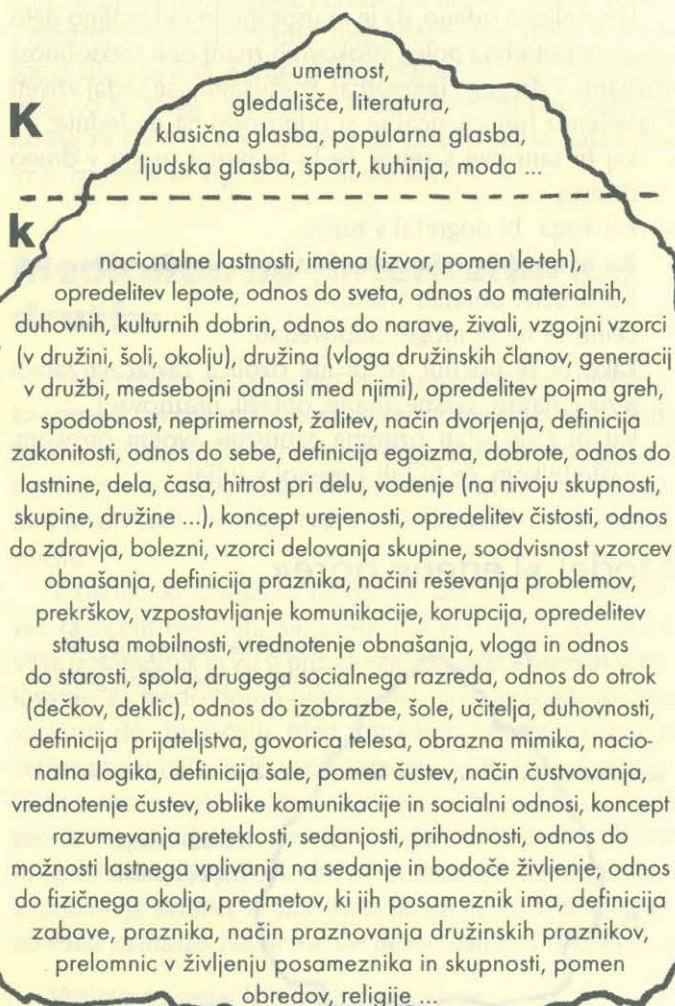
Odgovori na ponujena vprašanja se med učitelji razlikujejo, na nekatera vprašanja pa odgovarjajo enako. Enaki odgovori nas prepričajo, da bi se nam v njih pridružili tudi vsi

tisti, ki so se priselili v naše okolje. Ta ugotovitev naj nas spodbudi, da pri svojem delu z učenci in njihovimi starši vključujemo tiste metode, ki sprožajo spontano komunikacijo med pripadniki različnih kultur. To dosegamo z medkulturnim učenjem, ki ga uresničujemo ob primernih vsebinah.

Kaj je medkulturno (interkulturno) učenje?

Medkulturno učenje je načelo in proces, ki izziva in zahteva veliko poglobljenega razmišljanja o tem, kaj je za posameznika dobro, kaj slabo; je izziv identiteti in pot, na kateri posameznik začuti, kdo je on in kdo so drugi. Le tako lahko obstane in zna izbrati svoje mesto v življenjski skupnosti. Medkulturno učenje omogoča obogatitev lastne identitete, vrednosti o sebi in prispeva k odločanju posameznika, kako živeti in delovati skupaj v svetu različnosti. Pomeni začetek ustvarjanja pogojev za življenje v miroljubnem svetu.

**Kdo sem?
Od kod prihajam?
Kaj zmorem in želim?**

Preudarno razmišljanje in vračanje k modelu »Ledene gore«, nam bo pomagalo, če želimo dobiti prave odgovore na vprašanja, ki smo jih postavljali v prispevku.

Zaključimo z razmišljanjem L. Krefta na enem izmed seminarjev (Puconci, 2000):

»Za novorojenca je vse novo, tuje, drugačno in ogrožajče, vendar se ne more vrniti v varno zavetje. Tako je tudi z nami, in še bolj bo z našimi nasledniki. Naše življenjsko okolje se tako hitro spreminja, naši stiki z drugimi ljudmi so se tako pomnogoterili, naše navade in pravila so postali tako nestalni, da se tudi v najbolj vsakdanjem življenju ne moremo več izolirati od drugega, drugačnega, različnega in tujega.

Kako živeti z ljudmi, ki nam niso domači, in z načini življenja, ki so nam tuji, je verjetno najbolj pereče vprašanje našega časa. Odgovor nanj je strpnost.

Strpnost je potrpljenje do tujega in drugačnega, je pripravljenost razumeti različnost, a tudi pravica do lastne identitete slehernega posameznika ali skupnosti, ki pa vendar ne izključuje pripravljenosti, da se prilagajamo drug drugemu.

Je pogoj za strpne odnose med različnimi in za obstoj obojestranske ali večstranske enakopravnosti in enakovrednosti v medsebojnih odnosih.

Je začetek, da vsem ljudem brez izjeme priznamo človeškost in jo tudi spoštujemo; če nam tega zaradi različnih predsodkov ni mogoče vedno zares doseči, bodimo vsaj pripravljeni in sposobni ravnati tako, kot da predsodkov ne bi imeli.

Strpnost je pravica, ki si jo pridobiš tako, da jo daješ tudi drugim«.

Literatura

Suzan Ulrich in drugi: Achtung (+) Toleranc. Verlag Bertelsmann Stiftung. Guetersloch 2000.

Več avtorjev: Concil of Europe publishing. Strasbourg 2000.

Maugham William Somerset: Ostrina britve, Mladinska knjiga. Zbirka Levstikov hram. Ljubljana 1980.

Ante Žužul: Temeljne odrednice interkulturnega učenja in interkulturalne vzgoji. V: Napredak. 143 (1). str.17–23. Zagreb 2002.

Lev Kreft: Predavanje na seminarju »Medkulturno učenje – učno načelo sodobne šole«. Puconci 2000.

Marjan Drnovšek, Vilma Brodnik: Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike. Zavod RS za šolstvo 2002.

Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Zgodovina. Ljubljana 2000.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. DZS. Ljubljana 2000.

Nedelo, 18. 8. 2002. Polka, holivudske zvezde, Jože, Joe, jednota.

(Source: p.14 AFS Orientation Handbook Vol.4, New York: AFS, Intercultural Programs INC., 1984. V: Intercultural Learning, Concil of Europe publishing, Strasbourg, 2000, stran 19).

KULT

Oblikovalski studio

Dragica Motik, ZRSŠ

Slovenski izseljenci v Argentini ohranjajo jezik in kulturo svojega rodu

S prispevkom želim predstaviti slovensko skupnost v daljni Argentini. Za ohranjanje slovenskega jezika in kulture skrbijo tako, da posredujejo mladim vedenje o slovenski zgodovini, razložijo jim geografske in kulturno-zgodovinske značilnosti Slovenije ter jih navdušujejo za ohranjanje kulturnega izročila vseh vrst. Izjemno pomembno vlogo pri tem imajo učitelji, ki prostovoljno poučujejo v slovenskih sobotnih šolah. Od leta 1994 jim Slovenija pomaga s strokovnim izpopolnjevanjem učiteljev in zagotavljanjem osnovnih učnih gradiv za pouk v slovenskem jeziku.

Uvod

Za boljšo predstavo in razumevanje stanja v šolstvu je prav, da vsaj na splošno opredelimo tokove priseljevanja Slovencev v Argentino. To nam bo pomagalo, da bomo lažje razumeli življenje slovenskih priseljencev v novi domovini (zlasti zadnjega vala po drugi svetovni vojni) in njihova prizadevanja za ohranjanje nacionalne, jezikovne in kulturne samobitnosti.

Pri nastajanju tega zapisa so mi pomagala gradiva, ki so mi jih dali predstavniki slovenskih skupnosti v Argentini ali pa učitelji, ki sem jih leta 1999 obiskala v sobotnih šolah. Zapis sem dopolnila tudi z doživetji in vtisi mojega enomesečnega bivanja med rojaki v Argentini, natančneje v Buenos Airesu, Mendoza, Rosariju in Bariločah, torej v mestih, v katerih so tudi največje slovenske skupnosti in najštevilčnejši oddelki slovenskih sobotnih šol. Pogovori s ljudmi in bivanje med njimi so mi pomagali dobiti realnejšo in življenjsko predstavo o prizadevanju ljudi, ki so ustanovili slo-

venske šole. Te delujejo, vodijo in usmerjajo različne dejavnosti, povezane z organizacijo pouka v slovenskem jeziku.

V prispevku bomo spoznali delo učiteljev, ki po svojih najboljših močeh privzgaajo mladim materni jezik in kulturo njihovega rodu. Dotaknili se bomo vseh skupin izseljencev, najbolj pa tistih, ki so se tja priselili z zadnjim valom.

Priseljevanje v Argentino je potekalo v valovih

Prvi pritok ljudi iz slovenskih dežel v Argentino, kjer so našli zaslužek in dom, je bil v zadnji četrtini 19. stoletja. Po zapisih duhovnika Janeza Hladnika je Argentina okoli leta 1878 zaprosila Avstrijo za 200 družin. Vsaka priseljena družina je dobila tudi do 100 ha zemlje in začetno pomoč pri naselitvi. Mnogi so prišli v Argentino samo zato, ker niso dobili dovoljenja za vstop v ZDA. Veliko družin je bilo slovenskega rodu, prišli so predvsem s Primorskega. Isti avtor meni, da je bilo v času okoli prve svetovne vojne v Argentini približno 200 slovenskih družin.

Drugi val slovenskih priseljencev je prišel med dvema vojnoma. Prvi so začeli prihajati po letu 1922, za njimi pa še mnogi drugi. V letih med 1926 in 1929 so nekatere ladje pripeljale samo slovenske priseljence. Skoraj izključno so bili s Primorske, ki je prišla pod italijansko oblast in kjer se je začelo fašistično nasilje, raznarodovanje in kratenje človekovih pravic. Prihajali so z italijanskimi potnimi listi, kar jih je opredeljevalo kot Italijane. Večina je ostala v velikem Buenos Airesu. Pozneje so zaradi povečanja števila priseljencev in manjšega števila delovnih mest

novi priseljenci začeli iskati poti tudi v notranjost dežele. Tam so našli zaposlitev na železnica in cestah. Nekateri so se pozneje vrnili v Buenos Aires, drugi pa so ostali v novih krajih in počasi izgubljali stik s slovensko skupnostjo. Kljub razpršenosti so t. i. »stari priseljenci« ustanavljali slovenska združenja, v katerih so politično delovali in ohranjali jezik in kulturo porekla. Pred prvo svetovno vojno je 50 otrok obiskovalo tečaj slovenščine, potem pa je šolsko delovanje postopoma zamrlo. Tudi politično so različno delovali. V tej skupini priseljencev je malo ljudi, ki bi obvladali slovenščino. Prva generacija slovenski jezik obvlada na nivoju pogovornega jezika svojega okolja (porekla (vasi, regije), druga generacija pa ne zna več jezika. Med njimi pa obstaja velik interes za učenje slovenščine kot tujega jezika.

Drugemu valu so se pridružili tudi Belokranjci in Prekmurci. Razpršili so se po vsej okolici Buenos Airesa (danes so vsi ti predeli del velikega mesta oziroma so mestne četrti). Ta val priseljevanja je pljusnil tudi v notranjost dežele. Na to nas spominjajo še danes delujoče organizirane skupnosti Slovencev v velikih mestih: Cordobi (provinca Cordoba), Rosariju (provinca Santa Fe), v provinci Rio Negro in drugje.

Ljudje so čutili potrebo po stiku z domovino, zato so ustanavljali pevske zbornice, gledališke skupine, izdajali glasila, odpirali slovenske šole. Slednje so na začetku vodile šolske sestre. Šole so bile v različnih krajih, otrok ni bilo dovolj, zato so pozneje oddelke združevali in jim tako daljšali življenje. Nekateri so sčasoma morali zapreti, vendar so jih v 80. in 90. letih 20. stoletja obnovili.

Tretji val priseljencev iz Slovenije je prišel po koncu druge svetovne vojne. V tem času je v Argentini našlo svoj

dom zelo veliko slovenskih družin. Argentina je sprejemala družine z majhnimi otroki, tudi z ostarelimi in s pohabljenimi družinskimi člani. Nekateri viri navajajo imena ladij in poročajo o številu Slovencev, ki so jih pripeljale v začetku 1948 in 1949. leta.

Po podatkih Društva Slovencev je bilo leta 1952 v Argentini 5282 novih slovenskih priseljencev. Po različnih ocenah je v tem času v tej državi živel okoli 30.000 Slovencev.

Večina Slovencev tretjega vala se je ustavila v Buenos Airesu. Nastajale so nekoliko bolj strnjene naselbine v San Martinu, Floridi, Ville Martelli, Liniersu, Ciudadeli, Ramos Mejiji, Castelarju, San Justu, v notranjosti province Buenos Aires, v drugih provincah v notranjosti države ter na jugu in severu Argentine. Največje naselitve so v Barilo-chah, na Ognjeni zemlji na jugu, v Rosariu, Cordobi in Mendozi ter San Luisu na severu države.

Med slovenskimi priseljenci v Argentino je bila polovica kmetov, četrtna obrtnikov, ostali pa so imeli gimnazijo ali višješolsko izobrazbo. Teh priseljen-cev ne moremo označiti po izvoru, prišli so iz različnih slovenskih regij, se združevali v krajih, v katerih so zgradili slovenske hiše ali domove in v njihovi bližini tudi svoje družinske domove.

Sprva so številni priseljenci tretjega vala našli zaposlitev v javnih gradnjah (npr. letališče Ezeiza), ženske so pogosto delale kot hišne pomočnice. Veliko ljudi je našlo zaposlitev tudi v tovarnah, zlasti v tekstilnih. Pozneje so »šli na svoje«, postali so obrtniki, zidarji, krojači, tesarji, mizarji, sodarji, vinogradniki, kmetje, redkeje pa uslužbenci v argentinskih uradih.

Med slovenskimi priseljenci so danes zelo ugledni podjetniki, ki vodijo lastna uspešna podjetja na vseh ome-njenih področjih. Če pa so zaposleni v podjetjih drugih lastnikov (tudi danes), so prepoznavni v argentinski družbi in pogosto imajo celo prednost pri zaposlitvi, tudi pred domačimi (po-datek sem dobila pri Slovencih v Buenos Airesu, ki imajo osebno izkušnjo).

Medtem ko v Evropi mnogokrat zame-njujejo Slovence s Slovaki in Slovenijo s Slovaško ali Slavonijo, so tu slovenski narod, jezik in država prepoznavni. Do tega prepričanja sem prišla ob različnih stikih z ljudmi, s katerimi sem se pogo-varjala ali imela le bežen stik, npr. v trgovini, v hotelu, na banki, letališču, v taksiju in podobno. Vzroki so različni. Eden je zagotovo tudi velika dejavnost slovenskih skupnosti v življenjskem okolju in v različnih gospodarskih pa-nogah. Drugi pomembni razlog je tudi močno prizadevanje Slovencev za ohranjanje svojega jezika in kulture. Za-radi njihovega prizadevanja so dobro začele delovati številne in močne usta-nove na verskem, kulturnem, vzgojnem, gospodarskem in drugih področjih. Argentinska vlada jih pri tem ni ovirala, celo spodbujala je medkulturalizem in organiziranost različnih narodnost-nih skupnosti.

Sobotne šole, pomemben dejavnik pri ohranjanju slovenskega jezika in kulture v Argentini (pregled razvoja)

Materinščina je izjemno pomemb-na za otrokov celostni razvoj. Materni jezik je otroku več kot le sredstvo spo-razumevanja, to je jezik, v katerem spo-znava svet in ki ima pomembno vlogo v otrokovem spoznavnem in čustvenem razvoju ter zorenju (*S. Kranjc, 2001*). Materni jezik je pomembna prвина pri oblikovanju otrokove samopodobe in identifikaciji z ostalimi prvinami kultu-re, ki jo ta jezik predstavlja. V okolju, ki je geografsko odmaknjeno od Slove-nije in slovenskega jezika, ima ta jezik še močnejši čustveni naboj. To je jezik porekla ali jezik korenin, ki človeku pomaga ohranяти globlji stik z rododom. Človeka usmerja na poti k enakovred-nemu vključevanju v življenjsko okolje, ki je sicer jezikovno in kulturno tuje.

Prav jezik je pomagal tudi sloven-skim priseljencem ob prihodu v Argen-

tino. Kmalu po prihodu v novo domo-vino, ki jim je široko odprla vrata, so se ljudje vključili v številna društva. Tretji val povojnih izseljencev je združevalo Društvo Slovencev, ki se je 1958 preimenovalo v združenje Zedinjena Slovenija. To združenje povezuje večino priseljencev zadnjega vala. Zelo hitro ga je priznala tudi argentinska država. Predsednik Združene Slovenije vodi medorganizacijski svet, ki skrbi za usklajeno delovanje več kot 25 organi-zacij, v katerih je od 3.000 do 4.000 članov. Ljudje so se najprej začeli zbi-rati pri nedeljskih mašah. Kasneje so začeli z organiziranim delovanjem. Naj-prej so poučevali verouk (1948). Namen tega je bil »vzgoja v narodnem in verskem duhu, ohranjanje jezika in krščanskega svetovnega nazora« (*Zbor-nik, 1998*). Od verouka so v letu 1949 prešli na sobotne šole, ki so dopolnje-vale in razširjale otrokovo jezikovno znanje še na druga področja. Združenje Slovencev je imelo veliko vlogo pri spodbujanju in delovanju na kultur-nem področju ter organizaciji tečajev slovenščine.

Člani združenja so prispevali idejne, gradbene, finančne načrte za gradnjo slovenskih domov. Tudi sami so jih gradili in notranje opremljali (sedem so jih zgradili v Buenos Airesu in dva v notranjosti države, v Mendozi in Barilo-chah). Tako so ustvarjali materi-alne pogoje za kulturno in jezikovno delovanje. Vsakdo je imel svojo nalogo. Učitelji so zbirali otroke za sobotne šole in staršem pomagali ohranяти jezik in kulturo. Pouk so organizirali za pred-šolske in šoloobvezne otroke ter mla-dino.

Poučevanje je bilo izjemno zahtevno, saj učitelji niso imeli učnih načrtov, učbenikov in drugih gradiv. Vse so morali pripraviti sami.

V sobotnih šolah so otroke učili brati in pisati v slovenskem jeziku. Zelo pomembno je bilo petje slovenskih pesmi. Postopoma so dodajali in vklju-čevali tudi vsebine drugih učnih pred-metov. Poleg slovenščine (slovnica in slovstvo) so poučevali tudi verouk, zgo-dovino, geografijo, petje in telovadbo.

Tako so minevala desetletja, odraščale so generacije in se vključevale v vsakdanje življenje argentinske družbe. Vključevanje v gospodarsko, kulturno in socialno življenje Argentine je v slovenske skupnosti prinašalo tudi prvine latinske kulture in jezika. Vedno več je bilo mešanih zakonov in zato tudi manj slovenščine v vsakdanjem družinskem pogovoru. V jezik se je začela vrviti španščina. Otroci, učenci in mladostniki iz mešanih zakonov se ne sporazumevajo tako dobro v slovenskem jeziku kot vrstniki pred njimi.

Sobotne šole se novi situaciji le počasi prilagajajo. Tu so še drugi učni predmeti, ki jih poučujejo v slovenskem jeziku, toda učenci posredovano slabše razumejo. Vedno bolj se kaže potreba po novih učnih metodah.

Ponekod so slovenske skupnosti v 80. letih tem potrebam sledile z ustanavljanjem oddelkov »ABC po slovensko«. To so kombinirani oddelki, kar pomeni, da so v istem oddelku učenci različnih starosti. Slovenščine se učijo od začetka in po metodah, ki so primerne za učenje drugega ali tujega jezika.

To dejstvo je vedno bolj kazalo potrebo po specifičnem strokovnem izpopolnjevanju vseh učiteljev in to v Sloveniji.

Kdo so učitelji sobotnih šol

Sobotne šole vodijo ravnatelji, ki so praviloma tudi poklicni učitelji. Za druge učitelje velja nepisano pravilo, da so sprejeti tisti mladi Slovenci, ki so v Argentini zaključili vsaj srednješolski tečaj. Vedno več je mlajših učiteljev, saj se tudi struktura članov slovenske skupnosti spreminja. V letu 1988 je bilo 65 % učiteljev, ki so že bili rojeni v Argentini, leta 1995 pa že 75 % (Zbornik, 1998).

V osnovnošolskih tečajih poučujejo različne »učne moči«, kot jih sami poimenujejo.

Med njimi so poleg poklicnih učiteljev tudi pravniki, izobraženci tehničnih usmeritev, arhitekti, zdravniki, duhovniki in drugi. Seveda se vsi srečujejo s

težavami zaradi nepoznavanja metod pedagoškega dela, zato jim pri pripravah na pouk pomagajo izkušeni učitelji. Svoje znanje in pedagoške spretnosti izboljšujejo na mesečnih strokovnih posvetih, ki jih organizirajo v okviru slovenskih skupnosti.

Vsebinska teh posvetov je namenjena strokovnim vsebinam učnega predmeta, metodično-didaktičnim vidikom, načinu motivacije učencev/dijakov za pouk v slovenščini, pripravi učnih ur in učnih gradiv, prenovi obstoječih gradiv, učbenikov, oskrbi z didaktičnimi sredstvi, vlogi staršev pri ohranjanju jezika in kulture v domačem okolju ... itd. Poleg tega organizirajo tudi dvakrat letno študijske dneve, na katere povabijo znane strokovnjake iz slovenske skupnosti.

Če vsemu dodamo še dejstvo, da otroci in mladostniki obiskujejo sobotno šolo v svojem prostem času, nam je povsem jasno, da morajo učitelji v razred prinesiti veliko svežine in življenja za ohranjanje motivacije za šolsko delo. Za vse to je poleg pedagoških znanj potrebna tudi iznajdljivost, dobra volja in navdušenje.

Učitelji so sicer dobro organizirani, medsebojno si pomagajo in se opogumljajo. Tudi vsakega bodočega »učitelja pripravljajo za delo v razredu. Najprej dela kot »pomožni sodelavec« glavne učiteljice, po dveh letih pa začne samostojno poučevati. Glavni učiteljici pomaga pri pripravah na pouk in sodeluje pri izpeljavi učnih ur ter si tako pridobiva pedagoške spretnosti. Tudi v primeru, ko kateri učitelj namerava prenehati s poučevanjem (poroka in preselitev v drugo okolje, porodniški dopust), pravočasno poskrbijo za novega učitelja. Vse to nam odslikava izjemno dobro organiziranost slovenskih skupnosti.

V zadnjih letih učitelji lahko obiščejo strokovne seminarje, ki jih zanje organiziramo v Sloveniji.

Organizacija pouka v sobotnih šolah s šoloobveznimi otroki

Prvi učitelji, ki so poučevali v sobotnih šolah po ustanovitvi le-teh leta 1949, so potovali (mobilni učitelji) po različnih krajih Buenos Airesa. Starši otrok so izražali željo po stalnem učitelju, kar se je pozneje tudi zgodilo.

Vsi otroci, ki so obiskovali sobotne šole, so prinesli znanje slovenščine iz domačega okolja. V šoli so to znanje razširjali, se naučili novih pojmov glede na spoznavno predznanje in potrebe. Z organiziranim poukom je društvo Slovencev »nase prevzelo veliko breme in hkrati tudi zasluge za uspeh. Kdor danes v Argentini ali kjer koli v zdomstvu ali doma nepristransko gleda na opravljeno delo, ne more priti do drugačnih zaključkov, kakor tako pohvalnih in občudovalnih izjav, ki jih je danes mogoče slišati celo iz ust tistih, ki ne gledajo dobrohotno na slovenstvo v Argentini« (Zbornik, 1998, stran 55).

Otroci, ki so slabo znali slovensko (praviloma iz špansko-slovenskih družin) niso bili sprejeti v te tečaje. Vzroki so različni. Osnovni razlog je bil v bojazni, da bi komunikacijo v skupini »pokvarili« špansko govoreči in tako »upočasnili« jezikovno napredovanje« ostalih otrok.

Pouk z osnovnošolskimi otroki v slovenskem jeziku je v sobotnih šolah trajal (tudi danes je tako) pet do šest šolskih ur, je prostovoljen in za učence brezplačen. Obiskovalci tečajev so bili razdeljeni v dve skupini; nižjo in višjo (v nižji skupini so bili otroci do 3. razreda, v višji pa ostali).

Leta 1954 so učitelji sami izdelali Učni načrt sobotne šole in tudi za posamezne predmete, ki jih poučujejo. Najpomembnejši cilji sobotne šole na nižji stopnji so bili: »Vzgoja v slovenskem duhu. Glavni predmet je petje v slovenščini in preprosto vsakdanje izrazoslovje. V skupini starejših obiskovalcev tečaja so bolj poudarjali zemljepis Slovenije, zgodovino Slovencev, petje pesmi ter slovensko slovnico in literaturo«. (Zbornik, 1998, stran 50).

Učni načrt so večkrat prenavljali. Zadnji posodobitev so opravili po letu

1989/90. Po strokovnem izpopolnjevanju v Sloveniji so se posamezni učitelji ponovno lotili posodabljanja načrta. (*Izjave udeleženk seminarja v Sloveniji leta 1999*)

Predmeti, ki jih poučujejo v sobotnih šolah, so: slovenski jezik (slovnica in slovstvo), zgodovina, družbena vzgoja, svetovni nazor, geografija, živa beseda, verouk in petje. Tudi učbenike in druga gradiva so pripravljali učitelji. V zadnjih letih so jim v pomoč tudi gradiva iz Slovenije, ki jih prejmejo na seminarjih v Sloveniji.

Kje so sobotne šole

Slovenske šole so organizirane v različnih argentinskih krajih. V posa-

meznih delih Buenos Airesa je šest šol, ki so razpršene po različnih mestnih četrtih, kjer je naseljenih veliko Slovencev. To so:

- Šola Josipa Jurčiča – Carapachay
- Šola Franceta Prešerna – Castelar
- Šola Antona Martina Slomška – Ramos Mejia
- Šola škofa dr. Gregorija Rožmana – San Martin
- Šola Friderika Barage – Slovenska vas Lamus
- Šola škofa B. Jegliča, ABC po slovensko, Slovenska hiša – Lanus

V drugih mestih na severu in jugu Argentine so 4 šole:

- Šola svetega Cirila in Metoda v Mendози
- Šola svetega Cirila in Metoda za špansko govoreče v Mendози

- Šola župnika Jakoba Aljaža, v Barilo-chah
- Šola župnika Aljaža »ABC po slovensko« v Barilo-chah

Število otrok, ki so obiskovali pouk v slovenskem jeziku v šolskih letih 1997/98 in 1998/99, ponazarjata spodnji tabeli. Iz njiju lahko poleg števila razberemo tudi strukturo učencev glede na predznanje slovenščine. Otroci, ki prinesejo znanje slovenskega jezika iz družinskega okolja, so »slovensko govoreči«, tisti, ki prihajajo iz špansko-slovenskih družin, doma govorijo jezik okolja, torej španščino, in so »špansko govoreči«. Slednji so od 80. let vključeni v oddelke »ABC« po slovensko. Število le-teh se povečuje, odpirajo se tudi novi oddelki.

Šolsko leto 1998 (Tabela 1)

	Učencev	Deklic	Dečkov	8. razred	Vrtec	Učne moči	V Sloveniji rojeni	V Argentini rojeni
Slovensko govoreči								
Buenos Aires – Carapachay	30	13	17	3	6	8	1	7
Buenos Aires – Castelar	80	44	36	7	12	11	3	8
Buenos Aires – Ramos Mejia	79	44	35	2	17	13	4	9
Buenos Aires – San Justo	126	70	56	6	25	14	2	12
Buenos Aires – San Martin	66	30	36	6	9	11	3	8
Buenos Aires – Slovenska vas	46	24	22	4	3	13	6	7
Bariloche	21	8	13	2	6	6	1	5
Mendoza	26	12	14	8	0	6	1	5
SKUPAJ	474	245	229	38	78	82	21	61
Špansko govoreči								
Bariloche	14	7	7	2	5	4	0	4
Buenos Aires	41	23	18	3	11	11	2	9
Mendoza	7	6	1	0	0	1	0	1
SKUPAJ	62	36	26	5	16	16	2	14
VSI	536	281	255	43	94	98	23	75

Šolsko leto 1999 (Tabela 2)

	Učencev	Deklic	Dečkov	8. razred	Vrtec	Učne moči	V Sloveniji rojeni	V Argentini rojeni
Slovensko govoreči								
Buenos Aires – Carapachay	26	12	14	4	3	10	1	9
Buenos Aires – Castelar	91	55	36	5	19	14	3	11
Buenos Aires – Ramos Mejia	98	53	45	8	25	15	4	11
Buenos Aires – San Justo	126	66	60	13	23	18	2	16
Buenos Aires – San Martin	67	28	39	7	13	11	3	8
Buenos Aires – Slovenska vas	42	21	21	10	2	13	3	10
Bariloche	26	12	14	2	6	7	1	6
Mendoza	22	11	11	6	7	8	1	7
Tucuman	2	2	0	0	1	1	0	1
SKUPAJ	500	260	240	55	99	97	18	79
Špansko govoreči								
Bariloche	18	8	10	0	4	4	0	4
Buenos Aires	34	19	15	6	9	10	2	8
Mendoza	8	4	4	0	0	1	0	1
SKUPAJ	60	31	29	6	13	15	2	13
VSI	560	291	269	61	112	112	20	92

Srednješolski tečaj »Ravnatelj Marko Bajuk« v Buenos Airesu

Poleg osnovnošolskih sobotnih šol je v Buenos Airesu organiziran tudi srednješolski tečaj za mladino. Traja pet let. Delovati je začel leta 1961. Prvi ravnatelj je bil dr. Marko Kremžar, duhovnik in avtor številnih knjig ki jih je izdala Mohorjeva družba. Danes srednješolski tečaj vodi Neda Dolenjc Vesel, ki je tudi profesorica geografije na argentinski šoli.

Udeleženci srednješolskega tečaja prihajajo (ali pa so dopisni udeleženci) iz Buenos Airesa in drugih argentinskih mest, v katerih delujejo slovenske skupnosti.

Program srednješolskega tečaja predvideva 15 do 20 srečanj ob sobotah in sicer s petimi šolskimi urami pouka. Začetek šolskega leta je 18. marca, konča pa se 29. oktobra.

Predmetnik srednješolskega tečaja (celoletni učni predmeti ali krajši tečaji):

- verouk (temelji – apologetika; Kristus – dogmatika; načela življenja s splošno in posebno moraliko);
- slovenščina (obravnavava jezikovne in jezikoslovne teme, slovstveno zgodovino in slovensko leposlovje ter prikazuje lepote žive besede; študentje 5. letnika izdajo almanah);
- svetovni nazori (s poudarkom na obrazložitvi krščanskega realizma);
- zemljepis slovenske dežele (pokrajinski in gospodarski);
- narodopisje (ljudska umetnost, noše, navade; gmotne in duhovne prvine slovenskega naroda);
- zgodovina s splošnim pogledom na politični, kulturni in družbeni razvoj Slovencev ter s podrobnim in stvarnim prikazom komunistične revolucije in domobranske borbe;
- temelji družbene vzgoje (družbena in organizacijska teorija in praksa);
- lepo vedenje (ki naj dopolni dijakovo osebnost z odlikami zunanje olike).

Predmetnik in učni načrt vsakega predmeta spreminjajo ali dopolnjujejo po sklepu profesorskega zbora (*Načela, pravila in poslovnik, 1988*).

Učbenike za posamezne predmete so napisali učitelji, ki poučujejo na sobotnem srednješolskem tečaju.

Obiskovalci tečaja dobijo ocene ob poletju in na koncu šolskega leta. Po končanem tečaju opravljajo tudi maturi v slovenščini. Srednješolski tečaj je

do sedaj uspešno zaključilo več sto dijakov. »Načela, pravila in poslovnik« srednješolskega tečaja »Ravnatelj Marko Bajuk« v Buenos Airesu je leta 1988 pripravilo ravnateljstvo. V knjižici so podrobno opredeljeni cilji, ki jih s tem tečajem želijo dosegati. Navajajo tudi pravila ocenjevanja med letom, izpitna pravila, pravila vedenja dijakov, pravice in dolžnosti učiteljev, dijakov in staršev ter z vlogo sveta staršev.

Pouk sobotnih osnovnošolskih in srednješolskih tečajev in financiranje

Argentinska vlada ne nasprotuje vzgojno-izobraževalnim dejavnostim z mladimi o jeziku in kulturi porekla, ni pa za te dejavnosti namenjala finančnih sredstev. Vse je prepuščeno organizatorjem oziroma skupnostim, ki dejavnosti organizirajo. Ker je Argentina podpirala priseljevanje različnih narodov, danes tam živijo različni narodi. Tako kot Slovenci imajo organizirane dejavnosti na vzgojno-izobraževalnem področju. Nekateri narodi imajo celo redne šole v svojem jeziku (npr. Nemci). Argentinska družba velja za večkulturno in tudi medkulturno družbo.

Pri organizaciji šole pomagajo združenja Slovencev. Zelo aktivni so starši učencev/dijakov. Ti so v odboru staršev

šolskega tečaja in so »pomožni organ« šole. Njihove glavne naloge so, da skrbijo za opremo šolskih prostorov, pripravljajo okrepčila med glavnim odmorom in skrbijo za red, prizadevajo si za zunajšolsko prijetno in koristno sožitje ter povezanost med dijaki. Stiki odbora staršev srednješolskega tečaja so posvetovalnega značaja z obojestranskimi željami za uspešno sodelovanje« (*Načela ...*, 1988).

Učitelji svoje delo opravljajo brez denarnega nadomestila.

Učenci, ki obiskujejo osnovnošolske tečaje so bližje slovenskim domovom, saj so ti razpršeni po velikem Buenos Airesu in drugih argentinskih mestih. Srednješolski tečaj je le v Buenos Airesu. Dijaki pridejo tja iz vseh

mesnih četrti. Udeleženci tečaja so tudi dijaki iz drugih mest v Argentini (Mendoza, Rosario, Bariloche). Pouk »spremljajo« na daljavo, dopisniško. V Buenos Aires prihajajo na izpite (ali tudi te opravijo dopisniško) in na zaključni izpit po petem letniku.

Po končanem sobotnem pouku sledi družabno srečanje vseh učiteljev in staršev. To je tudi priložnost za izmenjavo različnih informacij, posvetovanje o šoli ... Hkrati pa je tudi neformalna priložnost za pogovor v slovenskem jeziku. Otroci in mladostniki imajo poleg odraslih priložnost spoznavati slovenski jezik in njegovo »živost«. Tako vsi doživljajo jezik globlje, njegov pomen ne ostaja na nivoju razumevanja, temveč prehaja v »čutni« svet.

Profesorski zbor srednješolskega tečaja ravnatelja Marka Bajuka leta 1981 na dvorišču Slov. hiše

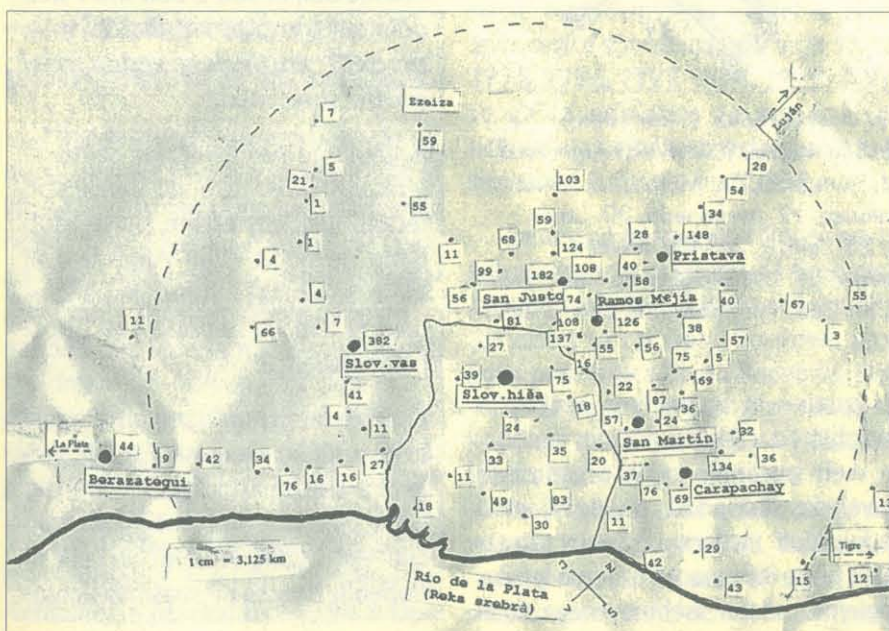
Profesorski zbor leta 1991

Dijaki leta 1995 s profsorskim zborom

Abiturienti leta 1997 z ustanoviteljem ST dr. Markom Kremžarjem in nekaterimi profesorji

Razpštev tretjega pritoka v argentinskih provincih leta 1959

Podatki so vzeti iz Rant J. (1960, o. c.). Posredovalo mu jih je DPa. Vzeti so pa iz kartoteke, ki jo je sestavila slovenska KA leta 1959. Uokvirjene številke nakazujejo približno skupno število rojakov v najpomembnejših središčih

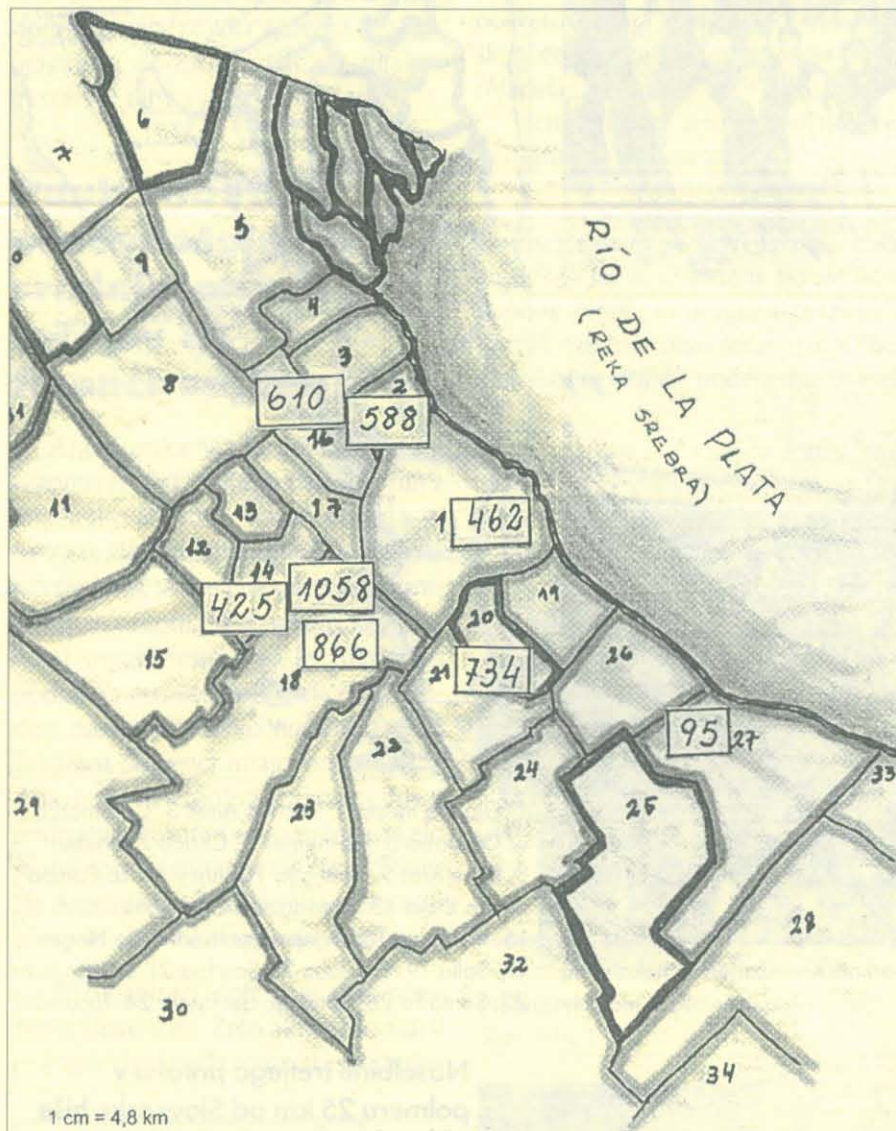
1. Glavno mesto 2. Buenos Aires 3. Catamarca
4. Córdoba 5. Corrientes 6. Chaco 7. Chubut
8. Entre Ríos 9. Formosa 10. Jujuy 11. La Pampa
12. La Rioja 13. Mendoza 14. Misiones
15. Neuquén 16. Ognjena zemlja 17. Río Negro
18. Salta 19. San Juan 20. San Luis 21. Santa Cruz
22. Santa Fe 23. Santiago del Estero 24. Tucumán

Naselbine tretjega pritoka v polmeru 25 km od Slovenske hiše

Vsota vseh števil je malo nižja od 4.838, kot bi morala biti, ker so nekateri rojaki živeli precej zunaj polmera ali pa se ni za vse natančno označilo bivališče.

Število novnonaseljencev po središču v Velikem Buenos Airesu v letu 1959

Zemljevid prikazuje glavno mesto Buenos Aires s sedanjimi okoliškimi občinami in s številom rojakov po tedanjih dušnopastirskih središčih, ki približno odgovarjajo krajevnim domovom. Celotno število za ta »razširjeni Veliki Buenos Aires« je 4.838. Ker je bilo po kartoteki KA 1959 v ostali Argentini 839 rojakov, skupno število da 5.677. Razliko od 7.070 (gl. 1. 1. op. 5) do 5.677 (1.693 oseb ali 21 %) je delno mogoče razložiti s tem, da v številu KA niso mogli zavzeti vseh, delno pa, ker niso vračunali vseh tistih, ki so jih imeli za popolnoma ločene od »organizirane« skupnosti. Sem bi npr. spadali t. i. »Primorci«, ki so se večinoma naselili v okolici mesta Tigre.

1. Glavno mesto Buenos Aires. Okraji-občine: 2. Vicente López, 3. San Isidro, 4. San Fernando, 5. Tigre, 6. Escobar, 7. Pilar, 8. San Miguel, 9. Malvinas Argentinas, 10. José C. Paz, 11. Moreno, 12. Ituzaingó, 13. Hurlingham, 14. Mórón, 15. Merlo, 16. San Martín, 17. Tres de Febrero, 18. La Matanza, 19. Avellaneda, 20. Lanús, 21. Lomas de Zamora, 22. Esteban Echeverría, 23. Ezeiza, 24. Alte Brown, 25. Florencio Varela, 26. Quilmes, 27. Berazategui, 28. La Plata (glavno mesto prov. Buenos Aires), 29. Marcos Paz, 30. Cañuelas, 31. Gral. Rodríguez, 32. San Vicente, 33. Ensenada, 34. Brandsen

Prispevek družin

Prizadevanje učiteljev sobotnih šol za ohranjanje slovenskega jezika in kulture v argentinskem okolju bi bilo samo po sebi nezadostno, če v to sodelovanje ne bi pritegnili tudi staršev. Zato

jih vztrajno in prepričljivo poskušajo pridobiti na različne načine: osebno, na vseh srečanjih, ki jih organizirajo slovenske skupnosti, po pošti, pred nedeljskimi mašami ... Zanje pripravljajo pisne informacije oziroma lepake. Poglejmo primer vsebine enega takih

lepakov z naslovom »Danes še ni prepozno«. Iz njega lahko ugotovimo, kakšen položaj ima slovenščina v slovenskih skupnostih, a tudi o prizadevanjih učiteljev za ohranjanje jezika in o številnih problemih, ki jih imajo pri tem zahtevnem poslanstvu.

Danes še ni prepozno

Po vseh krajih velikega Buenos Airesa in v notranjosti imamo vsako soboto slovensko šolo. Zavedamo se, da je reden pouk slovenske šole povezan z žrtvami, ki jih doprinašamo vsi; starši, otroci in učiteljstvo. Najprej se moramo zavedati, da šola ne more nadomestiti družine. Otrok se mora pri starših naučiti slovenske govorice in to znanje mora neprestano rasti vzporedno z otrokovim razvojem. Šola lahko gradi samo na tisti podlagi, ki jo otrok prinese s seboj od doma. Učiteljstvo jemlje svoje delo silno resno. Želeli bi, da bi bili tudi starši navzoči na naših rednih mesečnih sejah, ko pripravljamo učni program, ko se pogovarjamo, kako bi izboljšali učne pripomočke. Ko se menimo o zvezkih za naše najmlajše in o knjigah za večje. Ko se vprašujemo, kaj bi morala šola še storiti za vaše otroke. Pri vsem tem pa z žalostjo ugotavljamo, da znanje slovenske govorice čedalje bolj upada. Z boleščjo v srcu odkrivamo vzrok temu nazadovanju; **po naših družinah se vedno manj govori slovensko.**

A gre še za nekaj več, kot samo za jezik. Vaši otroci se bodo v angleških tečajih učili angleščine, pa se kljub temu ne bodo čutili Angleže. Cilj vse naše domače vzgoje mora stremeti za tem, da se bodo naši otroci čutili Slovence.

Petinsedemdeset učnih moči dela in se trudi po slovenskih šolah. Verjemite, tisti, ki učimo, naredimo vse, kar le moremo, da bi vašim otrokom čim več nudili. Nobenega dela in nobenih žrtv se ne strašimo. A nuj-

no je, da naš pouk sloni na trdni podlagi – na znanju slovenskega jezika. To pa morete dati svojim otrokom edinole vi, starši. Zato se ves učiteljski zbor obrača na vas z nujno prošnjo, da storite vse, kar je v vaših močeh, da bodo vaši otroci znali slovensko.

Pogovarjajte se z njimi, berite jim, pripovedujte jim pravljice. Več jim dajte v roke slovenske knjige in revije. Zahtevajte, da bo v vaši družini slovenščina pogovorni jezik – tudi med otroki. Posebej opozarjamo na slovenske običaje pri ohranjanju godov in praznikov (slovenska voščila in pesmi). Tisti, ki imate v bližini starega očeta in staro mamo, pustite otrokom, da bodo čim več v njihovi družbi. Saj se znajo stari starši in vnuki tako pristrčno pogovarjati! Zanimajte se za slovensko šolo. Poglejte otrokom mape in zvezke, nadzirajte njihove naloge in učenje. Kajne, da ne zahtevamo nič nemogočega? Če boste vi, slovenski starši, izpolnili svojo dolžnost, potem bo zmogla slovenska šola z uspehom delovati. Če pa vi v svojih družinah ne boste ustvarjali podlage za slovenski pouk, potem je zaman delo v slovenski šoli.

Premislite naslednja vprašanja in nanje odkritosrčno odgovorite, kako je bilo doslej in kaj lahko naredite v bodoče:

Se zavedam, da so naši otroci po rodu Slovenci?

Se zavedam, kolikšnega pomena je znanje slovenskega jezika?

Se zavedam, da je družinska, verska in narodnostna vzgoja podlaga za ves nadaljnji otrokov razvoj?

Sem pripravljen storiti vse, kar morem, da bodo moji otroci znali slovensko in se čutili Slovence?

Sem pripravljen podpirati pouk v slovenski šoli?

Se zavedam pomena udeležbe pri slovenski sv. maši?

Znam ceniti slovenske kulturne prireditve?

Se zavedam kakšno škodo delam, če kritiziram učitelje, duhovnike in javne delavce pred otroki?

Se zavedam odgovornosti, ki jo nosim za svoja dejanja, pred svojimi otroki, pred slovenskim narodom, pred zgodovino?

Danes je še čas, da popravimo, kar smo morda zdaj pogrešili. Jutri utegne biti prepozno!

Učitelji slovenskih šol

Prispevek Slovenije — strokovno izpopolnjevanje učiteljev

Prizadevanjem slovenskih skupnosti, še zlasti učiteljev v sobotnih šolah, se je v zadnjih šestih letih pridružila tudi država Slovenija. Pomaga jim tako, da organizira seminarje za učitelje sobotnih šol v Sloveniji, podeljuje štipendije otrokom in mladostnikom, ki se udeležujejo poletnih šol slovenskega jezika pri nas, bodočim učiteljem za študij (tudi za druge študijske programe) na slovenskih univerzah.

Prvi seminar, namenjen učiteljem z južne poloble, torej iz Argentine in Avstralije, je potekal leta 1994 v Do-

lenjskih Toplicah. Poleg mlajših učiteljic so se tega seminarja udeležile zlasti ravnateljice sobotnih šol. V letih 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2001 se ga je udeležilo že več kot sto učiteljev in učiteljic. Izveden je bil tudi seminar v januarju leta 2003.

Seminarje financirajo Ministrstvo za šolstvo znanost in šport ter Ministrstvo za zunanje zadeve, Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu. Strokovni program pripravljata Zavod Republike Slovenije za šolstvo in Center za slovenski jezik kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Povprečna starost udeležencev seminarja je vsako leto nižja. Tudi ta podatek pove, da je znotraj slovenskih skupnosti še vedno dovolj lastnih moči

za nadaljevanje začetega poslanstva – ohranjanje jezika in kulture med mladimi daleč od Slovenije. Vzporedno z odhajanjem tistih učiteljic iz sobotnih šol, ki so se še rodile v Sloveniji, se povečuje število učiteljic, ki so se rodile v Argentini.

Povečuje se tudi število udeležencev sobotnih tečajev, ki slabše ali sploh ne govorijo slovensko, saj otroci izhajajo iz mešanih, argentinsko-slovenskih zakonov.

S tem se množijo tudi izzivi za mlade učiteljice, ki se morajo spoprijeti s problemom poučevanja slovenščine kot drugega/tujega jezika ter z lastnim izpopolnjevanjem slovenščine, saj tudi one slabše obvladajo slovenski jezik. Vse to je pomemben razlog in vodilo za strokovno izpopolnjevanje v Sloveniji, organizatorjem strokovno-pedagoškega programa seminarja pa narekuje številne nove vidike, ki jih morajo upoštevati pri vključevanju vsebin, metod in oblik dela na seminarju.

Program strokovnega izpopolnjevanja

Pri pripravi programa moramo upoštevati izobrazbo udeležencev, njihovo jezikovno predznanje in pedagoške izkušnje ter motive, ki jih navajajo ob prijavi na seminar. Mnogi pridejo v Slovenijo prvič v življenju. Številni želijo izpopolniti svoje znanje slovenščine, bolje spoznati slovensko kulturo, položaj in pogoje za izvajanje pouka v vrtcih in šolah v Sloveniji, spoznati gradiva, učbenike, otroško in mladinsko periodiko, ki bi jih lahko uporabili pri pouku, spoznati geografske in kulturne značilnosti Slovenije. Strokovno-pedagoški program je prepleten z ekskurzijami in izleti po Sloveniji. Udeleženci seminarja menijo, da je težko, navduševati učence za Slovenijo, če je sam nikoli nisi videl. Povedali so tudi, kako težko jim je pripovedovati o geografskih in naravnih lepotah ter o drugih značilnostih Slovenije, če je to znanje pridobljeno le po ustnem izročilu staršev in dedov in dopolnjevano s podatki iz

knjig. Še težje pa je mladim predstaviti sodobno življenje v Sloveniji. Slovenijo je treba doživeti, si pridobiti izkušnje v stiku z ljudmi, se pogovarjati z različnimi ljudmi in si tako ustvariti lastno podobo.

»Plavati« je treba v slovenskem jeziku in kulturi, poslušati slovensko govorico povsod; na ulici, v trgovini, na pošti, televiziji, po radiu, seči po različnih časopisih v slovenskem jeziku ... (*»Poglej, vse je slovensko, tudi napisi na trgovini, vsi govorijo slovensko ...«*, je po izstopu iz letala začuden opazil udeleženec seminarja leta 1995.).

Doživeti je treba življenje jezika in kulture povsod, ne le v družini, v slovenskem domu in v cerkvi. Več možnosti je treba imeti, saj le v kombinaciji različnih možnosti lahko dobimo objektivno podobo o Sloveniji in vsakdanjem življenju pri nas.

Morda nam bo del tega najboljše ponazoril odlomek zapisa z naslovom

»Argentina – Slovenija, Slovenija – Argentina«, ki smo ga objavili v glasilu, »Dve celini, isti cilj« in je nastalo na seminarju v Sloveniji (*Glasilo Seminarja ...*, 1999).

...»Kadar pomislim na ti dve besedi, se enkrat počutim kakor mati, ki ima dve hčeri, in jo vprašajo, katero ima rajši. Obe imam rada, saj sta obe moji, čeprav sta različni. Ena je starejša, druga je mlajša. Obe sta zanimivi in lepi. Vsaka na drugačen način ...«

...»Še bom hodila k tebi na obisk, mati Slovenija, ki si me rodila, k tebi, mati Argentina, ki si me posvojila, grem pa domov.«

Ob odhodu iz domovine so učitelji izražali željo, da bi se takšnega izpopolnjevanja lahko udeležiti tudi ostali slovenski učitelji in učiteljice iz Argentine, ki te možnosti do sedaj še niso imeli. Prav tako želijo, da bi tudi oni lahko nadaljevali začeto izpopolnjevanje v Sloveniji.

Literatura

Zvone Žigon, Otroci dveh domov, Založba ZRC, Ljubljana 1998.

Zvone Žigon, Iz spomina za prihodnost, Slovenska politična emigracija v Argentini, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 1998.

Zedinjena Slovenija 1948–1998, Buenos Aires 1998.

Simona Kranjc, Jezik je temelj lastne identitete, Slovensčina in slovenska kultura v zdomstvu, ZRSŠ, Ljubljana 2001.

Podatke so dali učitelji, ki poučujejo v krajih, navedenih v tabelah.

Dve celini, isti cilj, Glasilo Seminarja za učitelje in učiteljice v slovenskem jeziku v Argentini in Avstraliji, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 1999.

Lepak so pripravili učitelji leta 1999 in ga izročili avtorici tega prispevka ob njenem obisku sobotnih šol in slovenskih skupnosti v Buenos Airesu.

Zemljevidi: Zbornik dela v zvestobi in ljubezni, Društvo »Zedinjena Slovenija«, Buenos Aires, avgust 1998.

Slovenski srednješolski tečaj »Ravnatelj Marko Bajuk«, Načela, pravila in poslovanje, Buenos Aires 1988.

Mag. Pavla Karba, OŠ Ivana Cankarja v Mariboru

Izobraževalno druženje, kot ga na šoli še ni bilo

V sredo, 22. 1. 2003, smo na OŠ Ivana Cankarja v Mariboru sprejeli zanimive goste. Obiskalo nas je 12 udeležencev strokovnega seminarja, učiteljev slovenščine in kulture iz Argentine. O seminarju je 23. 1. 2003 na strani 11 poročal tudi Večer.

Učitelji so v okviru strokovnega izpopolnjevanja hospitalirali pri pouku, in sicer na razredni stopnji v 2. razredu osemletne OŠ pri učiteljici Silvi Conde in na predmetni stopnji pri pouku zgodovine v 7. b in 9. a devetletne OŠ pri učiteljici mag. Pavli Karba.

Temeljna cilja izobraževalnega druženja sta bila:

- spoznavati in doživljati sodobne metode in oblike poučevanja in učenja,

- spoznavati in doživljati celotno življenje in delo na šoli.

Gostitelji in gostje, učitelji in učenci smo pristrčno izmenjavali strokovne in širše življenjske izkušnje. Le-te smo spontano oplemenitili s slovenskimi in z argentinskimi pesmimi.

O našem izobraževalnem druženju hranimo fotografsko dokumentacijo in intervju, ki ga je z našimi gosti opravila Urška KRIVOGRAD, učenka 9. a-oddelka. Objavili ga bomo spomladi 2003 v šolskem glasilu ISKRICE.

Pristrčna hvala Dragici Motik, prof.

**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Vilma Brodnik, ZRSŠ

Primer obravnave teme Rast in migracije prebivalstva v III. letniku gimnazije

V članku predstavljam dva primera obravnave teme Rast in migracije prebivalstva v III. letniku gimnazije. Prvi primer je poltradicionalen transmissijski s prevladujočo vlogo učitelja kot prenašalca znanja. Dijake spodbuja k sodelovanju z glavnim ciljem večje motivacije in ne samostojnega učenja. V drugem primeru učitelj nastopa v mentorski vlogi, saj poskrbi, da dijaki s samostojnim in sodelovalnim učenjem izgrajujejo različne spretnosti dela z zgodovinskimi viri, pa tudi kognitivne spretnosti oz. različno zahtevne miselne procese. Navaja jih tudi na tehnike kakovostnejšega učenja in strpnost do sodobnih migrantov prek življenja v različne vloge. Poltradicionalni transmissijski primer je časovno bolj gospodaren, dijakom pa namenja le razvijanje enostavnih spretnosti poslušanja, naštevanja, opazovanja, razbiranja podatkov in odgovarjanja na učiteljeve pobude in vprašanja. Pri procesnem primeru pa razvijajo spretnosti sodelovalnega učenja pri dvojiškem delu. Iz različnih zgodovinskih virov samostojno zbirajo in izbirajo podatke in na njihovem temelju sklepajo o zgodovinskih dogodkih in pojavih, povezanih z migracijami prebivalstva. Dijaki razvijajo tudi spretnosti oblikovanja samostojnih zaključkov, ločujejo bolj

in manj pomembne vzroke zgodovinskih dogodkov in pojavov, utemeljujejo izbore utemeljujejo, razmišljajo in sklepajo o vzrokih, ki se jih da razbrati iz že poznanih vzrokov. Dijaki se tudi življajo v zgodovinsko dogajanje prek življenja v zgodovinske osebnosti in akterje tedanjega dogajanja – v izseljence, novinarje, politike, povedo pa tudi svoje mnenje, in zagovarjajo argumente za in proti izseljevanju in presodijo, ali se sploh lahko postavi končna sodba o tem zgodovinskem pojavu iz slovenske zgodovine. Poglobljeno poznavanje problema, kritičnost in ustvarjalnost prikažejo v obliki samostojnega načrta za ureditev sodobnih migracijskih problemov v Sloveniji kot izrazito prehodni državi, prek katere potekajo migracijski tokovi že od prazgodovinskih časov dalje. Tak način poučevanja in učenja je časovno zamudnejši in strokovno zahtevnejši, vendar sem pa prepričana, da tudi učinkovitejši pri razumevanju zgodovinskih dogodkov in pojavov ter tudi pri pojmovanju vloge zgodovine, ki lahko najbolje razlaga prek zgodovinskih primerov tudi sodobne družbene pojave.

Primer transmissijskega poltradicionalnega poučevanja in učenja teme Rast in migracije prebivalstva pri zgodovini v III. letniku gimnazije

Cilji (vsebinski in deloma proceduralni):

- Dijaki naštejejo vzroke rasti števila prebivalstva.
- Ob grafih ponazorijo število rasti mestnega in upad podeželskega (zlasti kmečkega) prebivalstva.
- Obrazložijo posledice rasti prebivalstva.
- Naštejejo posamezne vzroke migracij.
- Navedejo oblike migracij.
- Na zemljevidu poiščejo dežele odseljevanja in dežele priseljevanja.
- Naštejejo narode, ki so bili najbolj množično udeleženi v procesu migracij.
- Naštejejo vzroke za izseljevanje Slovencev.
- Ob zemljevidu opredelijo dežele, iz katerih so se Slovenci najbolj množično izseljevali in naštejejo dežele, v katere so se najbolj množično priseljevali.

Aktivnosti učitelja	Aktivnosti dijakov
Opozori dijake na prvo industrijsko revolucijo in jih vpraša, kakšne bi bile lahko njene vsestranske posledice. Učitelj opozori zlasti na rast prebivalstva, ki je sicer bolj pogoj kot posledica prve industrijske revolucije. Razloži pojem demografske eksplozije in njegovo definicijo narekuje. Definicijo ima napisano tudi na prosojnici, ki jo projicira na tablo.	Dijaki naštejejo posledice prve industrijske revolucije, ki so jih obravnavali v eni predhodnih ur zgodovine. Dijaki pozorno poslušajo in definicijo napišejo v zvezke.

Učitelj vpraša dijake, kaj vse bi lahko prispevalo k tako hitri rasti prebivalstva. Nato dijakom vzroke projicira s prosojnice.

Hitro rast prebivalstva ponazori s pomočjo treh grafikonov, ki jih razdeli dijakom na fotokopijah.

Učitelj razloži glavne spremembe v starostni strukturi prebivalstva. Dijake povpraša po vzrokih za daljšanje življenjske dobe. Ko skupaj ugotovijo vzroke, jim jih projicira še prek prosojnice.

Učitelj razdeli nove fotokopije z grafikonom, ki ponazarja rast mestnega prebivalstva in izgled mest pred industrijsko revolucijo, v času industrializacije v 19. stoletju in danes. Nato dijake opozori na rast mestnega prebivalstva, jih vpraša, zakaj je število mestnega prebivalstva naraščalo in zakaj se je spreminjala podoba mest.

Učitelj dijake vpraša, če poznajo pojem migracij in kateri zgodovinski dogodek oz. pojav bi lahko povezali z njimi.

Učitelj razloži, da se migracije v najbolj množični obliki pojavijo v času industrializacije v 19. stoletju. Učence vpraša, kaj bi jih lahko povzročilo. Ko jih skupaj razložijo, jih prek prosojnice projicira še na tablo.

Učitelj učencem razloži oblike migracij. Skupaj z učenci razloži smeri migracij ob zemljevidu sveta z označenimi smermi migracij, ki ga projicira s prosojnice.

Učitelj na tablo projicira še zemljevid, ki prikazuje potek migracij iz Evrope ter usmerja učence, da naštejejo obdobja, v katerih je bilo izseljevanje najbolj množično.

Učitelj dijakom razloži še posebnosti izseljevanja iz slovenskih dežel.

Za domačo nalogo morajo dijaki poiskati in zapisati življenjsko zgodbo pomembnega izseljenca iz domačih krajev in razmisliti, če je pojav migracij še vedno prisoten.

Dijaki naštejejo vzroke, ki se jih spomnijo iz predhodnih ur in jih s prosojnice prepisejo v zvezek.

Dijaki s pomočjo grafikonov ugotavljajo, kako se je večala rast evropskega in svetovnega prebivalstva, kakšno je bilo število prebivalstva po celinah in kako se je večalo število prebivalstva v zadnjih 7000 letih. Pomembna številčna razmerja zapišejo na fotokopije.

Dijaki poslušajo, z učiteljevo pomočjo razložijo vzroke za daljšanje življenjske dobe in jih s prosojnice prepisejo v zvezek.

Ob grafikonu dijaki opišejo vzroke za rast mestnega prebivalstva in jih zapišejo v zvezek. S pomočjo slik opišejo, zakaj so imela mesta drugačen videz v predindustrijskem času, v času industrializacije in danes.

Dijaki povedo, da so za pojem že slišali pri pouku geografije in ga razložijo. Z učiteljevo pomočjo naštejejo dogodke oz. pojave iz zgodovine, ki jih uvrščamo v pojav migracij.

Učenci na temelju svojega predznanja razložijo z učiteljevo pomočjo razložijo vzroke migracij in jih s prosojnice prepisejo v zvezek.

Učenci s pomočjo učitelja in zemljevida določijo smeri preseljevanja v 19. stoletju in jih zapišejo v zvezek.

Z učiteljevo pomočjo in ob zemljevidu učenci razberejo tri večja obdobja množičnega izseljevanja iz Evrope in naštejejo dežele izseljevanja ter priseljevanja.

Dijaki pišejo zapiske.

Zapišejo navodila za domačo nalogo, ki jo morajo opraviti v dveh tednih.

Primer procesnega poučevanja in učenja teme Rast in migracije prebivalstva pri pouku zgodovine v III. letniku gimnazije

Procesni cilji (vsebine, metode, spretnosti, miselni procesi, dejavnosti, organizacijski postopki):

- Na primeru današnjih pojavnih oblik migracij sklepajo o pomenu pojma migracij v 19. stoletju.
- Vzroke za pojav migracij razvrstijo po pomembnosti in izbor utemeljijo.
- Na konkretnih primerih sklepajo o značilnostih različnih oblik migracij in jih primerjajo med seboj.
- V obliki dvojiskega dela s pomočjo zemljevidov sklepajo o glavnih smereh migracij, o deželah priseljevanja in odseljevanja ter fazah množičnega izseljevanja iz Evrope.
- Razvrstijo vzroke za izseljevanje Slovencev po pomembnosti in jih primerjajo z vzroki za izseljevanje iz ostale Evrope.
- S pomočjo življenjskih zgodb izseljencev ugotovijo, kakšne so bile realne možnosti za boljše življenje v tujini.
- V obliki skupinske preiskave preiščejo vzroke za današnje migracije v in iz Slovenije.

Aktivnosti učitelja	Aktivnosti dijakov
Učitelj prinese časopisni članek o današnjih migracijah prek slovenskega ozemlja in ga na fotokopijah razdeli dijakom.	Dijaki v dvojicah preberejo članek in z njegovo pomočjo sklepajo o pomenu pojma migracij. Sklepajo še o drugih pojavnih oblikah migracij, na katere so naleteli skozi zgodovino in v razpredelnico zapišejo podobnosti in razlike. Ugotoviti morajo tudi, kaj so v časopisnem članku dejstva, kaj mnenje novinarja ter ali dejstva podpirajo to mnenje – skratka ali je mnenje objektivno ali subjektivno.
Učitelj pove, da so vzroki migracij razloženi v učbeniku in naj jih učenci pozorno preberejo, nato pa razvrstijo po pomembnosti od bolj k manj pomembnim in izbor razvrstitve utemeljijo ter zapišejo tudi vzroke, za katere menijo da bi lahko prišli v poštev.	Dijaki v dvojicah preberejo vzroke za migracije, jih razvrstijo po pomembnosti, razmislijo in utemeljijo izbor razvrstitve. Utemeljijo še vzroke, ki bi lahko prispevali k migracijam po svojem izboru in se o njih pogovorijo z učiteljem.
Učitelj razdeli dijakom fotokopije z zemljevidi, na katerih so označene smeri preseljevanja in faze ter smeri množičnega izseljevanja iz Evrope.	Dijaki v dvojicah sklepajo o glavnih smereh migracij, o deželah odseljevanja in priseljevanja ter opredelijo časovne faze množičnega izseljevanja iz Evrope. Samostojno utemeljijo z ustreznimi argumenti, kaj je posamezne dežele opredeljevalo kot dežele izseljevanja in kot dežele priseljevanja in zakaj se niso vsi Evropejci izseljevali sočasno, ampak v treh časovnih fazah. (Znanje v tem primeru konstruirajo iz predznanja in novega znanja iz učbenika in gradiva na fotokopijah.)
Učitelj razdeli novo gradivo (fotokopira delovne liste iz priročnika k videokaseti o množičnem izseljevanju Slovencev v ZDA) z vzroki izseljevanja Slovencev in območij, od koder so se najbolj množično izseljevali.	Dijaki razvrstijo vzroke za izseljevanje Slovencev po pomembnosti (učijo se v dvojicah) in izbor razvrstitve utemeljijo. Vzroke primerjajo z vzroki izseljevanja iz ostale Evrope. Sklepajo o slovenskih pokrajinah, od koder je potekalo najbolj množično izseljevanje, in razmislijo o argumentih, zakaj so migracije najbolj množično potekale prav iz določenih pokrajin.
Učitelj predvaja prizora iz videokasete o množičnem izseljevanju Slovencev v ZDA, ki obravnavata življenjski zgodbi izseljencev Matije Permuta in Elizabete Škofic.	Dijaki ob ogledu prizorov zapišejo svoje mnenje (perspektivo) uspeha oz. neuspeha obeh izseljencev v ZDA.
Učitelj predvaja z omenjene videokasete še sekvenco, ki obravnava odnos avstrijskih oblasti in slovenskih političnih strank do izseljevanja.	Dijaki nato v vlogi novinarja ali političnega veljaka napišejo svarilo pred izseljevanjem v ZDA.
Učitelj vodi povzemanje obravnavane snovi in izpostavljanje bistva v obliki metode simulacije.	Polovica dijakov v razredu mora navajati in utemeljevati dejstva v podporo tistim, ki so se izseljevali, druga polovica pa proti izseljevanju. Ugotoviti morajo tudi, ali se lahko dokončno razsodi o tem vprašanju.
Učitelj učencem razloži še navodila za domačo nalogo. Učenci lahko izbirajo različne vloge – postavijo se lahko v vlogo slovenskega izseljenca/izseljenke, ki se je v času množičnega izseljevanja odločil z družino izseliti v ZDA, in zapišejo svojo življenjsko zgodbo; lahko se postavijo tudi v vlogo Kurda/Kurdinje, Iračana/Iračanke, Bošnjaka/Bošnjakinje, Romuna/Romunke, ki želi prek slovenskega ozemlja priti na Zahod ter opišejo svoje življenjske zgodbe; lahko se postavijo v vlogo poslanca/poslanke, ki v parlamentu vloži v diskusijo načrt migracijske politike naše države itd.	Dijaki morajo domačo nalogo napisati v roku enega tedna. Učitelj bo ocenil izdelke treh prostovoljcev s pomočjo opisnih kriterijev, s katerimi so bili dijaki seznanjeni že pred tem.

Izbor literature za učitelje

Marjan Drnovšek: Videokaseta Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike, ZRSŠ 2001.

Marjan Drnovšek, Vilma Brodnik: Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike. Priročnik k videokaseti za učitelje. ZRSŠ 2002.

Franc Rozman, Stane Granda: Zgodovina 3.

Danijela Trškan: Preverjanje in ocenjevanje ter ocenjevalni kriteriji pri zgodovini v mednarodni šoli za tujce v Ljubljani. Zgodovina v šoli, Letnik X/3 2001.

Danijela Trškan: Alternativno ocenjevanje pri zgodovini. Zgodovina v šoli, Letnik XI/2 2002.

Danijela Trškan: Metoda dela s slikovnim gradivom pri pouku zgodovine. Zgodovina v šoli, Letnik X/1 2001.

Danijela Trškan: Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. Zgodovina v šoli, Letnik IX/3-4 2000.

Vilma Brodnik: Iskustveno učenje in aktivno poučevanje zgodovine s pomočjo igre vlog in simulacije. Zgodovina v šoli, Letnik X/1 2001.

Vilma Brodnik: Priročnik k učbeniku Zgodovina 1 za gimnazije. DZS 2002.

Sonja Sentočnik, Zora Rutar Ilc: Koncepti znanja, učenje za razumevanje. Zbornik prispevkov simpozija Modeli poučevanja in učenja v Portorožu od 1. do 3. aprila 2001.

Vilma Brodnik, Božidar Mrevlje: Izseljevanje Slovencev v ZDA pred prvo svetovno vojno. Navedeno delo.

Vilma Brodnik, Nevenka Cigler, Pavla Karba: Portfolio pri pouku zgodovine in geografije v srednji šoli. Navedeno delo.

Barica Marentič Požarnik: Kako pomembna so pojmovanja znanja, učenja in poučevanja za uspeh kurikularne prenov (prvi del). Sodobna pedagogika 3, 1998.

Ista: Kako pomembna so pojmovanja znanja, učenja in poučevanja za uspeh kurikularne prenov (drugi del): Sodobna pedagogika 4, 1999.

Barbara Šteh Kure: Pojmovanja učenja, poučevanja in znanja v povezavi z učnim procesom in uspehom. Sodobna pedagogika 1, 1999.

Dr. Marjan Drnovšek, Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU v Ljubljani

Pogovor z Julijanom Strajnarjem

Julijan Strajnar, violinist Simfoničnega orkestra RTV (1954–1962), nato sodelavec za glasbeno narodopisje Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Kot etnomuzikolog je zbiral in raziskoval slovensko ljudsko glasbeno ustvarjalnost s poudarkom na obrobjih slovenskega ozemlja, npr. v Reziji, na Koroškem, v Porabju in drugod, med drugim tudi med slovenskimi izseljenci v Franciji. Z družinskim arhivom in s predmeti je sodeloval tudi pri razstavi Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2001–2002); izseljenska zgodba njegove družine pa je objavljena v zborniku z enakim naslovom, ki je izšel ob odprtju razstave oktobra 2001.

Rojeni ste bili januarja 1936 v Franciji slovenskim staršem, materi Juliji in očetu Alojziju. Oče je večinoma opravljal rudarski poklic, ki je pomenil klasično zaposlitev slovenskih priseljencev, mati pa je bila gospodinja, kot verjetno večina slovenskih priseljencev v Franciji. Kakšni so Vaši spomini na zgodnja otroška leta v rudarskih okoljih, ki so bila med drugim etnično zelo pisana?

Živel smo na severu Francije (pokrajina Nord) v majhnem mestu Vicoigne ob belgijski meji med dvema večjima mestoma Valenciennes in St. Amand, povezanima s tramvajsko progo, ki je tekla mimo našega kraja. Oče je bil rudar – kopač v rudniku črnega premoga, mati je gospodinjila. Stanovali smo v rudarski koloniji (fr. *coron*), v značilnem tamkajšnjem stanovanju (kuhinja, 2 spalnici). Na vrtu pred

hišo pa smo imeli še poletno kuhinjo z barako za orodje. V kokošnjaku smo imeli kokoši in zajce, na koncu te zgradbe je bilo stranišče brez tekoče vode.

V naši koloniji je bilo 19 rudarskih stanovanj in samo v štirih so stanovali francoski rudarji, v dveh Alžirci, v ostalih pa Poljaki. Etnična podoba je bila taka tudi v drugih kolonijah. Francozi so stanovali v večjih hišah: delovodje, inženirji, učitelji, zdravniki, trgovci, gostilničarji.

Kako ste živeli doma, pri tem mislim na prehrano, oblačenje ipd.?

Vsakdanjo in praznično obleko so vsi kupovali v francoskih trgovinah. V tem se nismo razlikovali med seboj. Vendar so bile majhne, skoraj neopazne razlike: Francozi so npr. nosili baretke, Poljaki čepice, Slovenci pa klobuke. Skoraj vsi možje so imeli majhne brčice – »muho«. Poleg »značilnega« zavezovanja kravate, »pomečkane« obleke itd. je klobuk vedno izdajal Slovenca. Vse ženske so se oblačile po takratni modi, ostrigle so si kite, opustile naglavno ruto in se niso razlikovale od drugih žensk v kraju.

Skoraj vsi smo imeli enako vrsto prehrane: zjutraj kavo, mleko in kruh z maslom, opoldne juho, zrezke, *pommes frites*, solato z vrta, večkrat smo jedli ribe in školjke, zvečer pogosto krompirjeve polpete, ki so bili osnovna prehrana Poljakov, tako imenovani »plinzeke« – to jed je mati prevzela od njih.

Vsi so sprejeli lokalno hrano in navade. Domačih slovenskih jedi pogosto ni bilo mogoče pripraviti, npr. ni bilo

ajdove ali koruzne moke za žgance, pravega stročjega fižola, kislega zelja, krvavic itd. Za bolj slovesne priložnosti in praznike pa smo imeli kurjo ali govejo juho z domačimi rezanci (»nudelni«), pražen krompir, orehovo potico, krofe ...

Kakšna je bila vloga očeta in kakšna matere v družinskem okolju?

Oče je delal v rudniku (fr. *aux fonds*), doma pa počival, delal na vrtu. Mati je gospodinjala, hodila v trgovino, na občino, k frizerju, na pogovore v šolo, ker je bolje govorila knjižno francoščino. V tej pokrajini smo namreč vsi govorili posebno narečje, ki ga ostali Francozi ne razumejo. V koloniji je poleg narečja prevladovala poljščina, ker so bili Poljaki v večini in so imeli tudi svoje časopise, nogometno društvo, v katerem so bili samo Poljaki, imeli so celo svojo dopolnilno šolo v poljskem jeziku, župnika – Poljaka itd. Moji starši so se hitro naučili »večinskega« jezika – poljščine in tudi sam sem se s poljskimi otrok med igro pogovarjal v poljščini, da nas Francozi ne bi razumeli. Sam sem dobro govoril francoščino – učni jezik v šoli, narečje in kar dobro tudi poljščino, medtem ko sem svoj materni jezik – slovenščino, znal slabše in je nisem tekoče govoril.

Vstop v šolo je velik korak za vsakega otroka. Kako ste ga doživeli sami in šolanje kot tako? Zlasti me zanima, kako Vas je obravnavalo francosko okolje kot otroka priseljencev?

Ne spominjam se več prvega šolskega koraka. Spomnim se samo, da je bila šola celodnevna, od 8.30 do 12.00, od 12.00 do 14.00 kosilo (oziroma doma, če je bila šola dovolj blizu in če ni bilo alarma, saj je bila vojna in so nas pogosto bombardirali), od 14.00 do 17.00 pouk, do 18.00 pa smo delali v šoli naloge in prišli domov za večerjo okoli 19.00.

Celodnevno šolo smo obiskovali vsak dan razen nedelje in četrta, ko smo imeli v šoli neobvezne športne dejavnosti, krožke, nekateri so ob četrtkih hodili v župnišče, k pouku verouka, kajti v našo laično šolo – *école laïque* – je župnik prišel samo kot gost ob proslavi sv. Barbare, Miklavža in ob zaključku pouka pred počitnicami.

V šoli smo dobili vsi enake zvezke, knjige, predpasnike, veliko smo prepevali francoske domoljubne pesmi (še danes jih znam). Učitelj je bil zelo strog do vseh, brez razlik, in otroci nismo čutili ali vedeli, da smo priseljenci, saj so bili francoski sošolci skoraj v manjšini, vsi pa smo – razen pri pouku – govorili v narečju, enako smo bili oblečeni, imeli enake skrbi itd.

Za izseljence so bili pomembni trenutki prostega časa. Kako Vam je ostalo v spominu preživljanje nedelj in praznikov, tako v krogu družine kot tudi na prireditvah izseljenskih društev?

Ob nedeljah in praznikih smo šli včasih peš ali s tramvajem na sprehod v bližnjo okolico, v gozd po gobe, lešnike, do bližnjega bajerja – ribnika – *flaque*, kjer smo lovili ribe, nekateri so se tudi kopali. Včasih smo šli z vlakom na obisk

k teti, materini sestri, ki je živela v rudarskem kraju v sosednji pokrajini Pas de Calais.

Pač pa se ne spominjam, da bi bili kdaj šli na počitnice. Med očetovim dopustom smo menjali tapete v stanovanju, sicer pa je oče med dopustom tudi delal, saj je takrat zaslužil dvojno plačo.

Zelo pomembna za Vas je glasba. Tudi v izseljenskem svetu sta bili pesem in glasba del stika z domovino, seveda Vam v otroštvu nepoznano deželo staršev. Harmonika je bila verjetno najpogostejše glasbilo v tem dogajanju?

Kot otrok sem kazal veliko veselja do glasbe. Mati mi je kupila piščal, blok flavto, nanjo sem igral tudi na nastopih v šoli.

Leta 1945 je prišla v šolo komisija, ki je preizkusila posluš učencev in se posvetovala z učiteljem. Po tem obisku smo nekateri učenci prejeli pismo, povabilo staršem, naj pridejo v šolo na pogovor. V šoli je mati izvedela, da so me določili za pouk violine v glasbeni šoli (čeprav je mama želela, da bi igral harmoniko) in tako sem »moral« hoditi v glasbeno šolo v bližnje mesto Valenciennes. Ko sem imel tam pouk, sem se vozil s tramvajem v glasbeno šolo in sem opravičeno manjkal v osnovni šoli. Pouk violine in teorije smo imeli štirikrat na teden. Vse etude in skladbe smo morali igrati na pamet. V glasbeni šoli smo bili v večini otroci priseljencev, Francozi pa so silili starše, naj bi me »naturalizirali« – pofrancozili, prosili za francosko državljanstvo. Starši seveda niso privolili, saj so bili prepričani, da je njihovo življenje v tujini le začasno, ker so si vroče želeli, da bi se vrnil v domovino.

Kot otrok ste doživeli tudi vojno, ki se je za Vas začela spomladi 1940. Kakšni so Vaši spomini na prihod Nemcev in kako ste vojno preživeli?

Vojna in prihod Nemcev sta mi ostala v neizbrisnem spominu. Poleti l. 1940 so francoske oblasti odredile evakuacijo in odhod proti jugu Francije. Oče je na kolesu peljal sestro, mati pa mene. Vendar smo prišli samo do kraja Douai, od koder naj bi se z vlakom napotili na jug. Med potjo so nemška letala napadala begunce, mitraljirala so nas. Spomnim se, da so nas ob takem napadu starši potisnili v obcestni jarek, legli na nas in nas zaščitili še s kovčkom. Ko je napad minil, smo preživeli odšli naprej. Sprva so nas spremljali in nas vodili francoski vojaki, dali so nam nekaj hrane. Tako smo bili na poti 3 tedne. Zunaj smo spali med kupi požetega žita. Potem so se vojaki razbežali in starša sta vdiral v prazne hiše, da bi dobili kaj hrane. Nato nas je nemška vojska prehitela in morali smo se vrniti.

Med vojno so nas najprej Nemci, nato pa zavezniki pogosto bombardirali, kajti preko nas je vodila letalska proga iz Anglije v Nemčijo.

Osvoboditev Francije 1944 je pomenila veliko radost tudi za priseljence. Kako ste jo doživljali sami kot otrok?

Osvoboditev l. 1944 je za nas otroke pomenila konec bombardiranja. Od zavezniške vojske smo spoznali in dobili žvečilni gumi, v kino smo hodili gledat »kavbojske« filme, starši pa so dobili upanje, da se bodo lahko vrnil v domovino.

Starši so se odločili za vrnitev v domovino (repatriacijo). Kaj je vplivalo na njihovo odločitev za vrnitev? Koliko so vplivale nanjo obljube boljšega življenja v Jugoslaviji? Kako ste Vi doživljali odhod v Vam nepoznano Slovenijo?

V Franciji starši nikoli niso mogli pognati korenin. Oče je dobro zaslužil, materialnih skrbi ni bilo, toda tuji so jim bili jezik, navade, miselnost. Misel na dom ni nikoli zamrla, vedno smo bili tujci (imeli so posebne dokumente za tujce). Oče je delal v jami v najbolj nevarnih in izpostavljenih delih rudnika. Bolehal je za silikozo (rudarska pljučna bolezen), Francozi pa so v rudniku opravljali lažja, zdravju manj škodljiva dela. Težko pričakovani dan vrnitve je prišel leta 1946, meseca oktobra, ko so organizirali prvi transport iz Francije v Jugoslavijo. Za starše je to bila vrnitev, za nas otroke pa prvi stik z domovino staršev.

V nekem pogovoru ste mi omenili, da ste doživeli pravi šok po vrnitvi v Slovenijo, kamor ste prišli kot desetletni deček. V čem je bilo Vaše razočaranje kot otroka nad razmerami doma? V strokovnem svetu to označujemo kot kulturni šok, ki je bil za Vas dvakratni, saj ste bili v Franciji (čeprav tam rojeni) »tujec«, enako »tujec« ste bili tudi za mladež v Kočevju, kamor ste se preselili s starši v Slovenijo.

Po prvem čustvenem navdušenju (npr.: »Končno lahko naročim štefan vina po slovensko« – čeprav vina v Franciji nikoli ni manjkalo), po srečanju s sorodniki in prijatelji, z rodno vasjo so za starše nastopile prve težave. Vrnitev v porušeno domovino je pomenila predvsem iskanje stanovanja, dela. Takratne oblasti so priznale izseljencem pomoč: dvojne živilske izkaznice za 3 mesece, kar je povzročilo veliko zavist pri ostalih prebivalcih Kočevja, kamor so nas napotili iz Kamnika, zbirnega centra. Starši so morali zopet začeti iz nič, brez stanovanja, brez pohištva (za prevoz letga l. 1946 ni bilo dovolj vagonov). Med dolgim življenjem v tujini so zgubili stik z domovino, dobili so nove navade; v prvih povojnih letih, v času pomanjkanja, so se ločili od drugih tudi po načinu oblačenja, po nekoliko starinskem načinu izražanja v narečju itd.

Otroci smo naleteli še na drugačne težave in presenečenja. Prvič sem videl gore, sneg, sanke, drugačne hiše, kmečke vozove na 4 kolesa, kravjo vprego. Hrana je bila drugačna, nisem poznal zajemanja iz ene skleda, ni bilo banan ... V šoli so bile spet druge »težave«. Od drugih sošolcev sem se razlikoval po oblačenju (nosil sem šal in baretko), drugače sem izgovarjal črko »r« in nisem znal izgovarjati »r« in »h« (v francoščini je »nem«). V osnovni šoli je bil drugačen pouk matematike (drugačen način deljenja, množenja), zgodovine, zemljepisa, tudi načina pisave. Znanje iz francoske šole me je bolj bremenilo.

Težko sem razumel, zakaj ne morem nikjer kupiti čokolade, belega kruha, sladoleda (česar v Franciji tudi takoj po vojni ni manjkalo), zakaj nosijo fantje dolge hlače (v Franciji smo otroci vedno nosili kratke in dokolenke, tudi pozimi), zakaj ni »kavbojskih« filmov itd. Nisem mogel nadaljevati z učenjem violine v glasbeni šoli. Pri rudarski mladinski pihalni godbi sem najprej igral bobenček, nato pa klarinet. Pozneje sem odšel v gimnazijo in glasbeno šolo v Ljubljano, kjer sem v internatu spoznal Vinka Globokarja. Skupaj sva igrala v orkestru.

Tudi odnos v Sloveniji do povratnikov iz Evrope ni bil enak odnosu, npr. do ameriških Slovencev, kar je prizadelo zlasti Vaše starše. V mislih imam politiko Slovenske izseljenske matice do njih. Kaj mislite o tem in v čem je bil temelj teh delitev?

Po vrnitvi so se izseljenci – povratniki, obiskovali, obujali so spomine in obnavljali različne zgodbe in dogodivščine iz izseljenskega življenja. Vsi so bili naročeni na revijo »Rodna gruda«, udeleževali so se izseljenskih piknikov. Vendar samo prva leta, kajti kmalu so bili pikniki prirejeni predvsem za »Amerikance« in »nove izseljence«, medtem ko so bili starejši izseljenci – povratniki, ki so se vrnil v domovino, ko jih je potrebovala v najtežjih povojnih letih, kmalu pozabljeni.

Namen najinega pogovora je obuditi za bralce revije Zgodovina v šoli zlasti Vaše osebne spomine na čas, ki ste ga preživeli v Franciji kot otrok slovenskih izseljencev in nato povratnikov v domovino. Ali ste obdržali stike s Slovenci v Franciji? Omenili ste tudi, da jih imate z Vinkom Globokarjem, skladateljem in pozavnistom, ki je bil tudi rojen v Franciji, danes pa je svetovljan in iskalec na polju novih glasbenih izrazov.

S Slovenci v Franciji nimamo stikov. Tisti, ki smo jih takrat poznali, so se vrnil l. 1946.

Zahvaljujem se Vam za vašo pripravljenost za pogovor. Hvala.

**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Tone Krajnc, OŠ Mirana Jarca v Ljubljani

Nekaj vtisov iz potovanja po Egiptu

Več dni sem potreboval, da so se številni vtisi iz potovanja po Egiptu počasi usedli in lahko zdaj o njih spregovorim. Potovali smo v precej razkošnem aranžmaju ugledne turistične agencije, varno in hitro z natančno določenim ciljem-spoznati zgodovinske zaklade Egipta. Konec februarja je ugoden čas za udobno potovanje skupine belcev, brez neznosne poletne vročine. Redka pristna srečanja z domačini so bila kratka in na silo iztrgana iz vsakodnevnega programa. Zato sem se na potovanju večkrat spomnil na prijatelja v Ljubljani, ki je na vprašanje, zakaj ima potlačen nos, odgovoril, da pač zato, ker so ga v mladosti hranili skozi šipo. Počutil sem se zelo podobno.

Dežela me je s svojo barvitostjo, drugačnostjo in ljudmi iz zastraženega naročja hotelov vlekla na ulico med ljudi, ki jih je zaznamovalo sonce in vsakodnevno srečevanje s tujci. Prvi vtis o Egipčanih je dober. Sicer pogosto ponujajo roko in največkrat pričakujejo od tebe bakšiš, kemični svinčnik, bombon, karkoli, a znajo biti tudi spontani. Na trenutek pozabijo na posel, te prijateljsko povabijo na šaj (čaj) in te sprašujejo od kod si. V glavi se prepletajo podobe, faraoni, reka, zgodovina, pogledi, nasmehi, umazanija, dotiki in stiski rok.

Hrup prometnega vrveža nikoli ne preneha in kljub ne-nehnemu oglašanju avtomobilskih hup ne moti. Proti jutru se umiri, a ne presahne. Nekajkrat dnevno hrup preglasi muzejinova molitev, ki se razlega iz preglasnih zvočnikov. Ko hodiš po zanemarjeni ulici, se kas oslovskih kopit staplja

s kričanjem prodajalca, hihet sramežljivih deklet z glasbo iz lokala, udarec štokljinih peruti s šumom Nila ... Živopisani bazar te vabi. Prodajalec, ki svojo trgovino nosi v eni roki, ponuja svoje blago pred razkošno trgovino drugega, iz katere se širijo orientalski parfumi. Stene stranskih ulic, na katerih je izobešeno blago, so se prelevile v trgovine in mladenič v galabeji te za roko vleče vedno globlje v labirint trgovinic z začimbami, sadjem, nakitom, spominki, torbicami, preprogami, čajnicami in kadilnicami šise dokler se popolnoma ne izgubiš in te ne odreši, »bakšiš«. Znajdeš se na glavni ulici in zopet zacingljajo funti in zasliši se zven lestencev razkošnih trgovin, ko vstopiš vanje. Vseh teh zvokov se zaveš, ko jih ni več, ko si nekje daleč stran, ko nisi več v Egiptu.

Ostajajo nejasnosti in kontrasti, ki se počasi, a vztrajno prebijajo v zavest. V vodniku piše, da živi na skoraj milijonu kvadratnih kilometrov prek 63 milijonov Egipčanov, kar je zelo nezanesljiv podatek glede na to, da njihovo število naraste za več kot milijon v enem letu. Milijoni različnih usod. Usoda šele tu dobi svojo pravo razsežnost. Zdi se, kot da tu ni pravega zavetja, le neizprosni boj, a vendar sem srečal največ nasmehov, radovednih, vprašljivih, prikritih, iskrenih, spogledljivih, resnih, hinavskih, očarljivih ... Tri ure čakanja na kozarec vina ne pomeni dosti. Turistični meni ob enih zjutraj ni nič nenavadnega. Za denar dobiš vse, podkupovanje je nekaj najbolj vsakdanjega in brez njega se ne zgodi nič.

Ko govorimo o Egipčanih ne moremo mimo turistov. Ti dan za dnem križarijo po Egiptu in so s svojo nenehno prisotnostjo dali Egipčanom več odprtosti do zahodnega, znanje evropskih jezikov, zanimanje za obrt in trgovino, potrošniško naravnost ... Seveda pa je neusahljiva reka turistov predvsem vir zaslužka in vsi hočejo biti udeleženi pri lovu na ribe, ki jim pravijo turisti. Tej lovski strasti so podlegli tudi naši vodiči. Nekateri vlečejo iz te reke debele denarce, ki gredo v milijone evrov, drugi se zadovoljijo s starim kulijem. Stražar pred piramido se skloni, pobere od vetra zlizan kamen in ti ga »podari« za funt ali bonbon. Vse je podrejeno turizmu, kot vojski v Sparti. Turist je zaščiten kot kokoš, ki nese zlata jajca. Na vsakih sto metrov ga varujejo oboroženi vojaki ali policaji, potovanja skozi puščavo potekajo v konvojih z oboroženim spremstvom, nadzor na vseh v templje, detektorji kovin ... Tudi to je Egipt. Premoženske razlike so velikanske, kar povzroča družbene napetosti. Prave cene nikoli ne izveš.

Prvi stik z deželo so mi omogočila bivališča, tako tista stara, kot sodobna, ki zgovorno pričajo o življenju sodobnih Egipčanov. Razlikujejo se glede na čas nastanka, gradbeni material, razkošje, vero ... Nekatera so stara več sto, ali tisoč let, druga, izžgana na puščavskem soncu, stara le nekaj deset let, a nosijo patino stoletij. Ponekod hiša iz blata, kot, da so stoletja z Nilom odtekla mimo, ne da bi se je dotaknila, drugod tekmujejo nebotičniki z najsodobnejšimi arhitekti sveta. V razkošni palači kipijo umetni slapovi med palmami in razkošjem, čez cesto napol podrti hiša iz blata. Strehe ni.

Veliko hiš je z zanemarjenimi fasadami in črnimi luknjami, namesto oken v katerih ni zaves, videti opuščenih. Večkrat me je presenetilo, ko sem opazil vstopajoče in izstopajoče iz brezosebnih blokov, vrečko smeti, ki je letela skozi okno, skromno streho, ki je med visokimi stolpnici nudila zavetje nekaj kozam in kravam ter se tako prepiral, da v teh stavbah vendarle živijo ljudje in glede na številne odpadke jih je zelo veliko. Za večino stavb ne bi mogel zanesljivo trditi, ali je stavba zapuščena ali je v gradnji, ali se ruši ali obnavlja.

Najbolj žalosten vtis dajejo, nam precej dobro znani bloki iz obdobja realnega socializma, ko se je Egipt tesno povezoval s Sovjetsko zvezo. Ko je ob podpori velikega brata udarila na dan velikopoteznost, ki je prinesla Egipčanom več škode kot koristi. Velika blokovska naselja v predmestju na robu puščave naj bi razbremenila prenaseljeno obalno ravnico Nila. Krona te nesmiselne politike je Asuanski jez, zaradi katerega izostajajo Nilove poplave v spodnjem toku in je danes potrebno umetno gnojenje, in zato izginja delta Nila ...

Tudi danes egiptovska vlada poskuša razseliti prebivalstvo iz prenaseljene doline Nila v puščave. Tu gradijo nova naselja s popolno komunalno opremo in proizvodnimi obrati, a naseljenci se po delu vsak večer vračajo na prena-

seljene stare domove. Očitno pogrešajo utrip urbanega naselja ali počitek na bregu Nila. Iz tanke vezane plošče zbit zaboj sredi vozlišča vedno prometnih cest, dom. Iz posušenega blata in slame sezidana hiša, dom. Na ravni strehi bloka lesena koliba, dom. Pa to ni najslabše. Verjetno so najslabše bivalne in socialne razmere v »mestu mrtvih«. Dva milijona Kairčanov živi na pokopališču. Najsiriromašnejši so se naselili v starih grobnicah, hišah in kapelicah na vzhodnem robu mesta v soseščini Citadele. Mesto mrtvih od daleč izgleda mirno. Domačini pravijo, da se iz njega turist ne vrne, kar kaže na težke socialne razmere. »Četr evropskih grehov« v Kairu nudi vso paleto prepovedanih užitkov, ki zavita v soju rdečih luči prikriva evropsko bedo, začinjeno z orientom. V prestižni četrti otrokom prepovedujejo prosjačiti.

Sredi Kaira se iz brezobličnih opečnatih bivališč pnejo nebotičniki hotelov in poslovnih stavb, sredi katerih se najvišje dviga razgledni stolp Kairo. Tu, visoko nad vrvežem ulice, najpremožnejši s teras svojih razkošnih apartmajev, ki jih večina vidi le na ekranu, opazujejo in nadzorujejo utrip ulice. Brezimni z ulice neutrudno briše parkirani šefov avto, medtem ko ta nadzoruje posle. Tu vlada denar in človek je oddaljena pika na dnu ulice. Vprašal sem Egipčana: »Ali morajo tudi Egipčani v konvoju preko puščave?« Odgovoril je: »Egipčanov ni škoda. 373 mrtvih Egipčanov v železniški nesreči je nepomembnih.« Žalostno. Zdi se, kot da bi večji del Kaira živel od ostankov, ki padajo s preobloženih miz v zgornjih nadstropjih. In od turizma.

Seveda je v Egiptu tudi kmetijstvo zelo pomembna dejavnost. Podeželje med obdelanimi zelenimi njivami, ki jih ločujejo namakalni jarki, daje vtis večje umirjenosti. Pri podobni naselij se uveljavlja islamska arhitektura, ki zna biti zelo prefinjena in prijetna. Vasi so v glavnem revne in zanemarjene. Otroci iščejo s pogledi in iščejo z rokami, bakšiš. Vsake toliko se razkropijo, ko mednje prileti kamen odraslega. Ob pogledu na hiše iz lesa, blata in slame, sem pomislil, da bi kakšen večji alpski naliv lahko spral polovico egipčanskih vasi.

Popotni tovariš Janez je ob pogledu na razsuta pročelja hiš in zanemarjene ulice izrazil začudenje: »Pri nas vse pijano, pa vse lepo urejeno, tu pa vse trezno in tako zanemarjeno!«

Bojan Končan, Gimnazija Poljane v Ljubljani

Zgodovina na maturi 2002

Matura iz zgodovine leta 2002 je potekala po ustaljeni praksi in pričakovanjih. V skladu z maturitetnim koledarjem so dijaki junija in septembra pisali zgodovino v dveh dneh. Za prvi dan spomladanskega roka so bile izžrebane teme: Odporniška gibanja med drugo svetovno vojno in kolaboracija ter Slovenci v Avstro-Ogrski, za drugi dan pa Evropa in svet na prehodu iz srednjega v novi vek ter Slovenci v prvi jugoslovanski državi. Jesenske teme pa so bile: Zgodnje visoke kulture, Slovenci med drugo svetovno vojno, Mirovna gibanja in organizacije po drugi svetovni vojni ter Turkiški vpadi, Kmečki upori in Reformacija na Slovenskem.

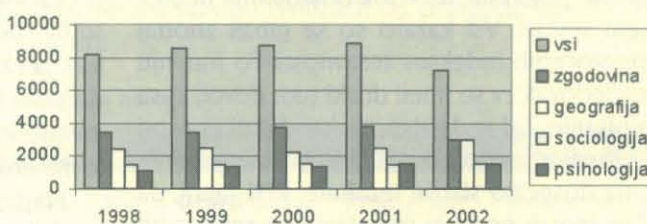
Učni uspeh kandidatov pri maturitetnem izpitu iz zgodovine¹ je bil primerljiv z uspehom pri drugih predmetih in z uspehom pri zgodovini v preteklih letih. Dosežena je bila skoraj idealna razporeditev ocen (ko so upoštevali še NP). Povprečna ocena je bila tokrat 3,14, kar je sicer manj, kot je povprečna ocena pri tem predmetu v šoli, je pa druga najvišja povprečna ocena pri zgodovini od ponovne uvedbe mature.

Povprečna ocena	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Povprečje
zgodovina	2,69	2,56	3,18	3,05	2,94	2,96	3,13	2,93
sociologija	3,19	3,15	3,13	2,86	3,04	3,05	3,04	3,06
psihologija	3,00	3,04	3,17	3,13	3,22	3,06	3,08	3,1
geografija	2,97	2,94	2,84	3,05	3,26	3,56	3,49	3,15

Ne glede na to, da ni velike razlike med povprečno oceno pri izbranih predmetih v zgornji tabeli, velja opozoriti, da je v oceni pri sociologiji in psihologiji vključen delež seminarske naloge, geografija ima od leta 2000 tudi interni del ocene iz vaj. Zgodovina je še vedno eden redkih predmetov, kjer je vse ocenjevanje eksterno². Tudi to je eden od razlogov, zaradi katerih RPK za zgodovino pripravlja spremembo izpitnega kataloga in načrtuje uvedbo internega dela ocene.

Zadnje spremembe izpitnega kataloga za zgodovino so bile leta 2000, ko so se spremenile teme in je bila uvedena enotna struktura izpitne pole. Nove spremembe – predvsem vprašanje uvedbe internega dela ocene – so bile sicer v resni razpravi na RPK, a do sprememb še ni prišlo. Komisija predvideva, da bi bil lahko interni del ocene prvič uveden pri maturi leta 2005. Že lansko leto je komisija sicer pripravila predlog sprememb³ za leto 2004, a je RMK komisiji predlagala, da svoj model ustne ocene prilagodi ostalim predmetom, na maturi. Zato se bo komisija še pred pripravo kataloga za leto 2005 srečala s predsednikom in delovno skupino RMK.

Na maturi leta 2002 se je uresničila napoved tistih, ki so menili, da se bo delež dijakov pri maturi iz zgodovine počasi zmanjšal. Zgodovina prvič ni bila izbirni predmet z največjim številom kandidatov, prehitela jo je geografija.⁴

RPK je v preteklosti večkrat ocenila, da mnogi kandidati izberejo zgodovino kot izbirni predmet, misleč, da je izpit iz zgodovine zaradi omejitve na 10 tem lahek. Tudi to naj bi bil eden od razlogov relativno nizkih ocen. Zato samo zmanjšanje števila kandidatov zaenkrat (po mnenju RPK) ni zaskrbljujoče, vseeno pa je treba natančneje pregledati vse razloge za selitev dela kandidatov k drugim predmetom, predvsem geografiji.

	1998	1999	2000	2001	2002
vsi	8199	8610	8731	8882	7209
zgodovina	3443	3393	3743	3832	2941
geografija	2386	2456	2159	2491	2973
sociologija	1393	1465	1542	1390	1496
psihologija	1095	1287	1331	1484	1556

¹ Upoštevana je le junijska matura, jesenski rezultati so zaradi drugačne strukture kandidatov vedno specifični. Povprečna ocena jesenske mature je bila le 2,1.

² Matematika in vsi jeziki imajo ustno oceno; biologija, fizika, kemija oceno iz vaj; sociologija, filozofija, psihologija in zgodovina umetnosti seminarsko nalogo itd. Izračun kaže, da bi se z uvedbo internega dela izpita povprečna ocena pri zgodovini dvignila.

³ Komisija je predlagala 20 % delež interne ocene. Kandidat bi dobil 10 % glede na oceno, ki bi jo pridobil med letom pri pripravah na maturo, 10 % ocene pa bi predstavljalo njegovo povprečje ocen iz zgodovine v 3. in 4. letniku.

⁴ Izpitov pri zgodovini je bilo sicer več, ker so mnogi kandidati dvigovali ali popravljali oceno.

Prag za posamezne ocene je bil tako kot v preteklih letih določen po vsebinski analizi izpitnih pol z mejnim številom točk. Prag za pozitivno oceno je bil tokrat postavljen na 40 odstotkov točk⁵, za dobro na 54, prav dobro na 68 in za odlično na 81-odstotnih točk. Vseh točk na maturi v osmih letih mature še ni zbral nihče. Letos je imel kandidat z največjim številom točk 96-odstotnih točk.

40-odstotnih točk za pozitivno oceno je glede na ostale predmete morda določeno relativno nizko, približno enako mejo so postavili pri psihologiji, pravu, kemiji, računalništvu, fiziki in matematiki. Pri geografiji je bil prag za pozitivno oceno pri 51-odstotnih točkah, pri sociologiji pa pri 45 točkah.

Izpitne pole so bile enakovredne po težavnosti in zahtevnosti in primerljive s polami v preteklih letih. Analiza in primerjava statističnih podatkov kaže, da so bile pole po vseh kazalcih (indeks objektivnosti, zanesljivosti, ločljivosti, težavnosti ...) zadovoljivo sestavljene. Deloma je izstopala po nižjem povprečnem številu točk nacionalna pola prvega junijskega roka, a se je komisija odločila, da ohrani enotno ocenjevalno lestvico. Vsebinska analiza pole je namreč pokazala, da vzrok odstopanja ni bil v njeni sestavi. Vsi kazalci so se gibal znotraj priporočenih indeksov težavnosti. Po mnenju pregledovalcev so imeli dijaki tudi dovolj časa za pisanje. Žal je dejstvo, da kandidati prav pri nacionalnih temah iz 19. in 20. stoletja praviloma dosegajo slabše rezultate. RPK meni, da bi to morali posebej izpostaviti na seminarjih za učitelje zgodovine.

Razveseljivo je, da je vsako leto manj pol, ki morajo zaradi točkovnih razlik med ocenjevalcema v tretje ocenjevanje. Tudi pritožb je bilo manj kot leta 2001, delež uspešno rešenih pa je relativno nizek. Vseeno pa ostaja zgodovina izbirni predmet z največjim številom pritožb. Na RPK ostaja naloga, da poskrbi za še enotnejše ocenjevanje. Pritožb je bilo 51, 29 kandidatov se je po pritožbi spremenilo število točk,⁶ ocena pa se je po pritožbah spremenila 16 kandidatov.⁷ Pri zgodovini je delo izvedencev opravljala razširjena RPK, druge komisije imajo manjše število izvedencev. Morda bo o tem treba razmisliti tudi pri zgodovini.

Zunanji ocenjevalci, ki vsako leto po popravljanju nalog izpolnijo tudi anketne vprašalnike in z odgovori na vprašalnik do neke mere ocenjujejo izpitne pole, so to storili tudi letos.

Ocene izpitnih pol, ki so jih dali ocenjevalci so visoke, višje kot pred leti. Velika večina ocenjevalcev tudi podpira sedanjo strukturo po-le, resnih pripomb na posamezna vprašanja ocenjevalci niso dali.

Odgovori ocenjevalcev

	8/6 1. pola	8/6 2. pola	10/6 1. pola	10/6 2. pola
--	-------------	-------------	--------------	--------------

1. Ali so bila vprašanja ustrezno sestavljena

da	63,0 %	59,4 %	68,7 %	71,4 %
ne	25,6 %	21,8 %	18,8 %	7,1 %
neopredeljeno	11,4 %	18,8 %	12,5 %	21,5 %

2. Katera vprašanja so bila

pretežka				2 · 5
prelahka	3 · 5			
nerazumljiva	2 · 20	3 · 6, 3 · 12		
strokovno sporna				
zavajajoča		6 · 23		

3. Ocena pole

4,2	3,8	3,9	4,2
-----	-----	-----	-----

4. Ocena sestave navodil

4,1	4,1	4,0	4,5
-----	-----	-----	-----

Če upoštevamo povprečje večine ocenjevalcev, jih (66 %) meni, da so bile pole ustrezno sestavljene, 16 % se jih ni opredelilo (večinoma so navajali konkretne pripombe k posameznim vprašanjem), 18 % jih meni, da pole niso bile ustrezno sestavljene. Zanimivo pa je, da so tudi ti vseeno mnogokrat ocenili pole pozitivno, njihova povprečna ocena je le malenkostno nižja od ocene skupine, ki je ocenila pole kot ustrezne.

Najbolje ocenjena pola je bila Slovenci v prvi jugoslovanski državi, najslabše pa Slovenci v A-O in Mirovna gibanja in organizacije po drugi svetovni vojni.

Razveseljivo je, da se med anketiranci nobeno vprašanje ni dvakrat pojavilo kot strokovno sporno. Največ pripomb je bilo na to, da vprašanje sprašuje že vprašano in na oblikovno nepreglednost posameznih vprašanj, pri enem vprašanju je bilo 6-krat navedeno, da tekst zavaja. Večkratna pripomba pa je bila, da je možnih več odgovorov, kot jih predvideva točkovnik.

Po mnenju ocenjevalcev, dijaki najslabše obvladajo:

- analizo in sintezo 42 %
- vrednotenje in uporabo 32 %
- znanje in razumevanje 25 %

Pozornost zasluži tudi primerjava med ocenami izpitnih nalog, ki so jo dali ocenjevalci letos z oceno, iz leta 2000.

Primerjava pokaže, da so junijske pole prvega roka leta 2000 ocenili povprečno z oceno 3,8, navodila za ocenjevanje pa z oceno 3,9.⁸

Dve leti pozneje je povprečna ocena junijskega roka 4,1, navodil za ocenjevanje pa 4,2 – pri petstopenjski ocenjevalni lestvici.

5 Glede na postavljeno mejo bi bilo skupaj neuspešnih okrog 12,5 % dijakov, a zaradi »nearly pass« jih je bilo dejansko negativnih »le« 9,3 %

6 Pri reševanju pritožbe lahko izvedenec oceni nalogo tudi z manj točkami, kot sta jo povprečno ocenila ocenjevalca. V takem primeru se ocena ne spremeni.

7 Pri geografiji je bilo 44 pritožb in nobene spremembe ocene.

8 Pri tem velja povedati, da je bila leta 2000 matura prvič izvedena po novi strukturi pole.

Ocenjevalci so zopet ocenjevali tudi strukturo pole glede na delež posameznih vprašanj. Primerjava z letom 2000, ko so prvič odgovarjali na to vprašanje, sicer pokaže določene premike, večina ocenjevalcev pa podpira sedanjo strukturo, saj so mnogi zapisali, da zagovarjajo sedanji kombiniran sistem vprašanj.

Kateremu tipu vprašanj bi v bodoče dajali prednost?

	2000	2002
Vprašanjem kratkih odgovorov	82 %	75 %
Esejskim vprašanjem	3 %	13 %
Vprašanjem zaprtega tipa	15 %	12 %

Ne glede na relativno veliko podporo sedanji strukturi izpitne pole, je RMK resno prisluhnila tudi predlogom stroke (dr. Trškan, Društvo učiteljev zgodovine) za drugačno sestavo izpitnega kataloga in tudi drugačno maturo, vendar so večje spremembe zasnove mature še stvar diskusije.

Janez Globočnik, SETŠ v Radovljici

Kuhinja

V šolskem letu 2001/2002 je potekalo srednješolsko tekmovanje v raziskovanju novejšje slovenske zgodovine. Organiziral ga je prizadeveni organizacijski odbor, ki ga sestavljajo: predsednik dr. Bojan Balkovec ter člani dr. Ivan Bernik, dr. Andreja Barle - Lakota, dr. Marina Tavčar, Angel Černigoj, Vojko Kunaver, Vilma Brodnik in Janez Globočnik v sodelovanju z nemško fondacijo Körber-Stiftung iz Hamburga, ki je tudi glavni sponzor.

Okvirna tema raziskovanja je imela naslov KUHINJA. Za mnoge je to morda presenečenje. Pa vendarle. V Evropi so podobni naslovi že nekaj povsem običajnega. Sledijo sodobnim trendom, pri katerih je nujen interdisciplinarni pristop.

Kuhinja kot prostor, kjer se pripravlja hrana, je eden najpomembnejših prostorov v naših bivališčih. Tako je bilo več ali manj v vsej človeški zgodovini, vendar ni bilo nič drugače tudi v 20. stoletju. Najverjetneje je bilo to stoletje tisto, ki je v kuhinjo prineslo največ sprememb. Vse te pa so bile lahko predmet raziskovanja.

Srečanje raziskovalcev

Celotno tekmovanje, ki je potekalo v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo, s Slovenskim sociološkim društvom, z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije, Društvom učiteljev zgodovine Slovenije in s Körber-Stiftungom se je končalo

s sklepnim srečanjem, ki je bilo 15. maja 2002 na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

Odziv na razpisano tekmovanje je bil dober. Organizacijski odbor je v predpisanem času prejel 31 raziskovalnih nalog in jih tudi ocenil. Najboljše tri naloge so bile na sklepnem srečanju predstavljene, njihovi avtorji so dobili solidne denarne nagrade. Poleg tega so bile tri avtorice najboljših nalog pod vodstvom mentorice **Maje Majnik** povabljen na mednarodno srečanje, ki so se ga udeležile konec avgusta 2002 v organizaciji fundacije Körber-Stiftung v Hamburgu. Slovensko tekmovanje je namreč vključeno v EVROSTORY, to je mednarodno mrežo, ki jo je za vzpodbujanje mladih k raziskovanju novejšje zgodovine ustanovila omenjena fundacija. Avtorici tretje uvrščene naloge se bosta med šolskim letom udeležili podobnega mednarodnega srečanja v Estoniji.

Vrstni red nalog

Vsaj za prvo tretjino raziskovalnih nalog lahko trdimo, da so bile narejene na zavidljivem strokovnem nivoju z zelo zanimivimi in izvirnimi naslovi. Zlasti pa je treba pohvaliti avtorice in mentorico zmagovalne naloge – **Treba je jesti, da bi živeli**, saj so v njej na izjemno zanimiv in slikovit način predstavile načine prehranjevanja in prehrabne navade najbolj razvitih civilizacij od prazgodovine do sodobnosti.

Nagrajene naloge

Naloge	Avtor	Mentor	Šola
1. Treba je jesti, da bi živeli	Danijela Čutura Jasmina Metelko Katja Praznik	Damjana Papež	ŠC Novo mesto, Strokovna zdravstvena in poklicna ter tehniška kemijska šola
2. Prehranjevalna kultura mladih	Maja Vidmar	Maja Majnik	Gimnazija Jurija Vege
3. Opasilo	Metka Novak Urška Ilc	Bojana Štekar Andrej Volk	Škofijska gimnazija Vipava

S poudarjenim tiskom so označene avtorice, ki so bile na podlagi rezultatov tekmovanja in preizkusa znanja tujega jezika povabljen na mednarodno srečanje v Hamburg.

KULT

Oblikovalski studio

Simon KAJTNA, s. p.

Savska 6, 1000 Ljubljana Telefon: (031) 259-444

Barbara Arzenšek, Gimnazija Celje – Center

1. državno tekmovanje mladih zgodovinarjev

V soboto, 6. aprila 2002, je na Gimnaziji v Slovenj Gradcu potekalo 1. državno tekmovanje mladih zgodovinarjev. Tekmovanje sta pripravila Gimnazija Slovenj Gradec in Društvo učiteljev zgodovine.

Tekmovanje počasi pridobiva tradicijo. Začelo se je s sodelovanjem Gimnazije Celje – Center in Gimnazije Velenje v šolskem letu 1999/2000. K projektu so pristopile še nekatere druge gimnazije celjske in koroške regije. Naslednje leto je tekmovanje že preseglo regijske okvire, v šolskem letu 2001/2002 pa je bilo že na državnem nivoju.

Vso organizacijo je vodila Gimnazija Slovenj Gradec in njen ravnatelj mag. Stane Berzelak. Polni pričakovanj smo se zbrali tistega hladnega sobotnega jutra v Slovenj Gradcu, kjer nas je najprej pozdravil ravnatelj Gimnazije in ravnateljica Šolskega centra Slovenj Gradec, v okviru katerega deluje tudi gimnazija. Pozdravil pa nas je tudi župan mestne občine Slovenj Gradec. Pravo vzpodbudo tekmovalcem in njihovim mentorjem je dal dr. Peter Štih s svojim nagovorom.

Tema letošnjega tekmovanja, ki je potekalo v dveh delih, je bila Rimljani na Slovenskem. Sprva so dijaki pisali 60-minutni test, ki je vseboval 20 nalog. V tem delu je bilo možno doseči 50 točk, nato je potekalo še ekipno terensko tekmovanje, ki ga je pripravil Koroški pokrajinski muzej iz Slovenj Gradca. Vsaka ekipa, torej šola, je imela eno ekipo s tremi tekmovalci. Zmagovalci so si pridobili pravico še do ene ekipe. Tako je bilo vseh ekip 41 iz 40 slovenskih

gimnazij in strokovnih šol. V ekipnem delu so se sešteli rezultati individualnega dela in terenskega dela. Med dijake je bilo čutiti pravo tekmovalno vročico, ko so tekali po mestu v iskanju novih rešitev, zato je bila napetost ob pričakovanju rezultatov kar velika.

V ekipni konkurenci so imele najboljše rezultate:

Gimnazija Nova Gorica – 1. mesto
Gimnazija Celje – Center – 2. mesto
Gimnazija Velenje – 3. mesto

V posamičnem delu pa so se najbolje odrezali:

Blaž Čermelj, Škofijska gimnazija Vipava, 1. mesto
Mojca Petrič, Gimnazija Ravne na Koroškem, 2. mesto
Matej Štuhec, Gimnazija Frana Miklošiča Ljutomer, 3. mesto
Ana Krušič, Gimnazija Nova Gorica, 3. mesto
Mateja Prinčič, Gimnazija Nova Gorica, 3. mesto
Jure Kovač – Mynt, Gimnazija Slovenj Gradec, 3. mesto

Še več kot dosežek je pomembno druženje dijakov, ki imajo radi zgodovino, in njihovih mentorjev. Vse to je dokazalo tudi vzdušje celodnevne našega druženja. Ob koncu lahko rečem samo še hvala Slovenj Gradec za odlično organizacijo in izpeljavo tekmovanja, lepe nagrade ter seveda na svidenje na 2. državnem tekmovanju v organizaciji I. gimnazije v Mariboru.

Bernadetta Horvath, Dvojezična srednja šola Lendava

Poročilo s konference Sveta Evrope, ki je bila organizirana v Budimpešti od 2. do 7. 10. 2001

Možnosti sožitja v Karpatski regiji v 20. stoletju

V sodelovanju Sveta Evrope in madžarskega ministrstva za šolstvo je v Budimpešti potekala konferenca, na kateri so sodelovali učitelji praktiki, visokošolski strokovni delavci, pisci učbenikov in tudi svetovalci za poučevanje zgodovine iz Avstrije, Ukrajine, Romunije, Srbije, Slovenije in s Hrvaške, Slovaške ter Madžarske. Namen seminarja je bil vzpostavitev stikov med učitelji zgodovine in učitelji družbenih ved iz držav karpatske regije. Organizatorji so želeli udeležencem pomagati izraziti njihova stališča o analizi skupne zgodovine, saj so vsako državo zastopali tudi učitelji, ki so predstavniki manjšin v svoji državi. Kot so organizatorji poudarili, sodelovanje ne pripelje vedno do konsenza, vendar pa omogoča udeležencem spoštovanje drugačnega mnenja in interpretacije.

Konferenca se je začela s pozdravnimi nagovori dr. Gábora Náraya – Szaba, namestnika državnega sekretarja Ministrstva za šolstvo, ge. Zsuzse Szelényi, namestnice direktorja Evropskega mladinskega centra, in dr. Gábora Halásza, generalnega direktorja Nacionalnega inštituta za izobraževanje. V svojih govorih so poudarili pomen novih kvalitete v mednarodnem izobraževalnem sodelovanju, še posebej pa pomen sodelovanja v sami karpatski regiji. Seminar naj bi odprl nove možnosti za nadaljevanje projekta poučevanja zgodovine 20. stoletja, ki ga je začel Svet Evrope. Seminar naj bi postregel z izhodišči za regionalne projekte, s primerjavo učbenikov, z analizo ter dialogom o skupni preteklosti kot tudi s skupnim izobraževalnim partnerstvom pri urah zgodovine in izven njih. Za promoviranje demokratičnih

odnosov in za soočanje z izzivi trenutne situacije so velikega pomena poznavanje kulture in zgodovine same regije. Manjše države in njihovo prebivalstvo imajo občutek, da so bili zadnjih 100 let izpostavljeni interesom večjih sil. V zgodovini so ti narodi imeli le malo svetlih trenutkov. Dogodki zadnjih nekaj let pa nas vedno bolj opozarjajo, kako pomembne so aktivnosti, ki spodbujajo skupno razumevanje in razvoj dobrih odnosov, pri tem ima pomembno vlogo zgodovina.

Udeleženci seminarja smo dobili tudi vpogled v reformo izobraževalnega sistema na Madžarskem. Reforma predvideva prenos odgovornosti iz centralne na regijsko, občinsko oziroma lokalno raven. Centralni kurikulum ponuja samo splošni okvir, ki ga natančneje dokonča vsaka posamezna šola. Poleg tega vsaka šola določi odbor, v katerem sodelujejo tako starši kot predstavniki lokalnih skupnosti.

Poseben del seminarja je bil posvečen odnosom in internim konfliktom v zgodovini. Dr. Falk Pingel, namestnik direktorja Inštituta Georga Eckerta za mednarodno raziskovanje učbenikov v Braunschweigu, se je v svojem predavanju osredotočil na različne koncepte pri pisanju zgodovinskih učbenikov. V mnogih državah, zlasti pa v državah karpatske regije, večinoma poučujejo zgodovino kot zgodovino svojega naroda. Učbeniki poročajo o poteku dogodkov v posameznih državah ali regijah, ne da bi jih povezovali. Toda dijaki in učitelji izražajo vedno večjo potrebo po razširitvi obzorja, zato bi lahko nacionalne dogodke umestili v mednarodno in širše obče okolje. Pogosto so evropske teme predstavljene kot dodatek k nacionalni zgodovini. Neevropski svet se upošteva samo takrat, če pridejo evropske države v stik z njimi. Svetovna zgodovina pomeni po navadi evropsko zgodovino in dejansko malo nauči o globalnih dimenzijah. Koncept Evrope ima različne interpretacije pri definiranju mesta naroda v Evropi, kar se kaže v konceptu različnih političnih identitet ali dveh domovin: »Moja dežela je moja domovina, Evropa je moja druga domovina« (kot to definira nek romunski geografski učbenik).

Sodelujoči na seminarju smo v delavnicah, kjer smo se ukvarjali z zgodovinskimi učbeniki držav karpatske regije, ugotovili, da učbeniki zelo malo govorijo o sosednjih narodih. Učbeniki se osredotočajo na politične dogodke; socialna, ekonomska in kulturna zgodovina sosedov se zelo redko omenja ali pa sploh ne. Knjige se ukvarjajo s spori in z razlikami, namesto da bi se osredotočile na skupno razumevanje. Udeleženci seminarja so bili enotni glede nekaterih splošnih pravil interpretiranja, namreč: avtorji naj bi bili nevtralni, hkrati pa naj bi pokazali spoštovanje do ljudi, o katerih pišejo. Glavni cilj naj bi bil napisati učbenike brez nacionalnih predsodkov ter brez besed, izrazov, stavkov, fotografij, ki bi lahko ustvarile (česarvno samo prikrito) nestrpnosti. Pri tem je ključnega pomena primerna pedagoška metodologija. Če bi knjige lahko bile rezultat dogovora, bi to zagotovo lahko pripeljalo do boljšega razumevanja drug drugega.

Kot problematične točke v današnjih učbenikih so bili omenjeni sledeči problemi: definicija in odnos med

vzhodno in zahodno Evropo, videnje Balkana kot vira težav, opis balkanskih vojn kot svetovnih vojn, Trianonska pogodba, hladna vojna, trenutna širitev Evrope.

Zanimiva je tudi interpretacija določenih zgodovinskih oseb v učbenikih npr. bana Jelačića, ki ga Hrvati imajo za svojega narodnega heroja (ker je Hrvate poskusil osvoboditi izpod tuje nadoblasti), v madžarskih učbenikih pa je prikazan kot negativen lik (poskušal je zadušiti revolucijo na Madžarskem 1848, a je bil poražen); ali Matija Korvin, ki je pozitivno predstavljen v vseh učbenikih, tako kot tudi njegov oče Ivan Hunyadi.

Dr. Tamas Stark je v svojem predavanju o travmah 20. stoletja v regiji povedal, da bi po analizah števila prebivalstva (madžarska populacija) v času pred in po drugi svetovni vojni, lahko sklepali, da vojna in politične spremembe niso imele večjega vpliva na populacijo na splošno. Čas socializma ni ravno vzpodbujal raziskovanja, kar pa se je spremenilo s padcem socializma, saj je novo politično okolje izboljšalo dostopnost arhivov na Madžarskem kot tudi v Sovjetski zvezi. V samih bojih ni padlo toliko ljudi, kot jih je umrlo v koncentracijskih taboriščih (nemških, sovjetskih). Etnični zemljevid vzhodne centralne Evrope je bil krepko spremenjen zaradi migracij, etničnega čiščenja ... Vojna daje lepo možnost dominantni etnični skupini, da obračuna z manjšinsko skupino. Po razpadu Avsto-Ogrske je bila regija na novo organizirana in nove nastale države so bile v praksi daleč od rešitve nacionalnih problemov. Glede na demografijo in politiko vzhodne centralne Evrope tega časa je idealna država etnično homogena država. Posledica tega je etnična reorganizacija, zlasti po Münchenskem sporazumu. V primeru Madžarske se to lepo vidi na primeru Slovaške.

Udeleženci seminarja smo razdeljeni po šolah v Budimpešti lahko predstavili vsak svojo državo in značilnosti domačega šolskega sistema, imeli pa smo tudi priložnost občudovati znamenitosti samega mesta.

Zaključki in priporočila

Učitelji zgodovine delujejo v svobodnem okolju in imajo možnost uporabljati širok spekter zgodovinskih virov in učbenikov, zato bi morali učitelji živeti v skladu s temi novostmi in uporabljati različne metodološke prijeme, da bi poučevanje zgodovine bilo še bolj zanimivo. Na drugi strani pa se v zadnjem času opaža močno poslabšanje socialnega statusa učitelja zgodovine, medtem ko predmeti, kot so računalništvo, ekonomija pridobivajo na pomenu.

Zgodovinski učbeniki se ponavadi končajo z dogodki zgodnjih 90 let, smiselno pa bi bilo obravnavati tudi trenutne dogodke, saj dijaki želijo vedeti več o današnjem času.

Seminar se mi je zdel uspešen, saj je več kot zadovoljil moja pričakovanja. Ne samo da smo dobili vpogled v učbenike, delo drugih, temveč smo navezali nove stike, tudi s šolami, s katerimi sodelujemo še danes, saj smo v okviru programa Sveta Evrope- Comenius začeli že nov projekt.

*Ksenija Weis, OŠ Maksa Pečarja v Črnučah
Tadeja Galonja, Izobraževalno založništvo DZS*

Konferenca pakta za stabilnost jugovzhodne Evrope in Sveta Evrope o prihodnosti učbenikov in učnih sredstev za pouk zgodovine, Sinaia, Romunija, junij 2002

Namen konferenca je bil, da bi primerjali stanje na področju učnih načrtov in učbenikov za pouk zgodovine v osnovni in srednji šoli v državah jugovzhodne Evrope danes s stanjem leta 1996, ko je bila sklicana podobna konferenca za države v demokratični tranziciji v Varšavi.

Udeležili so se je predstavniki Romunije, Bolgarije, Moldove, Turčije, Albanije, Makedonije, Jugoslavije (Srbija in Črna gora sta poslali vsaka svojo delegacijo), BIH (Republika Srpska), Hrvaške, Slovenije ter kot opazovalci predstavniki Izraela in Palestine.

Plenarnim predavanjem priznanih evropskih strokovnjakov za področje učbeniške literature (dr. Falk Pingel, Georg-Eckert Institute for History Textbook Research, Nemčija; dr. Rober Stradling, VB; Alison Cardwell, Svet Evrope; Joke van der Leeuw Rood, Euroclio; Jim Belben, Humanities publisher, John Murray, VB) je sledilo delo v treh skupinah.

V prvi so bili predstavniki ministrstev za šolstvo, v drugi avtorji učbenikov in učnih gradiv, v tretji pa uredniki za zgodovino.

Ukvarjali smo se z naslednjimi vprašanji:

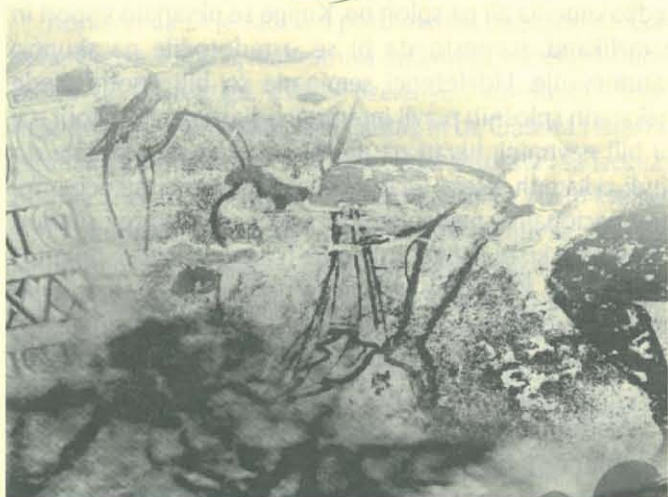
- kakšen je dober učbenik;
- ali učbeniki, ki so trenutno v uporabi ustrezajo kriterijem dobrega učbenika;
- kdo odloča o izbiri učbenikov, ali obstaja postopek potrditve;
- kakšen je postopek potrditve, če ta obstaja;
- kako so se v zadnjih petih letih spremenili učbeniki v vsebinskem, metodično-didaktičnem, oblikovnem, tehničnem pogledu in kakšne cene dosegajo;
- kako poteka šolanje bodočih učiteljev zgodovine – poudarek na uvajanju sodobnih pristopov k pouku zgodovine;
- kakšne spremembe pričakujemo v naslednjih petih letih na področju učbenikov in drugih gradiv.

Oddelek za poučevanje zgodovine pri Svetu Evrope na konferencah in seminarjih, ki jih organizira, močno vzpodbuja uporabo aktivnih metod pouka, razvijanje spretnosti dela z viri (citati, dokumenti, slikovno in drugo gradivo ...) in omejevanje avtorskega besedila ter interpretacij v učnih gradivih. Tako nameravajo preseči pogostost predsodkov in stereotipov o sosedih in nacionalni zgodovini ter uvajanje demokratičnih vrednot v učna gradiva. Seveda pa moramo biti pozorni, da zaradi obilice informacij ne primanjkuje pregleda nad učno snovjo.

V vseh sodelujočih državah obstaja instrument državnega potrjevanja učbenikov, vendar pravila igre niso povsod tako jasna kot pri nas, kjer so učni načrti in Pravilnik o potrjevanju učbenikov dostopni zainteresirani javnosti tudi prek interneta. Izbira učbenikov in učnih sredstev ni povsod prepuščena učiteljem, pogosto tudi ni konkurenčnih gradiv, učbenike še vedno ponekod (Albanija, Moldova, Srbija, BIH Republika Srpska) izdaja le ena (državna) založba.

Naša gradiva v primerjavi z ostalimi iz držav udeleženk izstopajo po svoji tehnični kakovosti (papir, kakovosten štiribarvni tisk, oblikovanje in prelom, bogato slikovno gradivo in zemljevidi), kot tudi po vključevanju sodobnih metodično-didaktičnih pristopov (problemski pristop, uporaba virov, aktivnosti za učence).

Konferenca je pokazala nujnost sodelovanja pedagoških fakultet, ustvarjalcev učnih načrtov, avtorjev učbenikov in urednikov, saj je spreminjanje pristopov pri poučevanju zgodovine kompleksen proces. Šele tako preoblikovan pouk (in zanj ustrezno usposobljeni učitelji) lahko omogočijo mlademu človeku oblikovanje kritičnega presojanja procesov v družbi.

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Založba Zavoda RS za šolstvo vas vabi k naročilu priročnikov in drugih gradiv za učitelje zgodovine

Izpolnjeno naročilnico pošljite na naslov: Zavod RS za šolstvo, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana;
faks: 01 3005-199; e-pošta: zalozba@zrss.si

NAROČILNICA

Naslov naročnika: _____

Ulica: _____

Kraj: _____ Poštna številka: _____

Da, naročamo:

izv. Danijela Trškan:

Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja (Modeli poučevanja in učenja. Zgodovina)

ISBN 961-234-442-6, 194 str., 4.750 SIT

izv. Danijela Trškan et al.:

Evropsko gospodarstvo v 18. stoletju in začetki moderne industrializacije v Angliji Priročnik za učitelje zgodovine v srednji šoli (Zbirka modeli poučevanja in učenja)

ISBN 961-234-206-7, 248 str., 4.600 SIT

izv. Marjan Drnovšek:

Množično izseljevanje Slovencev v ZDA Videokaseta (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)

25 min., 7.400 SIT

izv. Marjan Drnovšek, Vilma Brodnik:

Množično izseljevanje Slovencev v ZDA Priročnik za učitelje (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)

ISBN 961-234-409-4, 139 str., 3.800 SIT

izv. Božidar Mrevlje:

Evropa in slovenske dežele v obdobju 1815–1848 Priročnik za učitelje zgodovine v osnovni šoli (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)

ISBN 961-234-255-5, 100 str., 2.300 SIT

izv. Božidar Mrevlje:

Rojstvo moderne Evrope (1700–1815) Priročnik za učitelje zgodovine v osnovni šoli (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)

ISBN 961-234-161-3, 120 str., 2.450 SIT

izv. Revije Zgodovina v šoli

Letnik XII, ISSN 1318-1416, 4 številke

Letna naročnina: 8.500 SIT za šole in ustanove in 6.700 SIT za posameznike

Datum: _____

Žig

Podpis: _____

NOVO ZA UČITELJE ZGODOVINE

modeli poučevanja in učenja

Množično izseljevanje Slovencev v Združene države Amerike

Videokaseta je posneta po scenariju enega vidnejših slovenskih zgodovinarjev dr. Marjana Drnovska in pod umetniškim vodstvom Ane Nuše Dragan ter prikazuje prve stike Slovencev z ZDA od tridesetih let do sredine 19. stoletja in množično izseljevanje do leta 1924; v izobraževalnem videofilmu je prikazan eden pomembnejših zgodovinskih pojavov iz slovenske zgodovine, etnologije, umetnostne zgodovine, geografije in literarne zgodovine temeljiteje raziskan šele v zadnjih treh desetletjih. Z videokaseto želijo avtorji opozoriti na ta pomembni pojav iz slovenske zgodovine, ki mu do sedaj v učnih načrtih in učbenikih glede na pomen in posledice za slovenski narod ni bilo odmerjenega dovolj prostora. Obravnavana problematika je zajeta šele v prenovljenih učnih načrtih in najnovejših učbenikih zgodovine v osnovnih šolah in gimnazijah.

Videokaseta predstavlja tudi prvi zgodovinski izobraževalni videofilm domače proizvodnje, ki je načrtno pripravljen za učenje in poučevanje zgodovine v osnovnih in srednjih šolah.

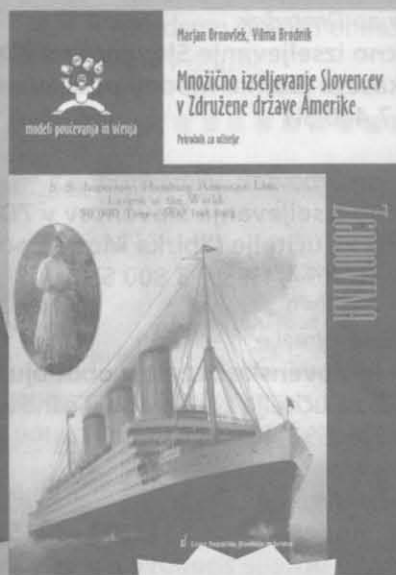
Z videokaseto in priročnikom za učitelje avtorjev dr. Marjana Drnovska in Vilme Brodnik, ki predstavljata didaktični komplet, se bodo učitelji zgodovine navajali na novejši pristope v poučevanju zgodovine, ki naj zlasti prispevajo k aktivnejšemu vključevanju učencev v proces poučevanja in učenja.

Videokaseta je namenjena učenju in poučevanju zgodovine v osnovnih in srednjih šolah. Vsebinsko se videokaseta nanaša na obravnavo problematike izseljevanja v okviru tematskega sklopa Slovenci po letu 1848 v 8. razredu devetletne osnovne šole (7. razred v osemletki), v III. letniku gimnazij – modula 280 in 350 ur v okviru učne teme Slovenci po letu 1870 ter II. letniku strokovnih gimnazij (modul 210 ur) v okviru tematskega sklopa Slovenci v drugi polovici 19. in na prehodu v 20. stoletje. Možno pa jo je tudi uporabljati v II. letniku štiriletnega tehniškega in strokovnega izobraževanja v okviru tematskega sklopa Slovenci v drugi polovici 19. in na prehodu v 20. stoletje.

**NOVO
VIDEO**

7.400 SIT

**NOVO
PRIROČNIK**

3.800 SIT

Naročite jo lahko pisno, po telefonu ali faksu na naslov: ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO, Poljanska 28, 1000 Ljubljana, tel. 01/7300 51 13, faks: 01 / 300 51 99, e-pošta: zalozba.hribar@zrss.si

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

V zbirki **Modeli poučevanja in učenja**
sta izšla videokaseta in priročnik

50

PETDESETA

Muzej novejše
zgodovine Slovenije,
Celovška 23,
1001 Ljubljana

Na ogled
od 10. junija
do konca novembra
2003

Kakšno je bilo življenje na slovenskem pred petdesetimi leti, leta 1953? Kakšna so bila stanovanja v katerih smo bivali, kako smo bili oblečeni, kakšne gospodinjske pripomočke smo uporabljali, so bile politične, gospodarske, socialne in kulturne razmere kaj podobne današnjim, ...? Vse to in še več boste izvedeli po sprehodu skozi hišo iz leta 1953, ki smo jo postavili v prostorih Muzeja novejše zgodovine Slovenije?

Zavrtimo kolo
časa in se vrnimo
v leto 1953.

(Petdeseta leta — Hiša 1953)

Muzej
• novejše
zgodovine
Slovenije National
Museum of
Contemporary
History

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetki vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222) npr.:

Literatura:

Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje

Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, v: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka po označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratice, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustrezni opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispele članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadožen, da avtorje obvesti, ali so članki ustrezni za objavo ali zavrnjeni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite z vašim imenom in priimkom, akademskim oz. strokovnim nazivom, imenom in naslovom ustanove, kjer ste zaposleni, z vašim domačim naslovom, pošto s pošto številko, EMŠO-m, številko tekočega računa, točnim naslovom banke, kjer imate odprt tekoči račun, davčno številko in številko telefona, na kateri ste dosegljivi;
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovarjajo avtorji sami.

NOVO ZA UČITELJE ZGODOVIN

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINA v šoli
2003

930:371.3

120030239, 1/2

COBISS

Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja

Dr. Danijela Trškan

Sodobni načini preverjanja in ocenjevanja znanja pri pouku zgodovine so v knjigi predstavljeni ob primerih različnih pisnih nalog, številne naloge pa se lahko uporabljajo tudi za alternativno preverjanje in ocenjevanje.

Knjiga je namenjena učiteljem zgodovine v srednjih šolah, v njej pa bodo našli strokovne spodbude tudi učitelji zgodovine v osnovni šoli, ki prav tako lahko uporabljajo predstavljene tipe nalog in oblike ocenjevanja.

194 str.
4750 SIT

V zbirki **Modeli poučevanja in učenja**
je izšel priročnik

Vabimo vas k naročilu in vas lepo pozdravljamo.

Jelka Vintar,
vodja založbe

Alojz Pluško, l.r.,
direktor

Naročila sprejema: ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO, Poljanska 28,
1000 Ljubljana, faks: 01/ 300 51 99, e-pošta: zalozba@zrss.si

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo